

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA FONETIKU I ODSJEK ZA ZAPADNOSLAVENSKE JEZIKE I KNJIŽEVNOSTI

Valentina Vočanec

SLAVENSKI STRANI AKCENT U HRVATSKOM JEZIKU

Interdisciplinarni diplomski rad

Mentorica: dr. sc. Elenmari Pletikos Olof, doc.

Komentor: dr. sc. Petar Vuković, doc.

Zagreb, studeni 2013.

SADRŽAJ:

1. UVOD	2
2. SLAVENSKI JEZICI.....	3
2.1. POVIJEST SLAVENSKIH JEZIKA I PODJELA	3
2.2. PRASLAVENSKI JEZIK	5
2.3. STAROSLAVENSKI JEZIK.....	7
2.4. SLAVENSKO PISMO.....	10
2.5. SUVREMENA JEZIČNA SITUACIJA U SLAVENSKIM ZEMLJAMA.....	18
2.6. FONETSKI I FONOLOŠKI SUSTAVI SLAVENSKIH JEZIKA.....	23
2.6.1. VOKALI	23
2.6.2. KONSONANTI	29
2.6.3. NAGLASNI SUSTAVI SLAVENSKIH JEZIKA	35
3. STRANI AKCENT	40
4. EKSPERIMENTALNI DIO: PREPOZNAVANJE SLAVENSKOG STRANOG AKCENTA U HRVATSKOM JEZIKU	42
4.2. MATERIJAL I METODA ISTRAŽIVANJA	44
4.3. REZULTATI I RASPRAVA.....	46
4.3.1. Istočnoslavenski jezici	46
4.3.2. Zapadnoslavenski jezici	50
4.3.3. Južnoslavenski jezici.....	55
4.4. ZAKLJUČAK	64
5. SAŽETAK	66
6. LITERATURA	69

1. UVOD

Mnogi će sa znanjem nekog slavenskog jezika reći kako mu je on bliži i razumljiviji od jezika iz drugih skupina. No, znači li to da je slavenske jezike zbog međusobne sličnosti teško prepoznati i razlikovati kada se pojave kao drugi, tj. strani jezik? Kada, primjerice čujemo izvornog govornika ruskog jezika kako govori engleski, a naučio ga je nakon kritičnog perioda za učenje jezika, vrlo lako ćemo prepoznati slavenski akcent, no vjerojatno nećemo biti sigurni radi li se o govorniku ruskog, ukrajinskog ili nekog drugog slavenskog jezika (osim ako imamo izvrsno znanje tih jezika i možemo primijetiti fonetske detalje).

Svi slavenski jezici potječu iz zajedničkog jezičnog pretka, praslavenskog jezika. U ovom će se radu ukratko prikazati povijest slavenskih jezika i način na koji su se jezici u konačnici razvili u ono što jesu danas. Staroslavenski jezik je također bitna poveznica slavenskih jezika u povijesti. Iako je umjetno nastao, bitno je utjecao na daljnji razvoj jezika, a osobito na pismenost, tj. razvoj pisma. Od staroslavenskog su nam, za razliku od praslavenskog, ostali mnogi pisani dokazi. Usporedno će se prikazati današnja slavenska pisma, te naglasiti njihove sličnosti i razlike. Ukratko je opisana i današnja situacija u slavenskim zemljama, jer politika ima važnu ulogu u razvitku jezika. Nekim jezicima prijeti opasnost i od najgoreg mogućeg za jedan jezik, izumiranja, zbog potlačenosti od drugog, koji na državnoj skali ima puno veću moć.

Usporednom metodom će se opisati samoglasnički, suglasnički i naglasni sustavi slavenskih jezika, dakle njihove segmentalne i suprasegmentalne razine. Na temelju razlika i sličnosti tih sustava moći će se pretpostaviti koji će se slavenski strani akcenti lakše prepoznavati. Cilj istraživanja ovog rada je odrediti u kojem će postotku hrvatski slušači prepoznati strani akcent izvornih govornika slavenskih jezika, te koje će strane slavenske akcente međusobno zamjenjivati. Termin akcent ili naglasak je višeznačan; on može označavati mjesto udara, vrstu naglaska, ali i posebnu obilježnost nečijeg govora zbog utjecaja jednog jezika ili dijalekta na drugi jezik. Istraživanje će se provesti na primjeru izvornih govornika slavenskih jezika, koji govore hrvatski kao strani. Slušači, kojima je hrvatski jezik materinski, će na tim primjerima prepoznavati utjecaje drugih slavenskih jezika. U tu svrhu koristit će se termin „slavenski strani akcent“ za označavanje umjesto termina „jezik“, jer se izvorne govornike snimalo pri čitanju hrvatskog teksta, pri čemu dolaze do izražaja fonetika materinskog jezika stranih govornika, dakle segmentalni i suprasegmentalni sloj toga jezika, a ne leksik.

2. SLAVENSKI JEZICI

2.1. POVIJEST SLAVENSKIH JEZIKA I PODJELA

Istražujući slavenske jezike jedno od osnovnih pitanja koja si istraživači postavljaju jest jesu li današnji bliži ili dalji odnosi među jezicima postojali uvijek ili su, s obzirom na jezičnu evoluciju, bili u prošlosti drugačiji nego danas (Moguš, 1971). Činjenica je da slavenski jezici pripadaju indoeuropskoj jezičnoj porodici zajedno s grčkim, latinskim, sanskrtom i drugim jezicima, koji su bili podijeljeni u dvije skupine: kentumske i satemske jezike (Mihaljević, 2002). Slavenski jezici spadaju u satemske jezike i u baltoslavensku podskupinu (Matasović, 2008). Indoeuropski jezici se govore od sjeverne Indije do krajnjeg zapada Europe (Mihaljević, 2002).

Pod pradomovinom Slavena najčešće se misli na područje koje se prostiralo oko gornje Odre i Visle sjeverno od Karpata (Hamm, 1958). Ondje se potkraj 2. tisućljeća pr. Kr. počela oblikovati etničko-jezična jezgra Praslavena, koja se u toku slijedećih stoljeća širila dalje prema istoku, jugu i zapadu, spajajući različita plemena ili ostatke različitih plemena, koja su se na tom području prije toga nalazila. Te migracije su utjecale na govor slavenskih došljaka. Na to je također utjecala velika rasprostranjenost, koja ih je prisiljavala na stvaranje manjih zajednica, koje će u jeziku razvijati neke sličnosti. Početkom naše ere su se od zajedničkog prajezika počeli razvijati pokrajinski jezici, koji su se dalje zbližavali ili razdvajali i na kraju dijelili sve do stanja u kojem se slavenski jezici nalaze danas (ibid. 3).

Praslavensko razdoblje se može podijeliti na 3 vremenska dijela: 1) uvodni dio do 1300. g. pr. Kr, 2) dva glavna dijela od 1300. g. pr. Kr. do 5. st. pr. Kr, i od 5. st. pr. Kr. do 3. st., te 3) završni dio od 4. st. do 6. st., poslije kojega prestaje postojati praslavenska zajednica kao jezična cjelina (ibid. 4). U Prošlosti Slavena tri razdoblja su utjecala na promjenu praslavenskog jezika: 1) kada su se Slaveni odvajali od baltijskih plemena (Litavaca, Leta i Prusa) s kojima su bili u baltoslavenskoj zajednici, 2) različite promjene u intonaciji, umekšavanju suglasnika i uklanjanju zatvorenih slogova (koji su završavali na suglasnik), te 3) kada dolazi do oblikovanja i osamostaljivanja pojedinih dijalekata, iz kojih će se kasnije razviti posebni slavenski jezici (ibid.3). Pri ranoj podjeli na dijalekte koristila su se tri naziva plemena: zapadnoslavenska (Veneti), južnoslavenska (Sclaveni) i istočnoslavenska (Anti) (Hock, 2011). Ta tri naziva navode na pretpostavku da su seobe Slavena u njihova današnja područja započele već u 6. st. i izazvale

prvu jezičnu diobu praslavenskog jezika (ibid. 30). Još prije velikih seoba dolazi do slabljenja veza između zapadnih slavenskih plemena i istočnih slavenskih plemena, u koja su se tada još ubrajala i plemena koja će poslije na jugu osnovati južnu granu slavenskih jezika (Hamm, 1958). U 3. i 4. st. neka su istočna slavenska plemena preko Karpata došla u Panonsku nizinu i na Balkanski poluotok. Time je oslabjela njihova veza s ostalim plemenima. U gornjoj Panoniji ova su plemena mogla doći u užu vezu s češkim i slovačkim plemenima, koja su se također spustila preko Karpata i Sudetskih gora. Kod tih plemena je također oslabjela veza s onim zapadnim plemenima koja su ostala sjeverno od Karpata. U 5. i 6. st. dolaze u Panonsku nizinu Avari, koji prekidaju vezu koja je mogla nastati između većega dijela Južnih Slavena i onih Zapadnih Slavena koji su se spustili na jug preko Karpata i Sudeta. Poslije će ta veza još dodatno oslabjeti kada u 9. st. u Panonsku nizinu dolaze Mađari, koji će ondje trajno ostati i tako odvojiti Južne Slavena od ostalih slavenskih plemena. Posljedica toga je ponovno jezično približavanje Čeha i Slovaka s ostalim zapadnim slavenskim plemenima (ibid. 5).

Danas uobičajenu diobu slavenskih jezika na istočnoslavenske (ruski, ukrajinski, bjeloruski), južnoslavenske (bugarski, makedonski, srpski, hrvatski, slovenski) i zapadnoslavenske (češki, slovački, lužičkosrpski (donjolužičkosrpski i gornjolužičkosrpski), poljski, polapski i pomeranski) prvi je uveo Vostokov 1820. godine (Hock, 2011). Ovakvu podjelu je tri godine kasnije znanstveno utemeljio Jacob Grimm (ibid. 31). Uz navedene jezike Mihaljević (2002) u južnoslavensku skupinu ubraja i rusinski, u zapadnoslavensku lehitsku skupinu kašupski i slovinski, te u južnoslavensku skupinu bošnjački odnosno bosanski jezik.

Ovaj rad će se usredotočiti na jedanaest slavenskih jezika: hrvatski, bosanski, srpski, slovenski, makedonski, bugarski, poljski, slovački, češki, ruski i ukrajinski, jer su po broju govornika najrašireniji, te zbog veće dostupnosti izvornih govornika za potrebe eksperimentalnog dijela ovog rada.

2.2. PRASLAVENSKI JEZIK

Prema Mogušu su južnoslavenski prajezik, zapadnoslavenski prajezik i istočnoslavenski prajezik u početku bili samo dijalektalne varijante jednog sustava zajedničkog svim slavenskim jezicima koji se u znanosti zove *praslavenski jezik* (Moguš, 1971). Praslavenskim jezikom nisu pisani nikakvi spomenici, te ne znamo kako se ostvarivao u govoru. Međutim, na osnovi poredbenog proučavanja zakonitosti u slavenskim jezicima može se rekonstruirati sustav koji se smatra praslavenskim. Zato je praslavenski uvijek „pretpostavka, veoma vjerojatna znanstvena hipoteza“ (ibid. 15).

Prema Hocku (2011) jezici sa sustavnim i brojnim podudarnostima, koje se ne mogu protumačiti slučajnošću ili posuđenicama, ne samo u leksiku nego i u gramatici, nazivaju se *genski srodnicima*¹. Pojam genske srodnosti podrazumijeva da dotični jezici imaju svoj zajednički prethodni oblik. Usporednom rekonstrukcijom iz postojećih pojedinačnih slavenskih jezika, praslavenski se može do određenog stupnja objasniti. Kao takav je praslavenski „jedinstven, prostorno i vremenski apsolutno neodređen rekonstruirani jezik“; sve jezične pojave prije te točke nazivaju se pretpaslavenskim, a sva kasnija obilježja i razvoj – poslijepaslavenskim (ibid. 18).

Rekonstrukcija glasova polazna je točka svake poredbene rekonstrukcije. Provodi se u dva koraka: 1) popis etimoloških podudarnosti i pronalaženje pravila podudarnosti i 2) pronalaženje pravila podudarnosti s gledišta fonetske vjerojatnosti, pri čemu u slučaju praslavenskog srodni neslavenski indoeuropski jezici i njihovi rekonstruirani stupnjevi također mogu pružiti pomoć u interpretaciji (ibid.). Tako uspostavljen fonemski sustav obuhvaća ukratko sljedeće konsonante: (bezvučne – zvučne): praskavci ili eksplozivi ²p–b (usnenici ili labijali), t–d (zubnici ili dentali), t'–d' (prednjonepčanici ili palatali), k–g (stražnjonepčanici ili velari); tjesnačnici ili frikativi s–z (zubnici), š–ž (prednjonepčanici), x (h) (bezvučni stražnjonepčanik); (zvučni) nosnici ili nazali m (usnenik), n (zubnik), n' (prednjonepčanik); (zvučni) bočnici ili laterali l (zubnik), l' (prednjonepčanik); (zvučni) titrajnici ili vibranti r (zubnik), r'

¹ Termin „genski srodni“ je preuzet iz izvora Hock (2011), iako je uobičajeniji termin „genetski srodni“, što je izvedenica od „geneza“, dok bi „genski“ bila izvedenica od „gen“.

² Autor Hock (2011) nije odredio radi li se o fonemima ili glasovima, već ih je označio znakom *, polazeći od činjenice da je praslavenski jezik baziran na pretpostavci, pošto ne postoje očuvani pisani dokumenti. Inače je uobičajeno označavanje fonema kosom zagradom, a označavanje glasova uglatom. U ovom će se radu u daljnjim poglavljima koristiti znakovi i zagrade prema pojedinim citiranim radovima.

(prenjonepčanik) i slivenici ili afrikate c - ʒ (dz) (zubnik) kao i č (bezvučni prednjonepčanik); približnici ili polusamoglasnici v (usnenik) i j (prednjonepčanik) (Mihaljević, 2002; Ivšić, 1970; Hock, 2011; Moguš, 1971). U praslavenskom jeziku nema suodnosa (korelacije) po palatalnosti. Samoglasnički sustav čini 9 usnih (oralnih) i 2 nosna (nazalna) vokala. Vokali prednjeg niza su: i (visok), ѣ (srednje visok), e (srednje nizak), ě (nizak); samoglasnici stražnjeg niza su: y (visok, nezaobljen), ѡ (srednje visok), o (srednje nizak), a (nizak); prednji nosni samoglasnik je ę; stražnji nosni samoglasnik je ǫ (ibidem). Tumačenje glasova nije u svim slučajevima tako jednoznačno, no fonetska realizacija praslavenskih glasova, kao i sve što se rekonstruira, ne može se točno odrediti (ibidem). Terminom „općeslavenski jezik“ (eng. *Common Slavic*) označuje se praslavenski kao rekonstruirani jezik, te pretpismeno razdoblje koje se nastavlja na praslavenski (Hock, 2011).

2.3. STAROSLAVENSKI JEZIK

Jezik koji laici često zamjenjuju s praslavenskim je staroslavenski jezik, koji je prvi književni slavenski jezik. To je najčešće upotrebljavan termin, a pojavljuje se i pod imenima starocrkvenoslavenski, crkvenoslavenski, starobugarski, staromakedonski i općeslavenski književni jezik (Damjanović, 2005). Općeslavensko je ono po čemu taj jezik jest književni, jer je služio kao sredstvo opismenjavanja Slavena. Jezična osnova mu se bazira na ondašnjim južnoslavenskim narječjima, točnije makedonskom. Današnji standardni slavenski jezici nemaju porijeklo iz toga jezika, a njegov jači utjecaj vidljiv je samo u ruskom standardu (ibid. 12). Dok je praslavenski jezik ishodište svih slavenskih jezika, a na njemu nemamo pismenih spomenika, podaci iz staroslavenskog jezika su velika pomoć u njegovoj rekonstrukciji, jer se staroslavenski jezik temelji na arhaičnom govoru koji je po svojim osobinama blizak završnoj fazi praslavenskog jezika (ibid. 14). Nazivi sa dodatkom crkveno- upućuju na funkciju toga jezika, a to je da su svi kanonski tekstovi liturgijski, što znači da se u tekstovima namijenjenim crkvenoj uporabi najbolje sačuvao. Počeci slavenske pismenosti su povezani sa slavenskom misijom slavenskih apostola Ćirila i Metoda u 9. st. (Hock, 2011). Za pripravu i provođenje te misije stvoreno je pismo glagoljica i na staroslavenski jezik prevedene su najvažnije crkvene knjige. Glagoljični i ćirilični prijepisi tih nekoliko tekstova (većinom makedonsko-bugarske redakcije) dospjeli u rukopisima tek između 10. i 11. stoljeća, čine staroslavenski korpus tekstova (ibid. 46). Termin *redakcija* i *recenzija* označuju jezične lokalne osobine; „redakcija označava spontano mijenjanje staroslavenskog teksta nastalo pod utjecajem piščeva jezika ili jezika njegova kraja, a recenzija je namjerno mijenjanje teksta, tj. njegova prilagodba idiomu kojim se služe govornici nekog kraja“ (Damjanović, 2005:11). Sačuvani spomenici pisani na staroslavenskom jeziku, zajedničkim nazivom *kanon staroslavenskih spisa*, na glagoljici su: *Kijevski listići* (najstariji, s početka 10. st.), *Zografsko evanđelje*, *Marijino evanđelje*, *Assemanijevo evanđelje*, *Sinajski psalitr*, *Sinajski molitvenik*, *Kločev glagoljaš*, *Bojanski palimpsest* i *Makedonski listići*, te na ćirilici: *Savina knjiga*, *Suprasaljski zbornik*, *Eninski apostol*, te fragmenti, od njih važniji: *Listići Unoljskoga*, *Hilandarski odlomci*, *Zografski listići*, *Listići Iljinskoga*, *Hilferdingov listić*, te *Psalitr Slucki* (Damjanović, 2004; Mihaljević, 2002).

Minimalni glasovni sustav staroslavenskog jezika sastoji se od prednjih samoglasnika /i, ѣ, e, ê/ (usni) i /ę/ (nosni), stražnjih /y, ѣ, a/ (usni, nezaobljeni), /u, o/ (usni, zaobljeni) i /q/

(nosni, zaobljeni), slogotvornih stražnjih /r, l/ i prednjih /r', l'/. Jat /ê/ se izgovarao kao vrlo otvoreno /e/, te kao /ja/ (na početku sloga) i /je/. Takozvani *jerovi* /ѣ, ѥ/ su reducirani (polu)samoglasnici. *Jor* (ѣ) je označavao velaran (polu)samoglasnik, a *jer* (ѥ) palatalan. *Jeri* /y/ nikada ne dolazi na početku riječi, te neki tvrde da se izgovara kao poljsko *y*, rusko *ы* ili kao diftong [ui] (Hock, 2011; Damjanović, 2005). Suglasnički sustav obuhvaća 22 fonema: plozivi /p-b/ (usnenici), /t-d/ (zubnici), /k-g/ (velari); slivenici /c-ʒ(dz)/ (zubnici), /č/ (prednjonepčani); frikativi /v/ (usnenik), /s-z/ (zubnici), /š-ž/ (palatali), /x/ (bezvučni velar); nosnici /m/ (usnenik), /n/ (zubnik), /n'/ (prednjonepčani); laterali /l/ (zubnik), /l'/ (prednjonepčani); vibrant /r/ (zubnik), /r'/ (prednjonepčani); za fonem³ /j/ nema posebnog znaka u staroslavenskim azbukama, iako je u jeziku postojao, te nije bilo jasne razlike između tog suglasnika i neslogotvornoga [i]. Fonem /f/ se nalazi u staroslavenskim tekstovima samo u riječima stranog podrijetla, npr. *Filipъ*, no taj⁴ glas se često zamjenjivao usnenim /p/ (ibidem.). Damjanović dijeli suglasnike na tvrde, meke, te umekšane. Parovi po opoziciji tvrdi-umekšani su postojali u varijanti /s - s'/, /d - d'/, /t - t'/, /n - n'/, /r - r'/ i /l - l'/. Pod suglasnike nabraja i složene /št, žd/. Izravnih svjedočanstava o naglasku nema, ali po neizravnim podacima moglo bi se reći da je naglasak bio slobodan, pomičan, dinamički i tonski. Mjesto mu je bilo na posljednjem uzlaznom ili prvom silaznom slogu (Damjanović, 2005).

Tablica 1. Staroslavenski samoglasnički sustav (Damjanović, 2005:59)

	puni		reudcirani	
	samoglasnici			slogotvorni
	usneni	nosni	usneni	sonanti
stražnji	a, o, u, y	ǫ	ѣ	r, l
prednji	e, ê, i	ę	ѥ	r', l'

³ Definicija termina *fonem* prema Barić i sur. (1997:39): "Fonem je jezična jedinica koja nema značenja, ali koja udruživanjem s drugim fonemima tvori riječi različita značenja. U govoru se fonemi predstavljaju glasovima."

⁴ Definicija termina *glas* prema Barić i sur. (1997:39): "Glas je najmanji odsječak (segment) izgovorene riječi. On je skup akustičkih svojstava koja se percipiraju istodobno."

Tablica 2. Staroslavenski suglasnički sustav (Damjanović, 2005:70)

	sonorni		šumni			
	usni	nosni	eksplozivi	frikativi	afrikate	složeni
usneni	v	m	b, p	(f)		
prednjojezični	r r'	n n'	d, t	z s	(ʒ)	žd
	l l'			ž š	c č	št
srednjojezični	j					
stražnjojezični			g, k	h		

2.4. SLAVENSKO PISMO

Najstariji slavenski spomenici pisani su ili glagoljicom (oblom ili uglatom) ili ćirilicom. Najstariji tekstovi pisani hrvatskim jezikom su ostvareni na glagoljici (iako je latinica najstarije pismo u hrvatskoj povijesti) (Damjanović, 2010). Prema povijesnim dokumentima je potvrđeno da je takvih tekstova bilo i u 10. stoljeću, ali nijedan nije sačuvan. Najpoznatiji sačuvani epigrafski spomenici na glagoljici iz 11. st. su *Plominski natpis*, *Valunska ploča*, *Krčki natpis*, *Bašćanska ploča*, *Jurandvorski ulomci*, *Plastovski ulomak*, *Supetarski ulomak* i *Kninski ulomak*. Za kanonski staroslavenski tekst *Kločev glagoljaš* iz 11. st. se smatra da je nastao na hrvatskim prostorima. *Bečki listići* (11/12. st) se smatraju najstarijim predstavnikom tzv. hrvatske redakcije staroslavenskog jezika. Oni predstavljaju misalne tekstove pisane na prijelaznom tipu glagoljice (ibid. 2). U razdoblju između 11. i 12. st. karakteristično je miješanje ćirilice i glagoljice u nekim tekstovima, kao npr. u *Humačkoj ploči*. Sačuvani spomenici iz 12. st. pisani hrvatskim jezikom na ćirilici su tekstovi *Povaljska listina* i *Listina Kulina bana*, te epigrafski spomenici *Natpis Povaljskoga praga*, *Natpis Kulina bana*, *Natpis omiškoga kneza Miroslava*, *Blagajski natpis*, te *Natpis trebinjskog župana Grda* (ibid. 4).

Ćirilica je rađena po uzoru na grčko ucijalno pismo, dok glagoljica ne podsjeća niti na jedno poznato pismo, te o njezinu postanku postoje razne pretpostavke (Damjanović, 2004). Kasnije je ta najstarija ćirilica bila temeljem za razvoj raznih oblika grafija sve do suvremenih kojima se služe Rusi, Ukrajinci, Bjelorusi, Srbi, Crnogorci, Makedonci i Bugari. Glagoljica je u prvim stoljećima slavenske pismenosti bila jednako zastupljena kao i ćirilica, no kasnije su je potisnule latinica i ćirilica, ne zbog praktičnosti, već zbog gospodarske i društvene moći (ibid. 49).

Tablica 3. Glagoljica i ćirilica u srednjem vijeku (Žagar, 2007)

Glagoljica			Ćirilica		Ime slova	Trans-literacija	Čita se kao
Obla	Uglata	Brojevnajednost	Slovo	Brojevnajednost			
Ⲁ	ⲁ	1	ⲁ	1	azъ	a	a
Ⲃ	ⲃ	2	Ⲃ	—	buky	b	b
Ⲅ	ⲅ	3	Ⲅ	2	vědē	v	v
ⲇ	Ⲉ	4	ⲇ	3	glagoljċ	g	g
Ⲋ	ⲋ	5	Ⲋ	4	dobrē	d	d
Ⲍ	ⲍ	6	Ⲍ	5	estъ	e	e/je
ⲏ	Ⲑ	7	ⲏ	—	živēti	ž	ž
Ⲓ	ⲓ	8	Ⲓ	6	zēlo	z	dz
Ⲕ	ⲕ	9	Ⲕ	7	zemli	z	z
Ⲗ	ⲗ	10	Ⲗ	10	iže	ī	i/j/ji
ⲙ	Ⲏ	20	ⲙ	8	i	i	i/j/ji
Ⲑ	ⲑ	30	(ⲕ)	—	đerv	ġ/j	g'/j
Ⲓ	ⲓ	40	Ⲓ	20	kako	k	k
Ⲕ	ⲕ	50	Ⲕ	30	ljudie	l	l/lj
Ⲗ	ⲗ	60	Ⲗ	40	myslite	m	m
Ⲙ	ⲙ	70	Ⲙ	50	našъ	n	n/nj
Ⲛ	ⲛ	80	Ⲛ	70	onъ	o	o
Ⲝ	ⲝ	90	Ⲝ	80	pokoi	p	p
Ⲟ	ⲟ	100	Ⲟ	100	гъci	r	r/rj
Ⲡ	ⲡ	200	Ⲡ	200	slovo	s	s
Ⲣ	ⲣ	300	Ⲣ	300	tvъdo	t	t
Ⲥ	ⲥ	400	Ⲥ	400	ukъ	u	u

Glagoljica			Ćirilica		Ime slova	Trans-literacija	Čita se kao
Obla	Uglata	Brojevnajednost	Slovo	Brojevnajednost			
Ⲁ	ⲁ	500	Ⲁ	500	frъtъ	f	f
Ⲃ	ⲃ	600	Ⲃ	600	hъrъ	h	h
Ⲅ	ⲅ	700	Ⲅ	800	otъ	ô	o
Ⲇ	ⲇ	800	Ⲇ	—	šta	č	št/šč/č
Ⲉ	ⲉ	900	Ⲉ	900	ci	c	c
Ⲋ	ⲋ	1000	Ⲋ	90	črъvъ	č	č
Ⲍ	ⲍ		Ⲍ		ša	š	š
ⲏ	Ⲑ		ⲏ		jorъ	ž	ə/ø
Ⲓ	ⲓ		Ⲓ		jery	y	ü (stražnje i)
Ⲕ	ⲕ		Ⲕ		jery	č	ə/ø
Ⲗ	ⲗ		Ⲗ		etъ	ê	je/ja
Ⲙ	ⲙ		Ⲙ		ju	ju	ju
			Ⲛ		ja	ja	ja
			Ⲝ		je	je	je
Ⲟ			Ⲟ	900	ešъ	ę	e ⁿ
Ⲡ			Ⲡ		osъ	q	o ⁿ
Ⲣ			Ⲣ		ješъ	je	je ⁿ
Ⲥ			Ⲥ		josъ	jō	jo ⁿ
ⲧ	Ⲩ		ⲧ	9	thita	th	th
			Ⲫ	60	ksi	ks	ks
			ⲫ	700	psi	ps	ps
Ⲯ	ⲯ		Ⲯ	400	ižica	i	i

Prema tablici 4 možemo vidjeti sličnosti u pismu između istočnoslavenskih jezika i bugarskog, kao i sličnosti srpskog i makedonskog, što objašnjavaju povijesne i političke situacije u kojima su se kroz povijest nalazili ovi jezici.

Za opise slavenskih pravopisa uglavnom se spominju dva principa: morfonološki i fonološki. Prema morfonološkom pravopisu isti morfem ostaje u istom obliku bez obzira što se u različitim okolinama izgovara različito, dok se prema fonološkom glasovi pišu kako se izgovaraju, tj. isti se glas piše istim slovom bez obzira na glas u osnovnome morfemu (Težak i Babić, 1996). Treći princip bi bio etimološki pravopis, koji poštuje povijesni način pisanja, bez obzira na izgovor (ibid. 38). Svi slavenski jezici mogu se opisati prema tim načelima, iako je uglavnom pravilo da jedan način pravopisa dominira.

Popović i Trostinska (2011:168) nazivaju ruski i ukrajinski princip pravopisa *paradigmofonetski*, također i *morfemski* što znači da se jedan te isti morfem uvijek piše jednako bez obzira na to što fonemi mogu zvučati različito, tj. fonemi se pišu slovima koja odgovaraju njihovom izgovoru u jakim položajima.

Ruski način pisanja ima neke specifičnosti izgovora ruskih konsonanata: znak *г* u nastavcima -oro, -ero izgovara kao [v], a u skupovima *рк* i *гч* kao [h]. Znak *ч* se može izgovarati kao [č] ili kao [š] u skupini *чн*, te riječima poput *что* [što] (Poljanec i Madatova-Poljanec, 2002).

Od dodatnih znakova se pojavljuje i upotreba apostrofa između tvrdih suglasnika i glasa [j], što ukazuje na razdijeljeni izgovor suglasnika (Panjkov, Panjkov-Karpa i Lasek, 1999). Može stajati iza usnenika, iza /r/ ili iza završnih suglasnika u prefiksima, npr. *М'ясо* [mjáso] (Schweier, 2011). Za ukrajinski je specifičan znak *р*, koji postoji od 17. stoljeća i predstavlja velar /g/, te se o njegovoj upotrebi još uvijek raspravlja, a znak *г* se u 13. stoljeću razvio u grleni tjesnačnik /h/ (ibid. 95).

U bugarskom je u 19. st. i prije morfonološki pravopis bio utemeljen na starobugarskoj ćirilici (upotreba *jerova*, *jata*, itd.), današnji pravopis vrijedi od 1945. godine (Hill, 2011; Mihaljević, 2002). Slova koja ukazuju na to da je prethodni suglasnik umekšan su u ruskom *ь, я*, *е, и, ё* i *ю*, u ukrajinskom *ь, я, є, ю* i *і*, te u bugarskom *ь, я* i *ю* (Panjkov, Panjkov-Karpa i Lasek, 1999; Poljanec i Madatova – Poljanec, 2002; Hill, 2011).

Makedonski pravopis teži fonološkom i oslanja se na srpsku ćirilicu, sa specifičnim iznimkama *ќ, ђ* i *џ*, a srpski je pravopis također teži fonološkom principu pravopisa i specifičan po znakovima *ћ, ђ* i *џ* (Rehder, 2011; Mihaljević, 2002; Klajn, 2005).

Tablica 4. Sličnosti i razlike suvremenih slavenskih ćirilica (translit. je skraćeno transliterirano) (Klajn, 2005; Friedman, 2002; Shevelov, 2002; Panjkov-Karpa, Lasek i Panjkov, 1999; Bergeer, 2011; Hill, 2011; Poljanec, 1975)

ruski		ukrajinski		bugarski		makedonski		srpski	
slovo	translit.	slovo	translit.	slovo	translit.	slovo	translit.	slovo	translit.
Аа	a	Аа	a	Аа	a	Аа	a	Аа	a
Бб	b	Бб	b	Бб	b	Бб	b	Бб	b
Вв	v	Вв	v	Вв	v	Вв	v	Вв	v
Гг	g	Гг	h	Гг	g	Гг	g	Гг	g
-		Ѓг	g	-		-		-	
Дд	d	Дд	d	Дд	d	Дд	d	Дд	d
-		-		-		Ѓг	g	Ђђ	đ
Ее	e	Ее	e	Ее	e	Ее	e	Ее	e
Ёё	jo	-		-		-		-	
-		Єє	je	-		-		-	
Жж	ž	Жж	ž	Жж	ž	Жж	ž	Жж	ž
Зз	z	Зз	z	Зз	z	Зз	z	Зз	z
-		(Дздз)	dz	(Дздз)	dz	Ss	dz	-	
Ии	i	Ии	y	Ии	i	Ии	i	Ии	i
-		Іі	i	-		-		-	
-		Їі	ji	-		-		-	
Йй	j	Йй	j	Йй	j	Јј	j	Јј	j
Кк	k	Кк	k	Кк	k	Кк	k	Кк	k
Лл	l	Лл	l	Лл	l	Лл	l	Лл	l
-		-		-		Љљ	lj	Љљ	lj
Мм	m	Мм	m	Мм	m	Мм	m	Мм	m
Нн	n	Нн	n	Нн	n	Нн	n	Нн	n
-		-		-		Њњ	nj	Њњ	nj
Оо	o	Оо	o	Оо	o	Оо	o	Оо	o
Пп	p	Пп	p	Пп	p	Пп	p	Пп	p
Рр	r	Рр	r	Рр	r	Рр	r	Рр	r
Сс	s	Сс	s	Сс	s	Сс	s	Сс	s

Тт	t	Тт	t	Тт	t	Тт	t	Тт	t
-		-		-		Ќќ	ќ	Ћћ	ć
Уу	u	Уу	u	Уу	u	Уу	u	Уу	u
Фф	f	Фф	f	Фф	f	Фф	f	Фф	f
Хх	h	Хх	h	Хх	h	Хх	h	Хх	h
Цц	c	Цц	c	Цц	c	Цц	c	Цц	c
Чч	č	Чч	č	Чч	č	Чч	č	Чч	č
-		(Дждж)	dž	(Дждж)	dž	Џџ	dž	Џџ	dž
Шш	š	Шш	š	Шш	š	Шш	š	Шш	š
Щщ	š':	Щщ	šč	Щщ	št	-		-	
Ъъ	-	-		Ъъ	kratko a (ǣ)	-		-	
Ыы	y	-		-		-		-	
Ьь	meki znak	Ьь	meki znak	Ьь	meki znak	-		-	
Ээ	e	-		-		-		-	
Юю	ju	Юю	ju	Юю	ju	-		-	
Яя	ja	Яя	ja	Яя	ja	-		-	

Latinica slavenskih jezika se u grafiji u većem dijelu poklapa, osim u slučaju poljskog, koji se ističe svojim digrafima, dobivenih od postojećih grafema (cz, dž, dz, dž, ch, rz, sz) (Moguš i Pintarić, 2002). Pravopis poljskog jezika, koji je u velikoj mjeri povijesno uvjetovan (digrafi, nosni samoglasnici), čuva morfonološki način pisanja, te dozvoljava gomilanje suglasnika više nego drugi slavenski jezici, što uvelike otežava učenje poljskog kao stranog jezika (npr. *chrzqszcz*). Najspecifičniji poljski znak je ł, koji označava neslogotvorno u (Birnbbaum i Molas, 2011).

Ostali slavenski jezici koji koriste latinicu teže fonološkom pravopisu s određenim morfonološkim načelima, koja su izraženija u češkom, slovačkom i slovenskom nego što je slučaj u hrvatskom i bosanskom, npr. u slovačkom *dub* [dup], *svätyňa* [svetɨɲa], u češkom *srdce* [sr̩tse], *nábytek* [na:bitek]; u slovenskom *sládko* [sla:tko], *volk* [vo:ɯk] (Šaur, 2004; Ondrejovič i

sur., 2000; Rehder, 2011). Za češki i slovački jezik su za razliku od hrvatskog, bosanskog i poljskog jezika specifične crtice (češ. *čárka*) na samoglasnicima, te „kvačice“ (češ. *háček*) na prednjonepčanicima (Vintr, 2011; Šaur, 2004). Češko ě izgovara se na tri načina: iza većine suglasnika kao [je] (*věc* – [vjec]), iza mekih /d'/, /t'/, /ň/ kao [e] (*tělo* – [t'elo]), a iza /m/ kao [ně] (*umět* – [umňet]) (Sesar, 2002). U slovačkom mogu biti dugi i slogotvorni /r/ i /l/, a specifičan je i dijakritički znak krović ili cirkumfleks koji se pojavljuje u ô i označuje dvoglas /uo/ (slovački je naziv za taj dijakritički znak *vokáň*) (Ondrejovič i sur., 2000). Slovenski pravopis koristi dodatne dijakritičke znakove poput apostrofa i češke kvačice (Rehder, 2011).

Opisi ostalih znakova i njihovih izgovora detaljnije je objašnjeno u poglavlju *Fonetski i fonološki sustavi slavenskih jezika*.

Tablica 5. Sličnosti i razlike suvremenih slavenskih latinica (Moguš i Pintarić, 2002; Rehder, 2011; Čedić, 2001; Težak i Babić, 1996; Vintr, 2011; Cvrček i sur., 2010)

hrvatski i bosanski	slovenski	češki	slovački	poljski
Aa	Aa	Aa	Aa	Aa
-	-	Áá	Áá	-
-	-	-	Ää	-
-	-	-	-	Ąą
Bb	Bb	Bb	Bb	Bb
Cc	Cc	Cc	Cc	Cc
Čč	Čč	Čč	Čč	Czcz
Ćć	-	-	-	Ćć
Dd	Dd	Dd	Dd	Dd
-	-	Ďď	Ďď	-
			Dzdz	Dzdz
Dždž	-	-	Dždž	Dždž
Đđ	-	-	-	Dźdź
Ee	Ee	Ee	Ee	Ee
-	-	Éé	Éé	-
		Ěě		

-	-	-	-	Eę
Ff	Ff	Ff	Ff	Ff
Gg	Gg	Gg	Gg	Gg
Hh	Hh	Hh	Hh	Hh
-	-	Chch	Chch	Chch
Ii	Ii	Ii	Ii	Ii
-	-	Íí	Íí	-
Jj	Jj	Jj	Jj	Jj
Kk	Kk	Kk	Kk	Kk
Ll	Ll	Ll	Ll	Ll
-	-	-	Łł	-
-	-	-	-	Łł neslogotvorno u
Llj	-	-	Łł	-
Mm	Mm	Mm	Mm	Mm
Nn	Nn	Nn	Nn	Nn
Nnj	-	Ńń	Ńń	Ńń
Oo	Oo	Oo	Oo	Oo
		Óó	Óó	Óó – (transl. u)
			Ôô – (transl. uo)	
Pp	Pp	Pp	Pp	Pp
Rr	Rr	Rr	Rr	Rr
-	-	-	Ŕŕ	-
-	-	Řř	-	-
Ss	Ss	Ss	Ss	Ss
Šš	Šš	Šš	Šš	Szsz
-	-	-	-	Śś
Tt	Tt	Tt	Tt	Tt
-	-	Ťť	Ťť	-
Uu	Uu	Uu	Uu	Uu
-	-	Úú	Úú	-
-	-	Ůů	-	-
Vv	Vv	Vv	Vv	Ww

-	-	Yy	Yy	Yy
-	-	Ýý	Ýý	-
Zz	Zz	Zz	Zz	Zz
Žž	Žž	Žž	Žž	Rzrz Žž
-	-	-	-	Žž

2.5. SUVREMENA JEZIČNA SITUACIJA U SLAVENSKIM ZEMLJAMA

„...in reality the question of ethnic identities is only a convenient and fashionable diplomatic alibi.“ (Gounaris, 2002:63)

Bitno je upoznati međusoban odnos slavenskih zemalja u bliskoj prošlosti kao i u sadašnjosti, zbog mogućih međusobnih utjecaja i mogućih prevlasti nekih jezika nad drugima, koji bitno utječu na današnju sliku standardnih jezika pojedinih slavenskih zemalja. Neke jezike se smatra i danas superiornima, poput ruskog, dok su neki imali tu moć u zajedničkim državama u prošlosti, poput srpskog. Za neke jezike se dvoji oko njihovog postojanja kao posebnog jezika, poput makedonskog i bosanskog.

Do 1990-ih godina sve su slavenske zemlje, osim Jugoslavije, bile članice Varšavskog pakta i time dio tzv. Istočnog bloka pod vodstvom Sovjetskoga Saveza, za koji je bila karakteristična dominacija ruskog jezika. On je vrijedio kao službeni jezik komunikacije i kao „jezik sporazumijevanja u višejezičnom prostoru“ (Grčević, 2011:143). U Sovjetskom Savezu stanovništvo se sastojalo od različitih naroda i narodnosti, koji su živjeli u 15 republika. U Bjelorusiji i Ukrajini ruski je jezik, kao i u ostalim sovjetskim republikama, imao status službenog jezika. Utjecaj ruskoga jezika prouzročio je znatno jezično miješanje pri uporabi bjeloruskoga i ukrajinskoga. U Bjelorusiji je nastao rusko-bjeloruski jezični oblik pod nazivom *trasjanka* (ibid. 144). Specifično obilježje jezične situacije u Ukrajini jest funkcioniranje mješovitog nekodificiranog ukrajinsko-ruskog idioma, *suržyka*, za koji je utvrđeno da je nastao miješanjem tih dvaju jezika, ukrajinskog i ruskog, te se svojim oblikom razlikuje od raznih poznatih kodificiranih substandardnih idioma poput češke *obecné češtiny*, ruskog *prostorečija*, interdijalekata, urbanog žargona i „miješanih“ idioma kako što su pidžin, kreolski, itd. (Fuderer, 2011). Jezična situacija u Ukrajini je teritorijalno određena: u zapadnim regijama prevladava ukrajinski jezik, prema istoku države prevladava dvojezičnost, a na lijevoj obali Dnjepra prevladava ruski jezik. Takvu jezičnu situaciju sociolingvisti određuju kao složenu i neuravnoteženu, jer se ni u jednoj europskoj državi jezik etničke manjine nije u tolikoj mjeri proširio kao državni. Zbog toga je upitna budućnost ukrajinskog jezika, kojemu najprije prijeti smanjena uporaba, a na kraju i izumiranje (ibid. 85). Oko početka 20. stoljeća, korištenje ukrajinskog jezika je bilo veoma ograničeno zbog vlasti Ruskog Carstva u književnosti, školskoj nastavi i javnom životu, čak i korištenje njegovog imena: bio je zamijenjen politički prikladnijim

nazivom „maloruski“ (eng. *Little Russian*) odnosno „rutenski“ , dok je bjeloruski bio nazivan „zapadnoruskim jezikom“ (Shevelov, 2002; Bieder, 2011). Zbog uporabe ruskog kao nastavnog jezika razvitak nacionalnih jezika u Bjelorusiji i Ukrajini bio je otežan. Pozitivna strana je bila što su učenici već u ranoj školskoj dobi u školama mogli učiti i zapadne jezike (njemački, francuski i engleski) (Grčević, 2011). Drugačije je bilo sa učenjem stranih jezika kod zapadnih Slavena (Čeha, Slovaka i Poljaka), koji su u školi morali učiti ruski kao prvi strani jezik. U bivšoj Čehoslovačkoj je 70-ih i 80-tih godina (a slično je bilo u Poljskoj i Bugarskoj) ruski bio od 5. razreda osnovne škole obavezan predmet, zbog političke ovisnosti Čehoslovačke o Sovjetskom Savezu. Današnji mlađi naraštaji u zapadnoslavenskim zemljama, koji pretežno uče zapadne jezike, ćirilicu više ne poznaju. U bivšoj Jugoslaviji svi su učenici učili ćirilično pismo zbog srpskog jezika. Nakon raspada Jugoslavije Slovenci i Hrvati prekinuli su obavezno učenje ćirilice u školama. Iako je utjecaj ruskoga u Jugoslaviji u usporedbi s drugim slavenskim zemljama bio najslabiji, ipak je i tu ruski imao veliku političku moć (ibid. 144).

Nakon raspada Istočnoga bloka, većina slavenskih zemalja se počela orijentirati pretežno prema Zapadu, posebno prema Europskoj uniji (ibid. 145) Pri tom je ruski jezik izgubio svoj status kao i funkciju službenog jezika; njegova je popularnost opala kao i interes za učenje ruskoga. Poziciju ruskoga zauzeo je engleski jezik, koji je postao prvi strani jezik na cijelom slavenskom prostoru (Siquan, 2004). Samo u Bjelorusiji i Ukrajini ruski je zadržao svoj snažan utjecaj.

Svim trima bivšim slavenskim federacijama (Sovjetskom Savezu, Čehoslovačkoj i Jugoslaviji) bila je zajednička „asimetrična jezična politika“ (Grčević, 2011:145). Karakteristika te jezične politike u svim federacijama bio je dominantan položaj jezika politički ili gospodarski dominantnoga naroda, koji je i brojčano dominirao. U Sovjetskom Savezu bio je to ruski jezik, u Čehoslovačkoj češki, a u Jugoslaviji srpski, odnosno tzv. srpskohrvatski. U Čehoslovačkoj se provodio tzv. „čehoslovakizam“ 20-tih i 30-tih godina 20. st., koji se vodio geslom „približavanje jezika – približavanje naroda“ (ibid. 146). No umjesto jednakosti jezika, slovački se više približavao češkom, te se češki isticao dominacijom u zajedničkoj državi. Vezan uz „bratstvo i jedinstvo jugoslavenskih naroda“, srpskohrvatski je jezik trebao biti jedini službeni jezik u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Crnoj Gori i Srbiji (ibid. 146). Hrvati su tu jugoslavensku jezičnu politiku doživljavali kao „srbizaciju“. Karakteristika srpskohrvatskog jezika su bili

ijekavski i ekavski izgovor, dva pisma, leksički sinonimi i upotreba izraza specifičnih za pojedine sociokulturne sredine. (Grčević, 2011; Čedić, 2001).

Pitanje bosanskog jezika kao posebnog također neki negiraju i poistovjećuju ga sa srpskohrvatskim i u današnje doba. No, od početaka pisane staroslavenske književnosti postojala je, uz hrvatsku i srpsku, i bosanska staroslavenska redakcija. Po tom jeziku je nazvano i ćirilčno pismo bosanica/bosančica/bosansko pismo/begovica, koje se koristilo na području Bosne i Hercegovine (Čedić, 2001). Bošnjaci su razvijali pismenost na narodnim i na orijentalnim jezicima, te je na narodnom jeziku razvijena alhaminijado književnost, koja se služila arabicom, arapskim pismom donekle prilagođenim bosanskom glasovnom sustavu (ibid. 23). U 19. stoljeću, u Bosni i Hercegovini nije postojala filološka škola, pa na književnost utječu norme karakteristične za beogradsku ili zagrebačku filološku školu. No, i tada je postojala treća vrsta književnog izraza bliska hrvatskom i srpskom te je za vrijeme austrougarske vlade nazvana *bosanski jezik*. Službenim je jezikom od 1890. godine, no zbog političkih će razloga 1907. taj naziv biti ukinut (Čedić, 2001; Isaković, 1995). Termin *bosanskohercegovački standardnojezični izraz* u razdoblju od 1970. do 1992. označava izraz koji se koristi na području Bosne i Hercegovine, te predstavlja „specifičan odabir jezičnih sredstava sa vlastitim osobnostima u svojoj autentičnoj upotrebi“ (Čedić, 2001:25). Nakon 1990. godine jedna strana političkih predstavnika Bošnjaka su *bosanskohercegovački standardnojezični izraz* zamijenili terminom *bosanski jezik*, dok su istovremeno predstavnici druga dva naroda u Bosni i Hercegovini izabrali nazive *hrvatski jezik* i *srpski jezik*. Bogatstvo dubleta i sinonima, te sloboda izbora jezičnih sredstava ukazuje na destabiliziranost norme u određenim slučajevima (ibid.). Kao neizbježnu karakteristiku bosanskog jezika, Isaković (1995:16) ističe da je uporaba turcizama važan dio leksičkog korpusa, te da su za razvoj i isticanje bosanskog bitnu ulogu odigrali ilirci i reforme Vuka Karadžića, koji je ozakonio ono što je „dalo usmeno stvaralaštvo, na prvom mjestu bosansko i hercegovačko“.

Slovenski i makedonski jezik su u federaciji imali također status službenih jezika ali su u stvarnosti bili podređeni srpskom, tj. srpskohrvatskom, što svjedoči da je srpskohrvatski u Makedoniji i Sloveniji bio obavezan nastavni predmet. Makedonski jezik je specifičan po tome što ga se često negira kao poseban odvojeni standardni jezik, i to u Bugarskoj, gdje se promatra kao dijalekt, i u Grčkoj, gdje smatraju da se ime „makedonski“ može samo upotrebljavati za

antički makedonski (Friedmann, 2002; Prošev-Oliver, 2011; Gounaris, 2002). Kao standardni jezik „leksički i sociolingvistički je najbliži srpskom, a s druge strane kao balkanoslavenski je blizak bugarskom jeziku“ (Prošev-Oliver, 2011:98). Slovi kao najstariji i istodobno najmlađi među slavenskim jezicima. Postojala je velika šansa izumiranja makedonske kulture i jezika u 19. st. zbog nepostojanja nacionalne države i standardnog nacionalnog jezika u makedonskom narodu, te mu je prijetila opasnost od priključivanja jednoj od balkanskih nacionalnih kultura i jezika (zbog stalnih napada srpskog, bugarskog i grčkog utjecaja, te multinacionalnosti u zemlji) (Prošev-Oliver, 2011, Gounaris, 2002). Već je u poglavlju *Staroslavenski jezik* bilo spomenuto da je na temelju makedonskih govora stvoreno prvo slavensko pismo i prvi slavenski književni jezik. Kasnije ga formiraju srpska i ruska redakcija, koji time daju temelje makedonskom standardnom jeziku. Za daljnji razvoj makedonskog jezika bio je bitan prijelaz 19. st. u 20. st. kada je došlo do ustanka protiv Osmanskog Carstva, pod čijom su vlasti nakon 1830. Makedonija i Bugarska ostale jedine slavenske zemlje. Od 1860-tih, Srbija i Grčka su pokušavali širiti svoj utjecaj na Makedoniju, no bez puno uspjeha, jer je Makedonija bila pod zaštitom Rusije (Gounaris, 2002). Zahvaljujući slavenofilima u Rusiji, slavenski jezici su se njegovali i u emigraciji. Ti emigrantski intelektualci prihvatili su gledišta slavenofila o značenju Rusije koja ima glavnu ulogu za nacionalno oslobođenje Južnih Slavena od turske vlasti. (Prošev-Oliver, 2011). Među njima se pojavio rusko-makedonski diplomat Partenije Zoografski, koji se zalagao za stvaranje makedonsko-bugarskog književnog jezika, koji bi ujedinio Slavene u Osmanskom Carstvu. To je posebno ukazalo na temeljne razlike između makedonskog i bugarskog jezika, te su ga zbog toga Bugari oštro kritizirali. Želja za nacionalnom samostalnošću se najviše počela osjećati početkom 20. stoljeća kada dolazi do standardizacije makedonskog standardnog jezika. No, proces konačne standardizacije je bio prekinut balkanskim ratovima (1912.-1916.) kada dolazi do podjele Makedonije između Kraljevine Grčke, Kneževine Bugarske i Kraljevine Srbije. Nakon Drugog svjetskog rata, dio Makedonije, koji je bio pod Kraljevinom Srbijom, se priključuje Jugoslaviji, te je makedonski jezik proglašen službenim u Republici Makedoniji (Prošev-Oliver, 2011, Friedmann, 2002).

Kada su se federacije Sovjetski Savez (1991.), Jugoslavija (1991.) i Čehoslovačka (1993.) raspale, njihove su republike postale samostalne države (Grčević, 2011). Osnivanje novih samostalnih država donijelo je nove državne ustave u svrhu promicanja vlastite nacionalnosti. Vlastiti nacionalni jezici proglašeni su jedinim „državnim“ ili „službenim“

jezicima (ibid. 147). To ističu čak i države koje su i prije društveno-političkih promjena bile samostalne sa vlastitim službenim jezicima, poput Poljske i Bugarske. Godine 1991. u slovenskom je ustavu slovenski proglašen službenim jezikom. U Makedoniji je 1991. službenim jezikom proglašen makedonski, gdje je uz srpskohrvatski status izgubio i albanski, koji je u ustavu iz 1974. bio s makedonskim ravnopravan (ibid. 148). Time se makedonski Albanci, njihova religija, kultura, povijest i etnitet promatraju kao nekompatibilni sa slavenskim Makedoncima, što čini uzrok nove balkanske krize (Gounaris, 2002). Ustav Republike Makedonije 2002. je odredio da službenim jezikom postaje drugi jezik i njegovo pismo, ako se njime služi najmanje 20% građana, što ukazuje na moguću bilingvizam. Time makedonski polako gubi značenje kao jedan jedini službeni jezik u državi, te se teritorij njegove upotrebe smanjuje (Prošev-Oliver, 2011). Godine 1991. u Hrvatskoj je proglašeno da su u službenoj uporabi hrvatski jezik i latinica, te da se uz njih mogu upotrebljavati drugi jezici i ćirilica pod uvjetima propisanim zakonom (Grčević, 2011). U Srbiji u ustavu iz 1992. godine u službenoj uporabi propisan je srpski jezik ekavskog i ijekavskog izgovora i ćirilica, a latinica u skladu sa zakonom. U Bosni i Hercegovini u ustavu iz 1993. godine spominje se „književni jezik ijekavskog izgovora, koji se imenuje jednim od tri naziva: bosanski, srpski, hrvatski“ u ćirilici i latinici (ibid. 149). U današnje vrijeme su u Srbiji i Bosni i Hercegovini u upotrebi sva tri jezika i oba pisma, dakle jezik srpskog naroda, bošnjačkog/bosanskog naroda i hrvatskog naroda, a pisma su ćirilica i latinica. Što se tiče ostalih država, u Ukrajini i Bjelorusiji ruski gubi status državnog jezika, te ukrajinski i bjeloruski (1989./90.) su proglašeni jednim državnim jezicima. U Slovačkoj je češki jezik izgubio status ravnopravnog službenog jezika, te je 1992. slovački proglašen državnim jezikom. Isto se dogodilo i u Češkoj iste godine, s time da je Republika Češka jedina slavenska zemlja koja u svom ustavu svoj jezik ne proglašava ni službenim ni državnim jezikom, iako mu je službena uporaba u velikom razmjeru zakonski regulirana (ibid. 150).

2.6. FONETSKI I FONOLOŠKI SUSTAVI SLAVENSKIH JEZIKA

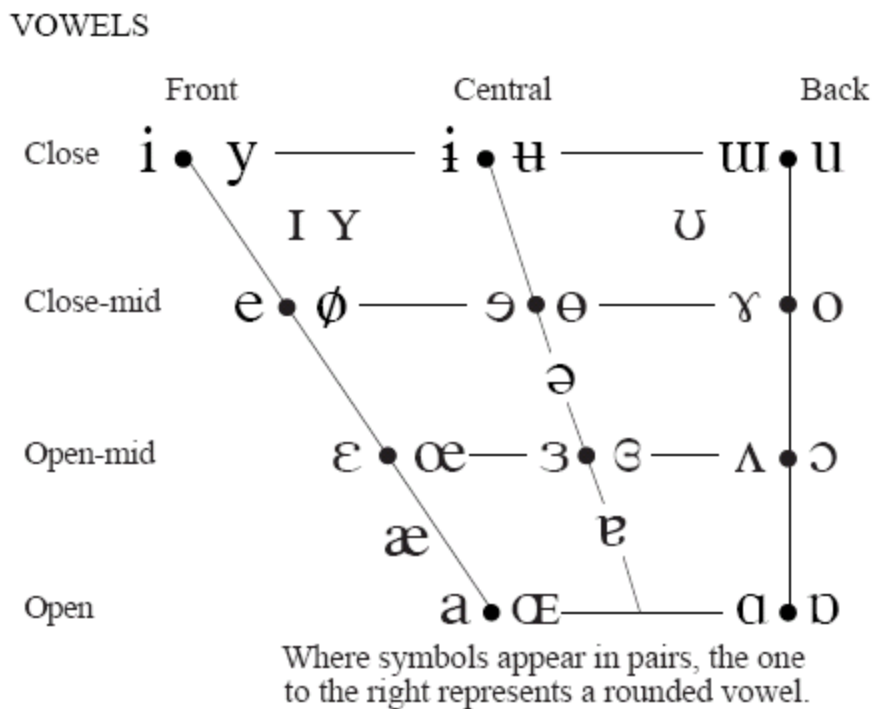
2.6.1. VOKALI

Prema Škariću (2009:57) vokali su „glasnici potpuno slobodnog prolaza tako da se za vrijeme njihovog izgovora tlak zraka u ustima nimalo ne razlikuje od onoga izvanjskoga“. Samoglasnici su glasnici koji mogu samostalno tvoriti slog (npr. uz vokale još i slogotvorno /r/, /l/, /n/). Dvoglasnici ili diftonzi su glasnici koji predstavljaju dva različita glasnika u trajanju jednoga. (ibid. 59). Dije se prema mjestu i načinu izgovora (pomicanja jezika okomito i vodoravno), te prema visini (visoki-zatvoreni, niski-otvoreni) (Clark, Yallop i Fletcher, 2007; Škarić, 2009). Svi slavenski i ostali svjetski jezici dijele iste vokale s različitim izgovornim varijacijama. Baza tih vokala je u tzv. samoglasničkom trokutu /a/, /e/, /i/, /o/, /u/ (v. tablicu 6) (Berger, 2011). Proširena baza prema Međunarodnom fonetskom društvu⁵ (The International Phonetic Association) je prikazana na slici 1. Prema Jones i Ward (1969) osam je glavnih vokala koji tvore bazu kojom se može opisati bilo koji jezik: i, e, ε, a, α, ɔ, o, u.

Tablica 6. Osnovnih 5 vokala (Berger, 2011:56)

okomito pomicanje jezika	vodoravno pomicanje jezika				
	prednji		srednji	stražnji	
visoki	i				u
srednji		e		o	
niski			a		

⁵ The International Phonetic Association (2005) – nadalje će se u ovom radu koristiti skraćenica IPA

Slika 1. Vokalski trapez prema IPA-i ; ako su simboli prikazani u paru, onaj koji se nalazi na desnoj strani simbolizira zaokruženi vokal (IPA, 2005)

S najizraženijim varijacijama se ističu istočnoslavenski jezici zbog provedbe redukcije vokala. Ruski se vokali ne izgovaraju jednako u svim položajima u riječima; u svom potpunom obliku se izgovaraju samo kada su naglašeni, a u svim ostalim nenaglašenim pozicijama izgovor im je oslabljen i skraćen, tj. reduciran. U nenaglašenoj poziciji vokali su podložni manjoj odnosno *kvantitativnoj* i većoj odnosno *kvalitativnoj* redukciji (Menac, 2005). No, ni u naglašenim slogovima ruski se vokali ne izgovaraju uvijek jednako, nego izgovor ovisi o susjednim glasovima. Drugačije se izgovaraju kada su u okruženju tvrdih odnosno nepalataliziranih suglasnika, a drugačije u okruženju mekih odnosno palataliziranih suglasnika (Poljanec i Madatova-Poljanec, 2002). U ukrajinskom, za razliku od ostalih istočnoslavenskih jezika, kvalitativna redukcija samoglasnika u nenaglašenom položaju ima podređeniju ulogu. Redukcija ovisi o položaju nenaglašenog samoglasnika u riječi i/ili o slijedećem naglašenom slogu (Schweier, 2011). U slučaju naglašanih vokala u ruskom jeziku, kod samoglasnika [e] podizanje jezika dovodi do višeg zatvorenijeg izgovora, dok se znakom [ɛ] označuje otvoreniji

izgovor (Berger, 2011). U slučaju samoglasnika /i/ okolina toliko utječe na izgovor da iza nepalatalnog suglasnika umjesto prednjeg visokog samoglasnika /i/ stoji srednje visoki samoglasnik /y/, koji se u pravilu transkribira [i] (Poljanec, 1975). Redukcija se najjasnije može uočiti kod vokala /o/ i /a/ iza nepalatalnih suglasnika, kojima izgovor može varirati između kratkog /a/ označeno kao [ʌ] i još slabijeg [ə] (Berger, 2011; Poljanec, 1975; Popović i Trostinska, 2011). Kod vokala /i/, /y/ i /u/ reduciranost se realizira samo kao skraćivanje, a pritom se vokali /i/ i /y/ označuju znakom [i]. Vokali /e/ i /a/ iza palataliziranih konsonanata i piskavaca (sibilanata) se prema suvremenim jezičnim pravilima izjednačuju sa /i/ odnosno u pojedinim slučajevima sa /y/ (ibidem.). Sve realizacije ruskih vokala su prikazani u tablicama 7 i 8.

Tablica 7. Nereducirani ruski vokali (Berretta, 2003)

nereducirani ruski vokali			
	prednji	srednji	stražnji
visoki	i		u
srednji	e, ε	ɨ	
niski	a		ɑ

Tablica 8. Reducirani ruski vokali (Berretta, 2003)

reducirani ruski vokali			
	prednji	srednji	stražnji
visoki	i		u
srednji		ɨ, ə	
niski	ʌ		

U ukrajinskom se uz pet osnovnih vokala pridodaje /y/⁶ ([y], označen ćirilčnim slovom и) koji se za razliku od ruskoga srednjeg glasa sa visokim podizanjem jezika (označen ćirilčnim slovom ы) [y] u naglašenom položaju izgovara kao srednjoprednji samoglasnik sa srednjovisokim podizanjem jezika (Schweier, 2011; Shevelov 2002). Izgovara se između [e] i [i], zvuči mekše od [e] i tvrđe od [i] (Poljanec, 1975; Popović i Trostinska, 2011). Redukciji podliježu /o/, /e/ i /y/. Vokal /o/ je inače otvoreni [ɔ], ali se približava izgovoru [u] ispred sloga s naglašenim /u/ i /i/. Kod vokala /e/ i /y/ dolazi do neutralizacije kada su u nenaglašenom slogu, tj. izgovor [e] se približava izgovoru [y] i obrnuto (ibidem).

Kod zapadnoslavenske skupine jezika, ne dolazi do redukcije vokala. Poljski se ističe svojim nosnim vokalima /ɛ/ i /a/ fonetski realiziranim kao [ɛ̃, ɐ] i [õ, ɔ] (Birnbbaum i Molas, 2011). No, njihovo ostvarivanje nije uvijek nosno, samo pred tjesnačnicima npr. *mąż* [mɔ̃ʒ], /ɛ/ se na kraju riječi denazalizira, a ispred neslogotvornog [ɯ] (u pismu *ł*) i [l] se denazaliziraju oba nosna vokala. Pred drugim suglasnicima se ostvaruju kao dvoglasnici, npr. *ząb* [zɔmp], *zęby* [zɛmby]; *mądry* [mondry], *będę* [bende]; *mąka* [moŋka], *dziękuję* [dʒɛŋkuje]; *pieć* [p'eńć] (ibid. 150). Poljsko /y/ je stražnjeg izgovora i transkribira se [i̯] kao i ruski znak ы, ali nije tako prigušeno. Spojevi /au/ i /eu/ se uglavnom izgovaraju dvosložno, ali se mogu ponašati kao i diftonzi kao npr. u posuđenicama *auto*, *europski* (Moguš i Pintarić, 2002). Još jedna karakteristika, za razliku od ostalih zapadnoslavenskih jezika objašnjenih u ovom radu, je da su svi vokali kratki (ibid. 1117).

Za zapadnoslavenske jezike češki i slovački karakteristični su dugi i kratki vokali, te diftonzi. Kod svih zapadnoslavenskih jezika znak *i* označava umekšavanje prethodnog suglasnika, a *y* tvrdoću ili neutralnost. Dugi se vokali izgovaraju otprilike dvostruko dulje od istih kratkih, te duljina vokala ima razlikovnu funkciju (dobro – prilog : dobré – pridjev) (Kusar i Sesar, 2005). Slovački ima 6, a češki 5 vokala. Slovačko [ɔ] je otvorenije od češkog [o] (Dankovičová, 2009; Haulíková i Hamann, 2010). Češka kratka verzija slova /i/ označena je znakom [ɪ], a slovačka [i̯] (znak „-“ ukazuje na snižavanje) (ibidem). [ɯ] je također niži od češkog [u], te njihovih dužih verzija. Glasovi [ɛ] i [a] su isti kod oba jezika, s time da se češki [a:] realizira kao više srednjestražnji glas od istog slovačkog, koji je srednjeprednji (ibidem.). Češki [i:], duža verzija glasa [ɪ], je zatvorenija i više se realizira kao prednji vokal. Razlike

⁶ Prema Schweier (2011) samoglasnik /y/ ima upitan fonemski status.

između ta dva jezika je specifični slovački vokal u pismu označen znakom *ä*, koji se obično izgovara kao [æ], al je i često [ɛ], te dolazi samo iza labijala (Vintr, 2011). Uporaba tog glasnika je prorijeđena, te ga uglavnom koriste stariji govornici (ibid. 216). Ostala rjeđe korištena slova su dugo /o/ (ó), koje se pojavljuje samo u posuđenicama, te kod slovačkog i dugo /e/ (é) (Short, 2002; Dankovičková, 2009). Slovački jezik ima 4 povišena (eng. *rising*) diftonga /ɪa ɪɛ ɪʊ ʊɔ/, koji se izgovaraju kao jedan slog, osim u posuđenicama, te prva tri označavaju mekoću suglasnika (Haulíková i Hamann, 2010). Diftong [ʊɔ] predstavlja u pismu znak ô. Svi su diftonzi nositelji sloga, a slog s diftongom je dugi slog (Kusar i Sesar, 2005). Češki jezik ima 3 snižena (eng. *falling*) diftonga /ou au ɛu/ (Dankovičková, 2009). Zadnja dva se nalaze samo u posuđenicama. Diftonge treba razlikovati od kombinacija vokala na granici dijelova riječi, npr. češ: *po-u-čit* (Dankovičková, 2009; Sesar, 2002). Karakteristično za slovačke duljine je, da ako se u jednoj riječi nađu dvije jedna uz drugu, jedna se, prema tzv. ritmičkom zakonu skraćuje odnosno dva duga sloga ne mogu stajati jedan iza drugoga, npr. *krásny* [kra:sni] – *krásneho* [kra:sneho], nasuprot češkom *krásný* – *krásného* (Vintr, 2011:216).

U južnoslavenskoj skupini jezika redukcija vokala tipična je i za bugarski, čiji vokalski sustav broji 6 vokala: /i/, /e/, /a/, /ǎ/, /o/, /u/. U standardnom izgovoru se realizira kao neutralizacija, tj. stapanje glasova u nenaglašenom položaju /a/ i /ǎ/ u [ǎ], /o/ i /u/ u [u], a stapanje /e/ i /i/ u [i] se smatra istočnobugarskim dijalektom (Hill, 2011). Prema priručniku IPA-e bugarski samoglasnici su [i], [ɛ], [a], [ɤ], [ɔ], [u], [o] i [ɐ], s time da se zadnja dva glasnika realiziraju samo u nenaglašenoj poziciji; [o] je neutralizacija /u/ i /ɔ/, a [ɐ] neutralizacija /a/ i /ɤ/ (Ternes i Vladimirova-Buhtz, 2009).

Uz bugarski jezik, makedonski jezik je također iz južnoslavenske skupine, te i u njegovom vokalskom sustavu postoji razlika između naglašenih i nenaglašenih vokala. Ne dolazi do velike redukcije nenaglašenih vokala, ali se izgovaraju kraće i labavije (Friedman, 2002). Uz baznih 5 vokala, realizacija /e/ u naglašenoj poziciji varira između [e] i [ɛ] (u neformalnom govoru može doći i do realizacije diftonga [ie]), dok u nenaglašenoj poziciji je uvijek [ɛ] (Lunt, 1952). Vokal /a/ u nenaglašenoj poziciji, posebno iza naglaska, varira između [a] i [ʌ] (ibid. 11). Šva /ə/ kod raznih dijalekata varira u izgovoru između [ʌ] i [ɪ], no njegov status u standardnom govoru ima sporednu ulogu (Friedman, 2002). Pojavljuje se prije slogotvornog /r/, u riječima turskog i slavenskog porijekla, te kod čitanja slovo po slovo (*Friedman* – [fə-rə-i-e-də-mə-a-nə]).

Dva ista vokala, koji se u riječi nalaze jedan do drugog, se izgovaraju zasebno ili samo dugo (taa/taa- ona) (ibid. 252).

U južnoslavenskoj skupini ističe se slovenski jezik svojim vokalima. Njegov vokalski sustav razlikuje 8 vokala [i, e, ε, ə, a, o, ɔ, u] (Šuštaršič, Komar, i Petek, 2009). U pismu slovo *e* predstavlja samoglasnike [e, ε, ə], a slovo *o* predstavlja samoglasnike [o, ɔ]. Vokali dolaze u kratkim i dugim varijantama, s time da su duge uvijek naglašene (ibid. 137). Svi vokali se pojavljuju u naglašenim i nenaglašenim slogovima, s time da se /e/ i /o/ pojavljuju u nenaglašenoj poziciji u par gramatičkih inačica, npr. [ʒe 've:] – *že ve*, [bo 'ʃlo:] – *bo šlo*. Do pojave diftonga dolazi kada se poluvokali /v/ i /j/ nalaze iza vokala, ispred drugih konsonanata i na kraju riječi. Glasnik /v/ se tada zaokružuje i postaje drugi element diftonga, npr. [u], a /j/ postaje [i] (ibid. 137). Ti diftonzi se ne ostvaruju sa dugim naglašenim vokalima: [ei, ai, oi, ɔi, ui, iu, eu, εu, au, ou, əu] – *glej, daj, tvoj, boj, tuj, pil, pel, lev, pav, pol, topel* – [glei, dai, tvoi, pil, lev, itd.] (ibid. 137). Slogotvorno /r/ dolazi samo u nekim dijalektima, ali ne u standardnom jeziku. Šva [ə] se izgovara slično kao bugarsko ъ (Rehder, 2011).

Uz slovenski, hrvatski, srpski i bosanski pripadaju zapadnoj skupini južnoslavenskih jezika, te su po svom fonetskom sustavu najbližiji. Vokali im odgovaraju samoglasničkom trokutu /a e i o u/, s time da je razlika u otvorenosti: bosanski i srpski vokali /o/ i /e/ su srednje otvorenosti označeni znakovima [ɔ] i [ε], dok su u hrvatskom [o] i [e] što označava manju otvorenost (Jahić, Halilović i Palić, 2000; Rehder, 2011). Svi vokali mogu biti naglašeni i nenaglašeni, dugi i kratki. Uz osnovnih pet vokala postoji i tzv. vokal šva [ə], koji je kratak, te se uglavnom pojavljuje ispred slogotvornog [r], te pri slovkanju (Landau, Lončarić, Horga i Škarić, 2009). Kod hrvatskih dijalekata postoji velika razlika u boji i između dugih i kratkih vokala, npr. za /i/ i /u/ izgovorne varijante [ɪ] i [ʊ], dugi /o/ i /e/ su vrlo zatvoreni, a kratki otvoreni, /a/ može varirati od srednjeg [o] preko stražnjeg [ɑ], te prednjeg [a] sve do neutralnog [ə]; te varijante se u općem hrvatskom čuju kao nepravilan izgovor (Škarić, 2009). Hrvatski diftong /ie/ se može izgovarati i [ije] i uvijek funkcionira kao jedan slog. Ako dva samoglasnika dolaze neposredno jedan za drugim, oni čine dva sloga, npr. *zàuzeo* – [za-u-ze-o] (Landau, Lončarić, Horga i Škarić, 2009).

Prema količini i vrsti vokala slavenski jezici koji imaju najbliži vokalski sustav hrvatskom jeziku su bosanski i srpski, zatim slovenski i makedonski jezik. Najveća razlika je u većoj otvorenosti vokala /e/ i /o/. Slavenski jezici čiji se vokalski sustavi znatno razlikuju od hrvatskog jezika su ruski, ukrajinski, bugarski, poljski, slovački i češki. Različitost od hrvatskoga potječe zbog redukcije vokala (ruski, ukrajinski, bugarski), stupnja otvorenosti vokala, nosnosti (poljski), te duljine vokala (češki, slovački).

2.6.2. KONSONANTI

Definicija konsonanata prema Škariću (2009:56) je „konsonanti tj. suglasnici su svi glasnici koji imaju ne samo osobinu da se ne mogu izgovoriti kao slog bez dodatnog vokala, nego su to i oni glasnici koji naglo okidaju ili prekidaju slog“. Takvi su svi zvonki (sonanti) i zaprječni suglasnici (opstruenti, turbulentni, šumnici). Za razliku od vokala, svi suglasnici imaju tijekom izgovora neku zapreku zračnoj struji (ibid. 56). Konsonanti se kao i vokali opisuju izgovornim i slušnim glasničkim opažajnim osobinama (GOO). Izgovorne GOO se dijele prema načinu i mjestu izgovora (ibid. 57). Konsonanti prema IPA-i su prikazani u tablici 9. Prema mjestu izgovora konsonanti se dijele na bilabijalne (dvousnjeni), labiodentalne (zubnousnjeni), dentalne (zubni), alveolarne (nadzubni), apikalne (vrhjezični), postalveolarne (alveopalatalni, nadzubnonepčani), retrofleksne (svinuti, cerebralni), palatalne (nepčani), velarne (mekonepčani), uvularne, faringalne (ždrijelni) i glotalne (grkljanske). Prema načinu izgovora i slušnim glasničkim opažajnim osobinama konsonanti se dijele na prekidne, zatvorne, okluzive, plozive (praskavi), nosne (nazalni), lateralne (bočni), aproksimante (polusamoglasnici, približnici), frikative (tjesnačnici, strujni), treptave (vibranti), afrikate (polustrujni), šumne, piskave, šuštave, palatalizirane (umekšane), zvučne i bezvučne (Škarić, 2009; Clark, Yallop i Fletcher, 2007; The Handbook of IPA, 2009). Jelaska (2004) pojašnjava nazive iz IPA-e dotačnici (eng. *tap*) i okrznici (eng. *flap*). Dotačnici su glasovi koji se oblikuju vrhom jezika koji se uzdiže i jednim zamahom dotakne gornju usnu stjenku, najčešće u području desni. Ne postoji razlika između zatvornika /r/ u suglasničkom položaju s jednom ostvarenim treptajem i dotačnika. Znači da je dotačnik sličan ili isti kao i hrvatski treptajnik /r/. Okrznici su glasovi oblikovani uzdignutim izokrenutim vrhom jezika, koji pri povratku u početni položaj okrzne gornju usnu stjenku.

Tablica 9. Podjela konsonanata prema IPA-i; glasovi koji se nalaze na lijevoj strani su bezvučni, a na desnoj su zvučni. Ako se nalaze jedan do drugoga znači da su u paru po zvučnosti (IPA, 2005)

THE INTERNATIONAL PHONETIC ALPHABET (revised to 2005)

CONSONANTS (PULMONIC)

© 2005 IPA

	Bilabial	Labiodental	Dental	Alveolar	Postalveolar	Retroflex	Palatal	Velar	Uvular	Pharyngeal	Glottal
Plosive	p b		t d			ʈ ɖ	c ɟ	k ɡ	q ɢ		ʔ
Nasal	m	ɱ	n			ɳ	ɲ	ŋ	ɴ		
Trill	ʙ		r						ʀ		
Tap or Flap		ⱱ	ɾ			ɽ					
Fricative	ɸ β	f v	θ ð	s z	ʃ ʒ	ʂ ʐ	ç ʝ	x ɣ	χ ʁ	ħ ʕ	h ɦ
Lateral fricative			ɬ ɮ								
Approximant		ʋ	ɹ			ɻ	j	ɰ			
Lateral approximant			l			ɭ	ʎ	ʟ			

Where symbols appear in pairs, the one to the right represents a voiced consonant. Shaded areas denote articulations judged impossible.

Svi slavenski jezici dijele podjelu suglasnika na zvučne i bezvučne, od toga neki čine parove. Najistaknutiji su jezici koji imaju razliku između mekih (palataliziranih) i tvrdih suglasnika. Takva pojava se u najvećem slučaju događa u ruskom, ukrajinskom, bugarskom i poljskom. U ruskom svi su tvrdi i meki suglasnici parni osim tvrdih ж (ž), ш (š) i ц (c), te mekih й (j), ч (č) i щ (šč), koji nemaju parove (Poljanec i Madatova-Poljanec, 2002). U ukrajinskom su umekšani samo zubnici /t, d, s, z, c, dz, n, l, r/ (Shevelov, 2002:951; Schweier, 2011:97). U bugarskom mogu biti umekšani svi suglasnici osim postalveolarnih frikativa /š, ž, č, dž, / i poluvokala /j/ (prema IPA-i [ʃ, ʒ, tʃ, dʒ, j] (Ternes i Vladimirova-Buhtz, 2009). U poljskom svaki suglasnik može biti umekšan osim cz (č), dž (đ), ł (u), rz (ž), sz (š) i ż (ž), koji su uvijek tvrdi, a samo meki mogu biti suglasnici ć, ź (đ), ń (nj), ś i ź (Brinbaum i Molas, 2011; Moguš i Pintarić, 2002).

Suglasnici koji u svim slavenskim jezicima imaju isto mjesto i način izgovora su: dvousnjeni plozivi /p/ i /b/, te velarni plozivi /k/ i /g/, dvousnjeni nosni glasnik /m/, zubnousnjeni frikativ /f/ i velarni frikativ /h/ ([x]) te djelomično palatalni aproksimant /j/. Praskavi /t/ i /d/, nosni /n/, frikativi /s/ i /z/, afrikata /c/, te lateralni aproksimant /l/ variraju od dentalnih prema alveolarnima i postalveolarnima. Kod ruskog su ti suglasnici dentalno-alveolarni, dok su u

bugarskom alveolarno-postalveolarni. Suglasnici /t, d, s, z/ su kod većine jezika dentalni, osim kod češkog i slovačkog, gdje su alveolarni. Afrikata /c/ ([tʃ]) je kod većine dentalna, dok je u češkom, slovačkom i slovenskom alveolarna. Lateralni aproksimant /l/ je kod većine jezika alveolaran, osim u ukrajinskom i poljskom, gdje je dentalan. Afrikata [dʒ], koja je zvučni par afrikati [tʃ] se u nekim jezicima u pismu bilježi posebnim znakom, primjerice u makedonskom, ukrajinskom i poljskom, gdje je dentalna, a u slovačkom i bugarskom je (post)alveolarna. U ostalim jezicima se realizira kao alofon, npr. u češkom *leckdo* – [lɛdʒdo]. Što se tiče frikativa /ʃ/ ([ʃ]) i /ʒ/ ([ʒ]) u većini jezika su (post)alveolarni, dok su u slovenskom, ruskom i ukrajinskom palatalno-alveolarni. Afrikate /č/ ([tʃ]) i /dž/ ([dʒ]) ((post)alveolarne i palatalno-alveolarne) postoje u većini jezika; u češkom se [dʒ] realizira kao alofon. Palatalne afrikate /ć/ [tɕ] i /đ/ [dʑ] postoje samo u hrvatskom, srpskom, bosanskom, poljskom i ruskom, s time da se [dʑ] u ruskom realizira kao alofon. Za češki, slovački i poljski su karakteristični palatalni okluzivi /tʰ/ [c] i /dʰ/ [ɟ], dok su za makedonski karakteristični palatalni okluzivi /kʰ/ i /gʰ/, koji mogu varirati od /tʰ/ i /dʰ/ do /ć/ [tɕ] i /đ/ [dʑ] (prema Luntu [kʰ] i [gʰ]) (Ternes i Vladimirova-Buhtz, 2009; Landau, Lončarić, Horga i Škarić, 2009; Dankovičová, 2009; Šuštaršič, Komar i Petek, 2009; Shevelov, 2002; Friedman, 2002; Berger, 2011; Jassem, 2003; Hanulíková i Hamann, 2010; Jahić, Halilović i Palić, 2000; Klajn, 2005; Lunt, 1952; Vintr, 2011).

Za ruski jezik su karakteristični dugi palatalizirani alveolarni frikativi [ɕ:] i [ʑ:] (Poljanec i Madatova-Poljanec, 2002). Za ruski, ali i ukrajinski su karakteristični dugi suglasnici (koji se u pismu pišu udvojeno) (Berger, 2011; Panjkov, Panjkov-Karpa i Lasek, 1999). Poljski je specifičan svojim palatalno-alveolarnim frikativima [ɕ] i [ʑ] (Jassem, 2003).

Prema Luntu (1952) makedonski /l/ može biti alveolaran, ali i velarizirani dental [ɭ], koji se u pravopisu ne pojavljuje ispred /i/, /e/ i /j/. U bugarskom se velarizirani [ɭ] pojavljuje ispred svih srednjih i stražnjih vokala, u slogotvornoj poziciji, te na kraju riječi (Ternes i Vladimirova-Buhtz, 2009). Ruski [ɭ] je također velariziran (Poljanec i Madatova-Poljanec, 2002). U nekim češkim dijalektima se uočava razlika u glasovima [l] i [ɭ] (tamno /l/) (Dankovičová, 2009). U slovačkom je alveolarno /l/ lagano velarizirano ispred prednjih vokala, te postoji dugo /l:/, ali samo sa slogotvornom ulogom (*mľkvy* – [mɭːkvɨ]), kao i /r:/ (*mřtvy* – [mɭːtvɨ]) (Hanulíková i Hamann, 2010).

Suglasnik /v/ je kod većine jezika zubnounsneni frikativ [v], dok je u hrvatskom, slovenskom, srpskom i bosanskom usnenozubni aproksimant [v]. No, različito se manifestira u jezicima: u ukrajinskom suglasnik /v/ ispred suglasnika (na početku ili u sredini riječi) kao i na kraju riječi iza samoglasnika označuje dvousnenik [ʋ] / [w] (Shevelov, 2002; Schweier, 2011). Poljski uz frikativ [v] ima i stražnji aproksimant [w] tj. neslogotvorno [ʋ] u pismu označeno kao ł (Birnbaum i Molas, 2011; Jassem, 2003). U slovačkom /v/ se ispred vokala ili likvida realizira kao aproksimant [v] (*krvavý* – [krvaviː]), a na kraju riječi i kao [w] / [ʋ] (Haulíková i Hamann, 2010). U makedonskom se /v/ realizira kao [f] u prvom licu množine za aorist/imperfekt, npr. бевме – [befte], itd.; također poslije /s/, npr. свој – [sfoj] (Friedman, 2002). Lunt (1952) također spominje pojavu alofona [w] u makedonskom. U slovenskom [v] ima četiri alofonske varijante: prije vokala je [v], na kraju riječi ili prije konsonanta je [u], na početku riječi prije zvučnog konsonanta je labijalno-velarni zvučni aproksimant [w], npr. [wnu:k], a na početku riječi prije bezvučnog konsonanta je labijalno-velarni bezvučni aproksimant [ʍ], npr. [ʍsa:k] (Šuštaršič, Komar i Petek, 2009). U hrvatskom dolazi do alofona [w] uz vokale [u] i [o], npr. [wuk] (Škarić, 2009).

U ukrajinskom, češkom i slovačkom se pojavljuje zvučni glotalni okluziv [ɦ] (Dankovičová, 2009; Schweier, 2011; Haulíková i Hamann, 2010). Glas [ɣ] kao zvučni parnjak bezvučnog okluziva [x] se uglavnom pojavljuje kao alofon, npr. u hrvatskom *kruh bi* – [kruɦbi] (Škarić, 2009; Landau, Lončarić, Horga i Škarić, 2009), u bugarskom *српак го е* – [srɐp ɡo e] (Hill, 2011), u ruskom [ɣospədʲɪ] kao ostvarenje slova г (Berger, 2011).

Suglasnik /r/ je kod većine jezika alveolarni vibrant [r], dok je u ruskom i ukrajinskom zubni. U slovenskom je označen kao dotačnik [ɾ] (eng. tap) (Šuštaršič, Komar i Petek, 2009). Češki je specifičan po svom [ɾ], u pismu /ř/, koji počinje kao alveolarni vibrant, a završava kao frikativ (Dankovičová, 2009).

Poluvokal /j/ se u ruskom izgovara kao [j] uglavnom ispred naglašenog vokala na početku i unutar riječi, ali se može realizirati i kao neslogotvorno [i̯], koje se izgovara ispred i poslije nenaglašenog vokala i na kraju riječi (Poljanec i Madatova-Poljanec, 2002). U ukrajinskom se izgovor /j/ približava neslogotvornom [i̯] na kraju riječi i na kraju sloga (Panjkov, Panjkov-Karpa i Lasek, 1999). U hrvatskom je to alofon od [j], te se realizira između dva

samoglasnika, npr. *koji* – [koji], itd. (Škarić, 2009). U poljskom uz prve dvije varijante, može doći i do nosne varijante [j̥] umjesto palatala [ɲ], npr. *koński* – [koj̥sci] (Jassem, 2003).

Palatali [ɲ] i [ʎ] nisu zastupljeni u svim jezicima jednako. Kao palatalni lateralni aproksimant [ʎ] postoji u hrvatskom, srpskom, bosanskom, makedonskom i slovačkom. U makedonskom se realizira samo u brzom govoru, dok je inače izgovor apikalan + palatalan (Lunt, 1952). U ostalim je jezicima to palatalizirani [lʲ]. Nosni palatal [ɲ] se pojavljuje u hrvatskom, srpskom, bosanskom, makedonskom, slovačkom, češkom i poljskom, dok je u ostalim jezicima umekšani [nʲ] (u pravilu je takav i poljski) (Jassem, 2003). U slovenskom su takvi palatali nesliveni, te se izgovaraju kao odvojeno /l/ i /j/, te /n/ i /j/, osim kada iza njih slijedi vokal (Šuštaršič, Komar i Petek, 2009).

Neke alofone se spominjalo u gornjim odlomcima, poput [ɣ], [w], [i̯], itd. U većini jezika velarizirani nosni alofon [ŋ] se realizira kada se /n/ u riječi nađe ispred /k/ i /g/, npr. [stran̥ka, ven̥ku]. U hrvatskom nosni zubnounsneni alofon [m̥] stoji umjesto dvousnenog [m] kada se u riječi ispred /v/, npr. [tran̥vaj], u slovenskom ispred /f, v/, [sin̥fɔniːja], u češkom [kom̥fort, tam̥ fɔuk̥á], itd. (Škarić, 2009; Šuštaršič, Komar i Petek, 2009; Volín, 2010).

Kad se unutar riječi ili na spoju dvije riječi koje se izgovaraju zajedno nađu dva suglasnika nejednake zvučnosti, izjednače se po zvučnosti u govoru tako da se prvi prilagodi pretvarajući se u svoj parnjak, događa se tzv. regresivna asimilacija (Težak i Babić, 1996). Na kraju riječi i prije pauze dolazi do obezvučenja tj. ozvučenja konsonanta npr. u češkom [ɦ] se ponaša kao bezvučni parnjak glasa [x], *běh Prahou* u riječi běh, *tužka* – [tuška], *lev* – [lef], *včera* – [fčera], *pod postel* – [potpostel] (Volín, 2010; Dankovičová, 2009); u slovenskom *slad* – [slaːt], *grad gori* – [graːd gɔriː], *les gori* – [leːz gɔriː] (Šuštaršič, Komar i Petek, 2009); u ruskom (pred [v] i [vʲ] bezvučni glasnici ne postaju zvučni) *просьба* – [prozʲbə], *свой* – [svoj], *книжка* – [knʲiškə], *хлеб* – [hlʲep] (Berger, 2011); u makedonskom (bezvučni na kraju riječi osim u slučaju [v] kao drugog suglasnika, uključujući i [x] kao drugi suglasnik) *град* – [grat], *градски* – [gratski] (Friedman, 2002); u bugarskom *изчакам* – [iščakam], *без пари* – [bespari], ispred zvonačnika, ispred /v/ i ispred samoglasnika prijedlozi se izgovaraju sa zvučnim završnim suglasnikom osim *од* – [ot] i *в* – [f], npr. *под игото* – [podigoto] (Hill, 2011; Ternes i Vladimirova-Buhtz, 2009); u poljskom *babka* – [bapka], *jak długo* – [jag-dʲugo], *wiedź* – [vʲec] (Birnbbaum i Molas, 2011; Jassem, 2003); u slovačkom *kde* – [gde], *s matkou* – [zmatkou]

(Hanulíková i Hamann, 2010); u srpskom *podšišati* – [potšišati], *iz kuće* – [iskuće] (Klajn, 2005); u bosanskom *gradski* – [gratski] (Jahić, Halilović i Palić, 2000); u hrvatskom *odčepiti* – [otčepiti] (Landau, Lončarić, Horga i Škarić, 2009). U hrvatskom, srpskom i bosanskom zvučni suglasnici ne gube zvučnost na kraju riječi *muž* – [mu:ž] (Težak i Babić, 1996; Rehder, 2011). U ukrajinskom zvučni suglasnici ostaju zvučni u svim pozicijama, osim u prijedlozima i prefiksu *з* (z), ali zato dolazi do ozvučenja bezvučnih konsonanata ispred zvučnih, npr. *боротьба* [borod’ba] (Shevelov, 2002).

Slavenski jezici koji imaju sličan sustav konsonanata hrvatskom jeziku su bosanski i srpski jezik. Slavenski jezici s izrazito različitim sustavom konsonanata od hrvatskog su ruski, ukrajinski, bugarski i poljski jezik jer u njihovom konsonantskom repertoaru postoje palatalizirane verzije većine suglasnika, koje se realiziraju ispred prednjih samoglasnika. Slovački i češki se od hrvatskog jezika razlikuju glotalnim frikativom [ħ], te palatalnim okluzivima /t’/ i /d’/. U slovačkom su slogotvorni /r/ i /l/ dugački. U češkom se ističe vibrant/frikativ [ɾ]. U poljskom jeziku se ističe neslogotvorno [ɹ]. U makedonskom jeziku se ističu palatalni okluzivi /k’/ i /g’/. U slovenskom jeziku je najizraženiji nesliven izgovor [l+j] i [n+j], za razliku od hrvatskih palatala /lj/ i /nj/, te izgovor suglasnika /v/ kao [u] na kraju riječi ili prije konsonanta. U ruskom, ukrajinskom, bugarskom, makedonskom, slovačkom i češkom jeziku dolazi do pojave velariziranog [ɣ] ispred stražnjih vokala. Jezici koji nemaju hrvatsko /č/ i /đ/ su bugarski, makedonski, slovenski, slovački, češki i ukrajinski.

2.6.3. NAGLASNI SUSTAVI SLAVENSKIH JEZIKA

Prozodija riječi tj. naglasak⁷ označava suprasegmentalne osobine govorne riječi (Škarić, 2009). Slog je najmanji izgovorljiv odsječak govora, te je temeljna ritmička govorna jedinica. Slogovi su u riječima naglašeni (arze) ili nenaglašeni (teze), visoka ili niska tona, te dugi ili kratki (Škarić, 1991). Naglašeni je slog kratak ili dug, nizak ili visok, istaknut nad nenaglašenim istih unutarnjih prozodijskih osobina jakošću, tonom, trajanjem i izgovornom točnošću (ibid. 320). Naglasci koji u jeziku imaju razlikovnu ulogu nazivaju se prozodemi (Jelaska, 2004). Garde (1993) dijeli naglasne postupke na pozitivne i negativne, te na naglasnu jeku. Pozitivni naglasni postupci daju neko obilježje naglašenom slogu, a negativni mu ga oduzimaju. Pozitivni postupci su prisutni u svim jezicima, te ih čine jačina (muzička, tonska), visina i dužina (trajanje) (ibid. 41). Negativni postupci se promatraju kao redukcija razlikovnih obilježja nenaglašenih slogova, kao što je npr. otvorenost vokala (ibid. 46). Kod nekih jezika nisu uočljivi negativni naglasni postupci. Naglasna jeka je termin kojim se označuje sekundarni naglasak, kojeg imaju nenaglašeni slogovi u riječi, koji se međusobno razlikuju po jačini i drugim naglasnim svojstvima (ibid. 43). U većini jezika su susjedni slogovi kraj naglašenog najslabiji, pa naglasna jeka pada dva sloga ispred ili dva sloga iza naglašenog sloga. Razlikujemo dvije vrste jezika: jezike sa stalnim mjestom naglaska (vezanim naglaskom) i jezike s pokretnim (pomičnim, slobodnim) naglaskom (ibid. 10). Jezik ima stalno mjesto naglaska kada je uvijek na određenom slogu, brojeći ih od početka ili od kraja riječi. Jezici imaju slobodan, pomični naglasak kada nikakvo pravilo ne određuje mjesto naglaska u riječi (ibid. 11).

Prema akustičkim i funkcionalnim kriterijima jezici se mogu podijeliti na tonske jezike, ograničene tonske jezike i dinamičke jezike (Pletikos, 2005). Tonski jezik se definira kao jezik koji ima leksički značajnu, tonsku jedinicu na svakom slogu. Ograničeni tonski jezici (u hrvatskom se rabe i termini *tonsko-dinamički jezici* ili *jezici s visinskim naglaskom*; eng. *pitch-accent languages*) su jezici u kojima postoji leksički značajna promjena tona, ali je tonska jedinica smještena samo na određene vrste slogova ili specifično mjesto u riječi (Pletikos, 2005; Clark, Yallop i Fletcher, 2007). Glavna je osobina dinamičkih jezika (u hrvatskome se koristi i

⁷ Riječ *naglasak* ili *akcent* može imati više značenja: može označavati mjesto naglaska u riječi, vrstu naglaska, te specifičnost nečijeg govora zbog utjecaja jednog jezika ili dijalekta na drugi jezik. Termin *strani akcent* označava onu količinu odstupanja u govoru govornika stranog jezika kojom se razlikuje od govora izvornog govornika tog jezika (Horga, 2012).

termin *udarni jezici*) da se značenje riječi ne može razlikovati prema vrsti naglasaka, ako se naglasak nalazi na istome mjestu u riječi, iako u tim jezicima promjena mjesta naglasaka može imati razlikovnu funkciju. U dinamičkim jezicima, kao i u tonskim, razlikovna može biti i dužina vokala naglašenog sloga (ibidem.).

Hrvatski jezik je ograničeni tonski jezik koji razlikuje kratkosilazni ^ˋ, kratkouzlazni ^ˊ, dugosilazni ^ˆ i dugouzlazni ^ˊ naglasak, te trajanje zanaglasnog sloga (kvantiteta). U riječima su određeni prema pravilima: 1) silazni naglasci stoje samo na prvom slogu u riječi; 2) na jednosložnim riječima stoje samo silazni naglasci; 3) na posljednjem slogu u riječi nema naglasaka, osim ako je to jedini slog, tj. u jednosložnoj riječi; 4) slogovi su pred naglašenim slogom samo kratki; 5) uzlazni naglasak se može pojaviti na bilo kojem slogu, osim na zadnjem u riječi (Škarić, 1991; Garde, 1993). Zanaglasna dužina se veže uz naglasak ispred sebe zbog toga što ne može biti jedina prozodijska jedinica u riječi (Barić i sur., 1997). Mjesto naglasaka u riječi je slobodno, iako je najčešće naglašen prvi slog (Škarić, 1991). Iznimke mjesta naglasaka se uglavnom pojavljuju u složenicama, posuđenicama i stranim imenima, u genitivu množine riječi s nepostojanim /a/ itd. (ibid. 324). Također može doći do pojave dva naglasaka unutar jedne riječi i to npr. u superlativima pridjeva i priloga (*nâjalekovîdnijî*) (Barić i sur., 1997). U hrvatskom književnom jeziku, s obzirom na naglasak, razlikuju se riječi koje imaju vlastiti naglasak, i to su naglašene ili samostalne riječi (naglasnice) i riječi koje nemaju vlastiti naglasak, i to su nenaglašene ili nesamostalne riječi (nenaglasnice, klitike) (ibid. 66). Nenaglasnice se uvijek vežu uz naglasnice. Klitike se dijele na proklitike (prednaglasnice) i enklitike (zanaglasnice). Proklitike su prijedlozi, veznici (a, i, ni, da, kad), te niječna čestica *ne* (ibid. 71). Enklitike su nenaglašeni oblici osobnih zamjenica, nenaglašeni oblici povratne zamjenice, nenaglašeni oblici prezenta glagola *biti*, *htjeti* i aorista glagola *biti*, te vezničko-upitno *li* (ibid. 72). Proklitike za razliku od enklitika (*sreo sam ga* – [srèosamga]) mogu biti naglašene. Prednaglasnice su nenaglašene kada se nađu ispred riječi s uzlaznim naglascima (*u_ˊvòdi*), ali su naglašene kada se nađu ispred riječi sa silaznim naglascima, te na njih prelazi naglasak (*pò_ˋvodu*) (Barić i sur., 1997; Landau, Lončarić, Horga i Škarić, 2009).

Hrvatski standardni jezik, pošto mu je osnova štokavsko narječje, prate srpski i bosanski jezik. U srpskom prenošenje naglasaka na proklitiku je zastarjelo, posebno u ekavskim govorima, jer je uobičajeniji izgovor s naglaskom na drugoj riječi (*u grâd*) (Klajn, 2005). Prenošnje se

sačuvalo samo u dva slučaja: 1) ispred instrumentalnog osobne zamjenice *ja*, te 2) u niječnim oblicima glagola (*ne'padā*) i to samo za glagole čiji prvi slog ima silazni naglasak (ibid. 31).

Za pravilan književni izgovor u bosanskom jeziku je važno izgovaranje zanaglasne dužine, jer je ona karakteristično prozodijsko obilježje toga jezika. U bosanskom razgovornom jeziku uporaba dužine se gubi. Primjer „čistog“ bosanskog jezika:

„Sìnōć, kad se vrátih iz tòpla hamáma,

próđoh pokraj báštē stârōga imáma;

Kad tàmo u bášti, u hládu jasmína,

S ibríkom u rúci stājāše Emína.“ (Emina, Aleksa Šantić) (Jahić, Halilović i Palić, 2000:129)

Slovenski jezik također spada pod ograničene tonske jezike (Pletikos, 2005). U njemu postoje dva naglasna sustava: dinamički (jakosni) i tonsko-dinamički (muzikalni), te su oba u standardnoj upotrebi. U tonsko-dinamičkom naglasnom sustavu pojavljuju se do četiri naglasaka (akut, cirkumfleks, gravis i dvojni gravis), dok se kao razlikovni navode samo akut i cirkumfleks (ibid. 106). Akut označava uzlazan ton u naglašenom i zanaglasnom slogu, dok cirkumfleks označava uzlazan ton u naglašenom slogu, te silazan ton u zanaglasnom slogu. U usporedbi s hrvatskim naglascima, akut pripada kategoriji kratkih i dugih naglasaka, te slični uzlaznicima, dok cirkumfleks pripada kategoriji kratkih naglasaka, te slični silaznim naglascima (ibid. 108). Slovenski jezik ima slobodan naglasak koji može stajati na bilo kojem slogu u riječi (i na posljednjem) (Garde, 1993). Svaki nenaglašeni slog je kratak, svaki naglašeni slog koji nije završni je dug, te naglašeni slogovi na kraju riječi mogu biti i dugi i kratki (ibid. 114). Šuštaršić, Komar i Petek (2009) naglašavaju da jednosložne riječi nemaju više od jednog naglašenog sloga, te je mjesto naglasaka rijetko razlikovno obilježje.

Makedonski naglasak je dinamički i fonološki određen (Stefanija, Pavlovski, Požgaj Haži, 2006). Određuje se prema dvama osnovnim pravilima: 1) kod jednosložnih, dvosložnih i trosložnih riječi stoji na prvom slogu riječi, te 2) ako riječ ima više od tri sloga, onda naglasak stoji na trećem slogu od kraja riječi (таткóвина) (ibid. 25). Mali broj riječi imaju naglasak na drugom slogu od kraja riječi, npr. neke priloške oznake, te neke imenice poput апсáна. Posuđenice uglavnom nemaju makedonski naglasak (студéнт) (ibid.). Leksičke iznimke

dopuštaju samo naglasak na trećem slogu od kraja te na zadnjem slogu. Frazeološke iznimke mogu imati naglasak više od tri sloga od kraja riječi, npr. *носéјки_му_зо* (Friedman, 2002). Mnoge propisane norme o naglasku se danas kod educiranih Makedonaca smatraju lokalizmima i dijalektalizmima, posebno kod mlađih generacija zbog utjecaja dijalekta iz Skopja, te hrvatskog i srpskog naglasnog sustava (ibid. 254). To nailazi na otpor pojedinaca izvan zapadnog područja. Prelazak naglasaka na proklitike sa jednosložnih i dvosložnih glagola u rečenicama s negacijom *ne* ili upitnim riječima kao *što*, *kako*, itd. su regularna pojava, npr. *што' сакаш* (Friedman, 2002; Garde, 1993). Također prelazak naglasaka na jednosložni prijedlog spojen sa zamjenicom, npr. *со' мене*. Enklitike ne mijenjaju pravilo o mjestu naglasaka na trećem slogu s kraja (ibidem.).

Naglasak u standardnom bugarskom jeziku je također dinamički, slobodan i pokretan što znači da svaki slog može biti nositeljem naglasaka (Hill, 2011). Naglasak je bitan za razlikovanje značenja riječi. Klitike se povezuju s prethodnom riječju (enklitika) odnosno sa sljedećom riječju (proklitika) u jednu naglasnu cjelinu. Enklitike su primjerice kratki oblici osobnih zamjenica i glagol *biti*, a proklitike jednosložni prijedlozi, niječna čestica *не* i futurska čestica *ще*. Ako iza niječne čestice slijedi kratki oblik osobne zamjenice, glagol *съм* ili futurska čestica *ще*, tada oni ipak nose jedan naglasak (*не си' ма'лък*) (ibid. 314).

U ruskom je naglasak također dinamički, slobodan i pokretan. U višesložnim riječima često postoji i sporedan naglasak. Pokretnost naglasaka ovisi o morfološkom ustrojstvu riječi (Berger, 2011). U pojedinim slučajevima mjesto naglasaka mijenja značenje riječi (ibid. 64). Pravila za naglasna svojstva prema morfološkim osnovama u ruskom su: 1) samo sufiksi mogu naglasno dominirati (a ne osnove ni nastavci); 2) osnove, jer su pri početku riječi, ne mogu imati naglasak ispred sebe, nego samo iza sebe, biti naglašene ili nemati utjecaj na mjesto naglasaka; 3) nastavci, koji su na kraju riječi, ne mogu biti pred naglaskom, nego samo pod naglaskom (samonaglašljivi), iza naglasaka ili nemati utjecaja na mjesto naglasaka; 4) prefiksi nemaju utjecaja na mjesto naglasaka, osim prefiksa *vy-*, npr. *v'y-da-t'*, usp. *pro-d'a-t'*; tako da je predvidljivost mjesta naglasaka određena stalnošću naglasnih svojstava morfema (Garde, 1993).

Ukrajinski jezik također ima slobodan dinamički naglasak (Shevelov, 2002). Vokal je produžen kada na njemu stoji naglasak. Distribucija fonema sa stalnim i slobodnim naglaskom je nepredvidiva, osim ako ovisi o morfološkim pravilima (Schweier, 2011).

Naglasak je u poljskom jeziku dinamički, nije slobodan, ali je pokretan, te nije muzikalan (Birnbbaum i Molas, 2011). Naglasak je uvijek na predzadnjem slogu riječi, osim kod nekih stranih riječi gdje stoji na trećem slogu od kraja riječi, u skladu s naglaskom u izvornom jeziku (Moguš i Pintarić, 2002). Na trećem je slogu od kraja također u oblicima 1. os. mn. preterita (*ro'biliśmy*), 1. i 2. os. jd. kondicionala (*'robilbym, ro'bilabyś*), u nekim brojevima, te posudnicama iz latinskog i grčkog (*'fizyka*) (Birnbbaum i Molas, 2011). Pravilo o predzadnjem naglasku je prekršeno i kada je riječ o većini enklitika. Dodatak jedne ili više enklitika riječi koja nosi naglasak ne mijenja mjesto naglaska, npr. *powi'edział mi* (Garde, 1993). U višesložnim riječima i riječima koje su povezane s proklitikom se pojavljuje dodatni naglasak, npr. */.entsiklo'pedja/, /nao'braze/* (Jassem, 2003).

Češki jezik ima dinamički naglasak, koji je vezan, tj. nepomičan, te pada uvijek na prvi slog u riječi (Vintr, 2011). Prelazi na dio proklitika, tj. na sve prijedloge (jednosložne i dvosložne), npr. *od/ode, bez/beze*, te na jednosložne varijante neslogotvornih prijedloga *se, ze, ve*, itd. (Sesar, 2002). Enklitike (oblici glagola *být*, povratno *se, si*, kratki oblici zamjenica kao *mi, ti*) nemaju naglasak (Vintr, 2011). Naglasak nema distinktivnu fonološku ulogu, te je indikator granice riječi (Dankovičová, 2009).

Slovački jezik ima, poput češkog, dinamički nepomičan naglasak, koji se uvijek nalazi na prvom slogu u riječi. On prelazi na dio proklitika, tj. na prijedloge (jednosložne i dvosložne), npr. *do/odo, pod/podo, bez/bezo*, itd., te na jednosložne varijante neslogotvornih prijedloga *so, zo, vo, ku*, itd. (*do mesta* – ['domesta]) (Kusar i Sesar, 2005). Neke rječce, kratki oblici pomoćnih glagola, kratki oblici osobnih zamjenica su enklitike, te nemaju naglasak (Short, 2002).

Slavenski jezici s ograničenim tonskim naglasnim sustavom su hrvatski, bosanski, srpski i slovenski jezik. Slovenski jezik razlikuje dva naglasna sustava: dinamički i tonsko-dinamički. Bosanski jezik ima izražene zanaglasne dužine. Slavenski jezici s dinamičkim naglasnim sustavom su ruski, ukrajinski, bugarski, makedonski, poljski, češki i slovački jezik. Od dinamičkih jezika razlikuju se oni s pomičnim mjestom naglaska (ruski, ukrajinski, bugarski, makedonski), te nepomičnim (poljski, češki, slovački).

3. STRANI AKCENT

Strani akcent predstavlja „onu količinu odstupanja kojom se govor govornika stranog ili drugog jezika (J2) razlikuje od govora izvornih govornika tog jezika (J1)“ (Horga, 2012:64). Odstupanja od fonetičkih normi J2 za vokale, konsonante i prozodiju (ritam i intonacija) određuju percepciju stranog akcenta J2 (MacKay, Flege i Imai, 2006). Horga (2012) navodi Trubetzkoya (1939), koji ističe „mehanizam fonološkog slušanja“ prema kojem se strani glasovi percipiraju preko fonoloških osnova materinskog jezika, te učenik ili govornik stranog jezika u njima čuje one akustičke karakteristike glasova, koje su specifične za njegov materinski jezik (ibid. 64). Učenik čuje glasnike stranog jezika pravilno, ali zbog artikulacijskih ograničenja ih ne može izgovoriti, pa ih nastoji izgovoriti što sličnije onome što čuje ili ih zamjenjuje glasovima iz materinskog jezika (ibid. 64).

Čimbenici koji utječu na strani akcent su dob učenja stranog jezika, duljina boravka u J2 okruženju, spol, formalno institucionalno učenje, motivacija, sposobnosti za učenje stranog jezika i količina uporabe J2 i J1 (Major, 2007). Ako se strani jezik započne učiti prije šeste do dvanaeste godine (kada završava kritični period), najvjerojatnije će biti usvojen bez stranog akcenta, a ako se J2 započne učiti nakon tog perioda, najvjerojatnije će se u govoru takvih govornika osjetiti strani akcent (MacKay, Flege i Imai, 2006). Prema istraživanjima na primjerima imigranata pokazalo se, da kada je učenje u početnoj fazi, duljina boravka značajno utječe na smanjenje stranog akcenta, a kod naprednih govornika stranog jezika taj je utjecaj manji (ibid. 158). Taj je utjecaj veći u početku boravka u okruženju J2, a kada govornici dosegnu gornju granicu vještine svog izgovora na stranom jeziku, daljnji boravak u zemlji J2 ne pridonosi smanjenju stupnja stranog akcenta, osim ako je u programu institucionalnog učenja uključeno i posebno vježbanje izgovora (Horga, 2012).

Sawicka (2010) zaključuje kako za prepoznavanje jezika govornika sa stranim naglaskom ne postoji određena metoda; ovisi o kvaliteti izgovora govornika, te slušateljevom poznavanju jezika. Slušači uglavnom prepoznaju strani akcent u svom materinskom jeziku, ali često nisu u mogućnosti točno prepoznati jezik iz kojeg potječe strani akcent i opisati razlog, na temelju čega prepoznaju strani akcent. Osim segmenata koji karakteriziraju zvuk i time percepciju određenog jezika, bitno je kako funkcioniraju na višim razinama (kako jedan glas utječe na drugi, njihov raspored, prijelaz s jednog glasa na drugi, trajanje). Neka obilježja jezika, koja ne spadaju pod opća, su također bitna, a često ih se zanemaruje, npr. snažna aspiracija bezvučnog prekidnika,

koja se regularno pojavljuje ispred naglašenih vokala u poljskom; grkljanski prekidnik (eng. *laryngeal stop*), koji je uvijek prisutan u češkom i poljskom, a u istočnim i južnim slavenskim jezicima poprilično rijedak (Sawicka, 2010; Jelaska, 2004).

U istraživanju Mildner (1999) prepoznavao se strani akcent pri čitanju hrvatskog teksta izvornih govornika njemačkog, talijanskog, španjolskog, francuskog, slovenskog, ruskog, češkog, arapskog, korejskog i kineskog jezika. Dokazano je da kvaliteta izgovora izvornih govornika stranih jezika nije značajno povezana s duljinom boravka u Hrvatskoj kao ni s vremenom formalnog institucionalnog učenja hrvatskog jezika. Hrvatski slušači su najbolje prepoznavali strani akcent jezika koji im je geografski najbliži, te kojem su najviše bili izloženi (u konkretnom primjeru njemački i slovenski). Strani akcenti se međusobno ne zamjenjuju prema srodnosti jezika (poput ruskog, češkog i slovenskog), već po stupnju poznavanja tog jezika. Ispitanici su u procjenama akcenta najviše isticali pojedinačne glasove i naglasak (ibid. 530). U slučaju pojedinačnih glasova kod stranog akcenta slavenskih jezika (ruskog, češkog i slovenskog) u ovom su istraživanju ispitanici isticali nerazlikovanje /č/ i /ć/; u slovenskom akcentu je uočen drugačiji izgovor /l/, neslijevanje /lj/ i /nj/, te otvoreniji izgovor samoglasnika /e/ (ibid. 529).

4. EKSPERIMENTALNI DIO: PREPOZNAVANJE SLAVENSKOG STRANOG AKCENTA U HRVATSKOM JEZIKU

4.1. CILJ I HIPOTEZE

Ovaj rad nastoji istražiti u kojem će postotku hrvatski slušači prepoznati strani akcent izvornih govornika slavenskih jezika koji čitaju hrvatski tekst. Pretpostavke su oblikovane na temelju sličnosti i različitosti segmentalnih i suprasegmentalnih obilježja pojedinih jezika.

Prema istraživanju Mildner (1999) pretpostavljamo da će kvaliteta izgovora izvornih govornika stranog jezika biti individualno određena. Hrvatski slušači će najbolje prepoznavati strani akcent jezika koji im je geografski najbliži (slovenski, srpski i bosanski), te kojem su najviše izloženi. Pretpostavljamo da hrvatski slušači ne će međusobno zamjenjivati strane akcente prema srodnosti jezika, već po stupnju poznavanja tog jezika. Pretpostavljamo da će ispitanici pri procjenama stranog akcenta najviše isticati pojedinačne glasove i naglasak.

Pretpostavljamo da će hrvatski slušači teže međusobno prepoznavati strani slavenski akcent, koji ima sličan vokalski sustav hrvatskome, dakle bosanski, srpski, slovenski i makedonski akcent. Pretpostavljamo da će teško međusobno razlikovati ruski, ukrajinski i bugarski akcent, jer vokalske sustave tih jezika karakterizira jaka redukcija vokala, koja u hrvatskom ne postoji. Pretpostavljamo da će lakše prepoznati češki i slovački akcent zbog izraženije duljine vokala, nego što je slučaj u hrvatskom. Međutim, zbog istih razloga će slušači češki i slovački teže međusobno razlikovati. U slučaju poljskog akcenta pretpostavljamo da će se isticati nosni vokali. Pretpostavljamo da će hrvatski slušači pri prepoznavanju stranog akcenta isticati otvoreno /e/ i /o/ u gotovo svim slavenskim jezicima, jer su otvoreniji od hrvatskih inačica, te srednje do srednjoprednje /i/ (ruski, ukrajinski, poljski, češki i slovački akcent).

Pretpostavljamo da će hrvatski slušači teže međusobno razlikovati ruski, ukrajinski, bugarski i poljski akcent, jer konsonantske sustave tih jezika karakterizira veliki broj umekšanih suglasnika, koji se ne pojavljuju u hrvatskom. Tako pretpostavljamo da će govornici tih jezika hrvatske palatale /nj/ i /lj/ izgovarati kao umekšano /l'/ i /n'/. Češki, slovački i poljski jezik u svom konsonantskom sustavu imaju palatalne plozive /t'/ i /d'/ koji se realiziraju ispred prednjeg

samoglasnika /i/, te bi se mogli zamijeniti s umekšavanjem suglasnika /d/ i /t/ u bugarskom, ruskom i ukrajinskom, te makedonskim palatalnim plozivima /k'/ i /g'/ . Pretpostavljamo da će hrvatski slušači teže razlikovati bosanski od srpskog akcenta, te češki od slovačkog zbog sličnog repertoara konsonanata. Pretpostavljamo da će se pri čitanju hrvatskog teksta najviše isticati češki i slovački alveolarni /t/ i /d/, češki, slovački i ukrajinski glotalni frikativ [ħ], neslivenost palatala /nj/ i /lj/ i zamjena /v/ sa /u/ u slovenskom, rusko, ukrajinsko, češko, slovačko, bugarsko i makedonsko velarizirano [ɫ]. Pretpostavljamo da se u makedonskom, bugarskom, ukrajinskom, slovenskom, češkom i slovačkom akcentu ne će čuti razlikovanje hrvatskih afrikata /ć/ i /č/, te /dž/ i /đ/, jer afrikate /ć/ i /đ/ nemaju u svom repertoaru konsonanata.

Pretpostavljamo da će hrvatski slušači najlakše prepoznavati češki i slovački akcent, jer je tim jezicima naglasak uvijek na prvom slogu. Također će lakše prepoznavati poljski akcent, jer je tom jeziku naglasak uvijek na predzadnjem slogu u riječi. Ostale će strane akcente dinamičkih jezika teže međusobno razlikovati zbog neodređenog mjesta naglaska. Pretpostavljamo da će hrvatski slušači teže međusobno razlikovati bosanski, srpski i slovenski akcent zbog sličnog naglasnog sustava tih jezika. Pretpostavljamo da će lakše prepoznavati bosanski akcent zbog izraženih zanaglasnih dužina.

4.2. MATERIJAL I METODA ISTRAŽIVANJA

Za istraživanje akcenta slavenskih jezika u hrvatskom snimljen je govoreni korpus. Korpus se sastojao od odabira izvornih govornica slavenskih jezika (češkog, slovačkog, poljskog, ruskog, ukrajinskog, makedonskog, bugarskog, slovenskog, bosanskog i srpskog), po dvije za svaki slavenski jezik (N=20). Izabrani su samo ženski govornici zbog lakše dostupnosti, te ujednačenosti korpusa. Nastojalo se snimiti govornice koje imaju izraženi strani akcent, ali i one koje su dobro ovladale hrvatskim izgovorom. Sve su bile upoznate s latinicom i hrvatskim jezikom. Govornice su bile studentice na razmjeni, koje su pohađale tečajeve hrvatskog jezika na Croaticumu na Filozofskom fakultetu u Zagrebu (N=4; za slovački (22 god.), slovenski (22 god.) i poljski jezik (24 i 25 god.)), te osobe koje su pohađale iste tečajeve za osobne potrebe (N=2; za ruski jezik (27 i 32 god.)), studentice na razmjeni na Filozofskom fakultetu u Zagrebu koje studiraju hrvatski jezik (N=2; za češki (28 god.) i bugarski jezik (25 god.)), studentice na razmjeni na drugim odsjecima na Filozofskom fakultetu u Zagrebu (N=2; za srpski jezik (23 i 25 god.)), studentice na redovitom studiju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu (N=1; za bosanski jezik (25 god.)), lektorice na Filozofskom fakultetu u Zagrebu (N=4; za ukrajinski (34 god.), slovački (39 god.), slovenski (33 god.) i bugarski jezik (60 god.)), gostujuće predavačice na Filozofskom fakultetu u Zagrebu (N=1; za češki jezik (42 god.)), emigrantice u Zagrebu (N=3; za makedonski (27 god.), bosanski (48 god.) i ukrajinski jezik (43 god.)), te osobe u kratkoj posjeti Hrvatskoj (N=1; za makedonski jezik (60 god.)). Od govornica je tražen pristanak na snimanje, jamčena im je anonimnost, te da će se snimljeni materijal koristiti samo za potrebe diplomskog rada. Iz razgovora je dobivena informacija, da su sve govornice počele učiti hrvatski jezik nakon razdoblja kritičnog perioda, dakle nakon dvanaeste godine. Govornice su snimane diktafonom u tihom okruženju.

Tekst koje su čitale govornice sastojao se od Ezopove basne „Sjeverni vjetar i sunce“ (Handbook of IPA, 2009), te 16 rečenica preuzetih iz knjige Ivšić i Kravar (1955) *Srpsko-hrvatski jezik na pločama: izgovor i intonacija s recitacijama*, koje su sadržavale hrvatske glasove, koji bi kod izvornih govornica mogli pojačati strani akcent; to su: /nj/, /lj/, /l/ u samoglasničkom okruženju, /f/, /č/, /ć/, /đ/, /dž/, /š/, /ž/, /c/, /z/, /h/ /g/ i /b/ (v. Prilog 1). Prije snimanja govornice su imale vremena kratko pročitati tekst. Snimke su trajanja oko dvije minute.

Slušači koji su procjenjivali strani naglasak bili su studenti s Filozofskog fakulteta u Zagrebu (N=37). Svim slušačima je materinski jezik hrvatski, a strani jezici, koje su u anketi naveli da poznaju su germanski (engleski (37), njemački (17)) , romanski (španjolski (10), talijanski (7), francuski (1), rumunjski (1),) slavenski (slovački (4), poljski (2), češki (2), slovenski (2), srpski (1), ruski (3), ukrajinski (1), makedonski (1), bugarski (1)), te ostali (mađarski (1), japanski (3), korejski (1), kineski (1)).

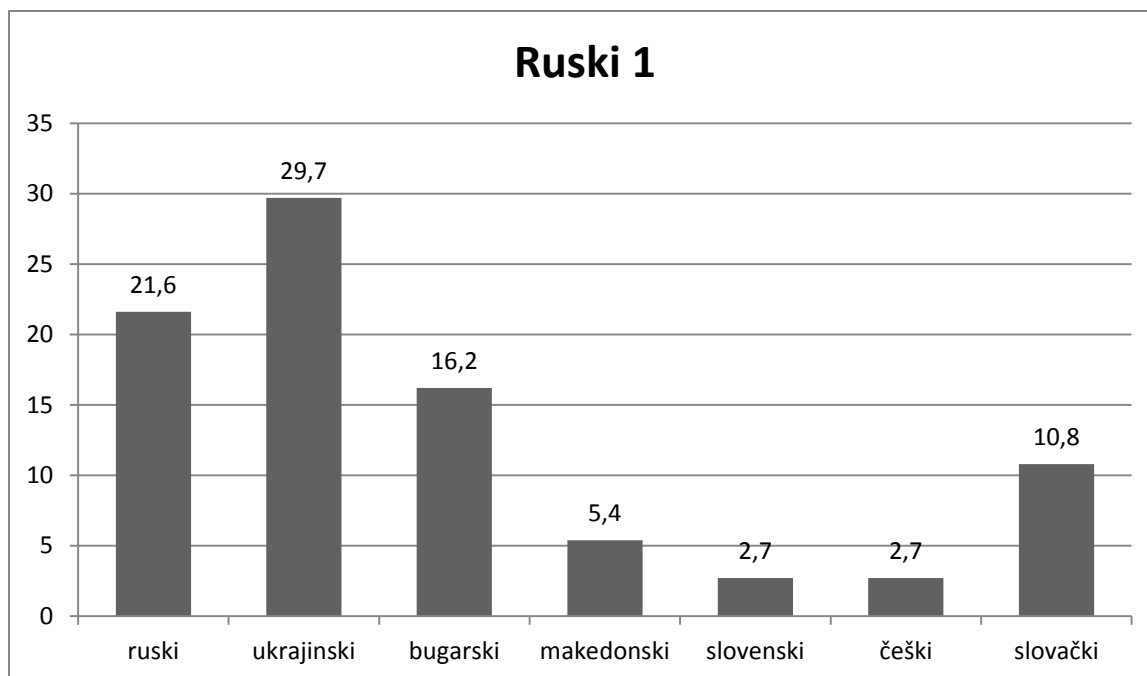
Na upitniku su se od slušača tražile informacije o materinskom jeziku i poznavanju stranih jezika. Nakon što su poslušali snimku jednog govornika, slušači su na upitniku (vidi Prilog 2) imali 3 zadatka: 1) zaokružiti jezik za koji su smatrali da je osobi koja čita hrvatski tekst materinski (bili su ponuđeni jezici: ruski, ukrajinski, poljski, češki, slovački, bugarski, makedonski, slovenski, bosanski i srpski); 2) procijeniti koliko su sigurni u odabir na skali od 1 (uopće nisam siguran/na) do 5 (u potpunosti sam siguran/na); 3) na praznu liniju opisati po čemu su taj jezik prepoznali. Prije početka eksperimenta im nije rečeno da se svaki strani slavenski jezik pojavljuje dvaput odnosno da materijal sadrži snimke dvaju izvornih govornika za pojedini slavenski jezik.

4.3. REZULTATI I RASPRAVA

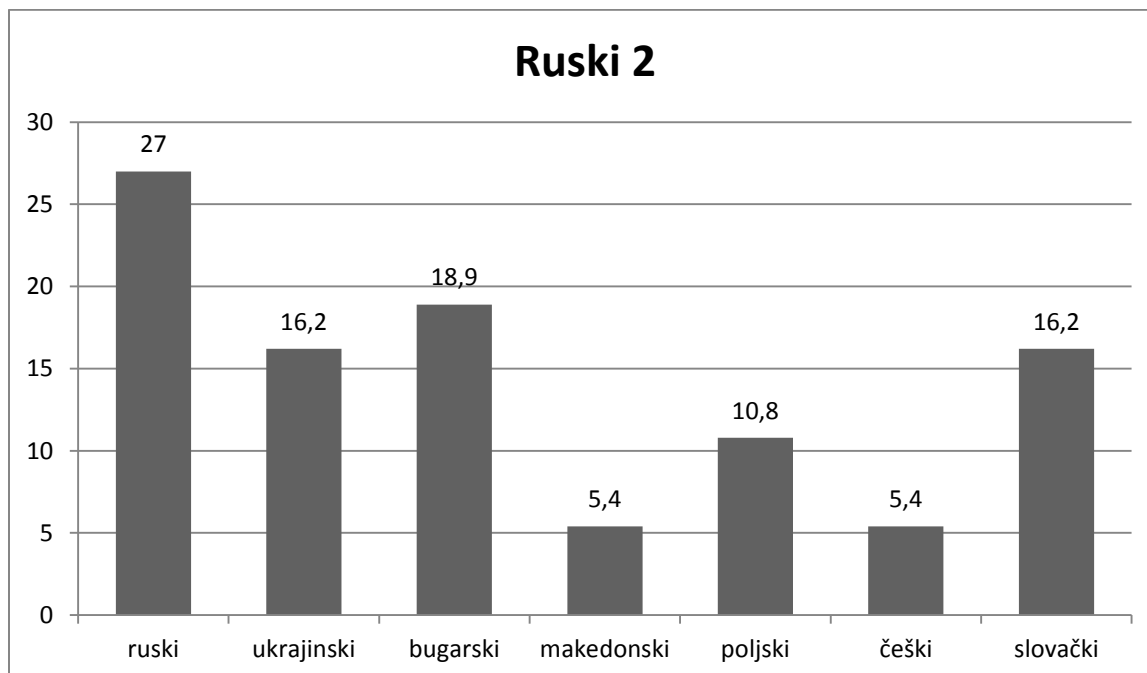
Svaki primjer snimljene i procjenjivane govornice je analiziran zasebno. Prebrojani su odgovori za prepoznavanje svakog pojedinog akcenta, izračunati u postocima i prikazani u dijagramima. Izračunata je prosječna ocjena procjene sigurnosti za svaku govornicu. Navedeni su najčešći odgovori na upit o razlogu prepoznavanja pojedine govornice. Za svaku slavensku skupinu jezika posebno su u tablicama prikazani sažeti prikazi rezultata procjene porijekla govornika (tablice 10, 11 i 12), te je na kraju u tablici prikazan ukupni prikaz rezultata za sve govornice i sve slavenske skupine jezika (tablica 13).

4.3.1. Istočnoslavenski jezici

Rezultati za prvu govornicu ruskog jezika dominiraju s 29,7 % odgovorom ukrajinski, 21,6 % ruski, te 16,2 % bugarski, s ukupnom prosječnom ocjenom sigurnosti 2,57. Rezultati za drugu govornicu dominiraju odgovorima ruski s 27%, bugarski 18,9%, te ukrajinski 16,2%, s prosječnom ocjenom sigurnosti 3,00, što ukazuje na veću sigurnost nego što je u slučaju slušanja prve govornice. Od odgovora koji su se pojavili u većem postotku za obje govornice su još slovački (16,2%) i poljski (10,8%). Pod prepoznavanjem slušači su najčešće navodili naglasak („tipični ruski“, na prvom i zadnjem slogu), ritam čitanja, zamjenu suglasnika /l/ sa /lj/, te /n/ sa /nj/, palatalizirano /d/, /t/, /n/, /l/, /ć/, /č/, /š/, općenito umekšaniji izgovor (posebno ispred vokala /e/ i /i/), rusko /y/ (stražnji vokali), teži izgovor hrvatskog jezika (/ije/, nemogućnost izgovora dva konsonanata jedan do drugog), ozvučavanje frikativa /s/, alveolarno /t/.

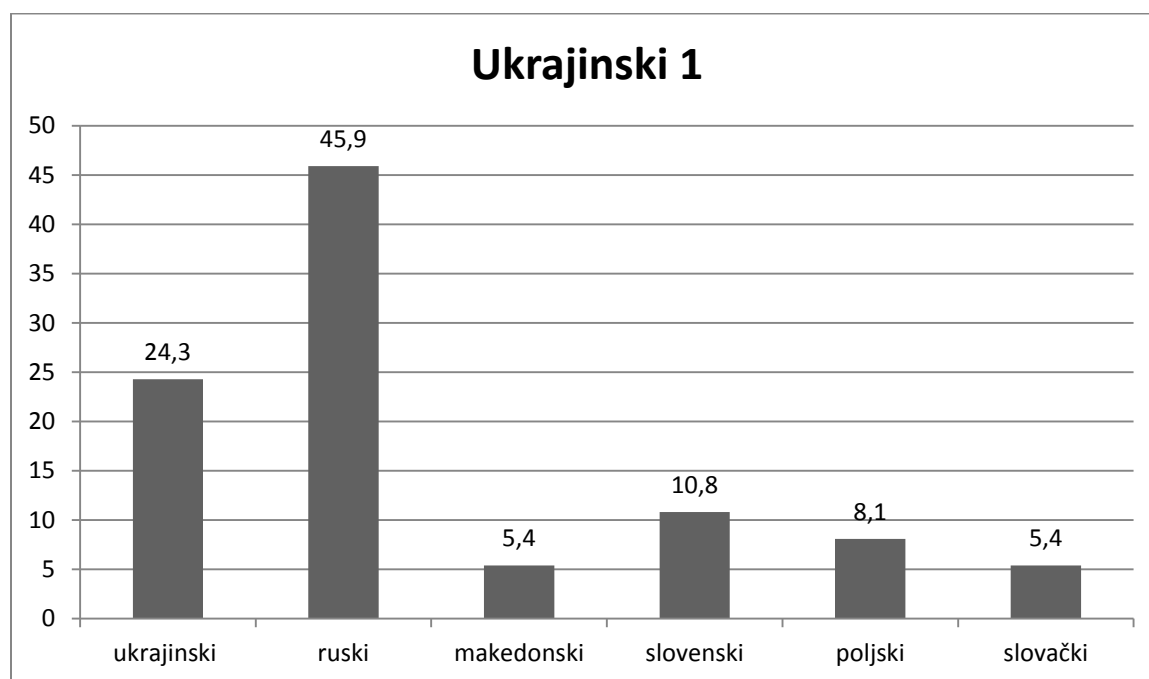

Dijagram 1. Rezultati u postocima za prvu govornicu ruskog jezika

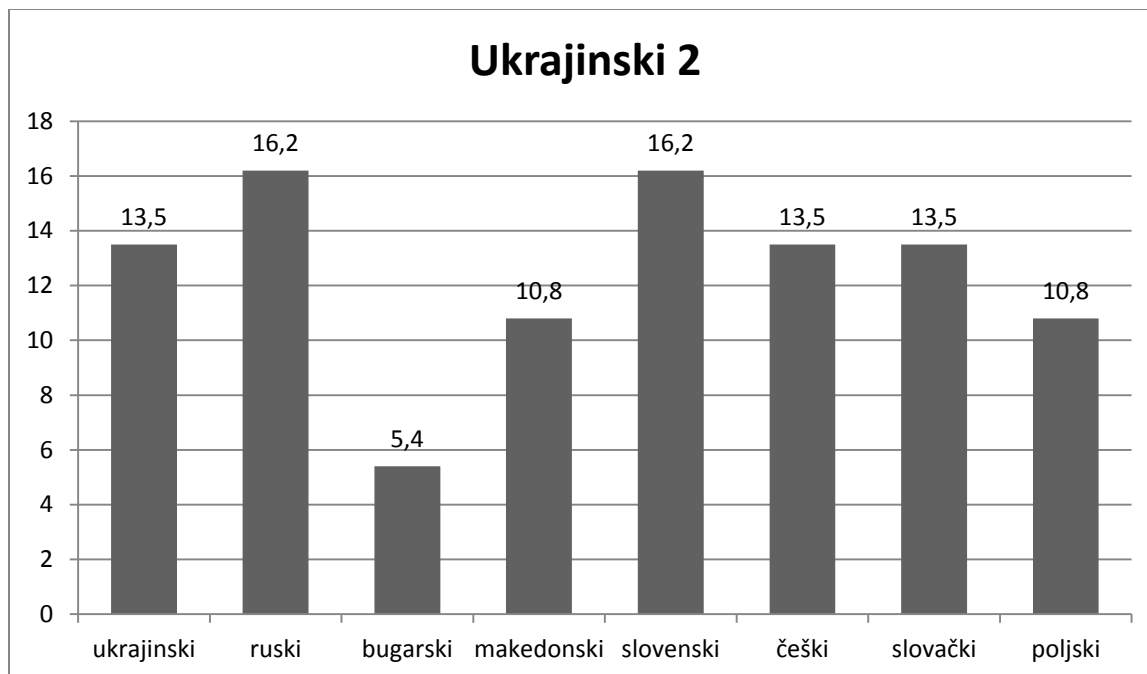

Dijagram 2. Rezultati u postocima za drugu govornicu ruskog jezika

U rezultatima za prepoznavanje prve govornice ukrajinskog jezika dominiraju odgovori ruski s 45,9% te ukrajinski s 24,3%, s prosječnom ocjenom sigurnosti 3,70, što ukazuje na veću sigurnost slušača pri procjeni. Druga govornica nije u tako velikom postotku prepoznata; dominiraju ruski i slovenski s 16,2%, ukrajinski je prepoznat u 13,5% slučajeva, s prosječnom ocjenom sigurnosti 3,00, dakle, s manjom sigurnošću nego što je slučaj kod prve govornice. Ostali jezici koji se pojavljuju u većim postocima za drugu govornicu su češki i slovački (13,5%) te poljski i makedonski (10,8%). Pod prepoznavanjem slušači su najčešće navodili naglasak („tipični ruski“, melodičnost), mekoću izgovora, zamjena /l/ sa /lj/, te /n/ sa /nj/ (nesliven izgovor), umekšavanje /č/, /š/, /ž/, /t/, /d/, stražnji vokali, otvorenost vokala (posebno /e/), obezvučavanje /z/ i /ž/, velarizirano /l/, izraženo /r/.

Dijagram 3. Rezultati u postocima za prvu govornicu ukrajinskog jezika

Dijagram 4. Rezultati u postocima za drugu govornicu ukrajinskog jezika

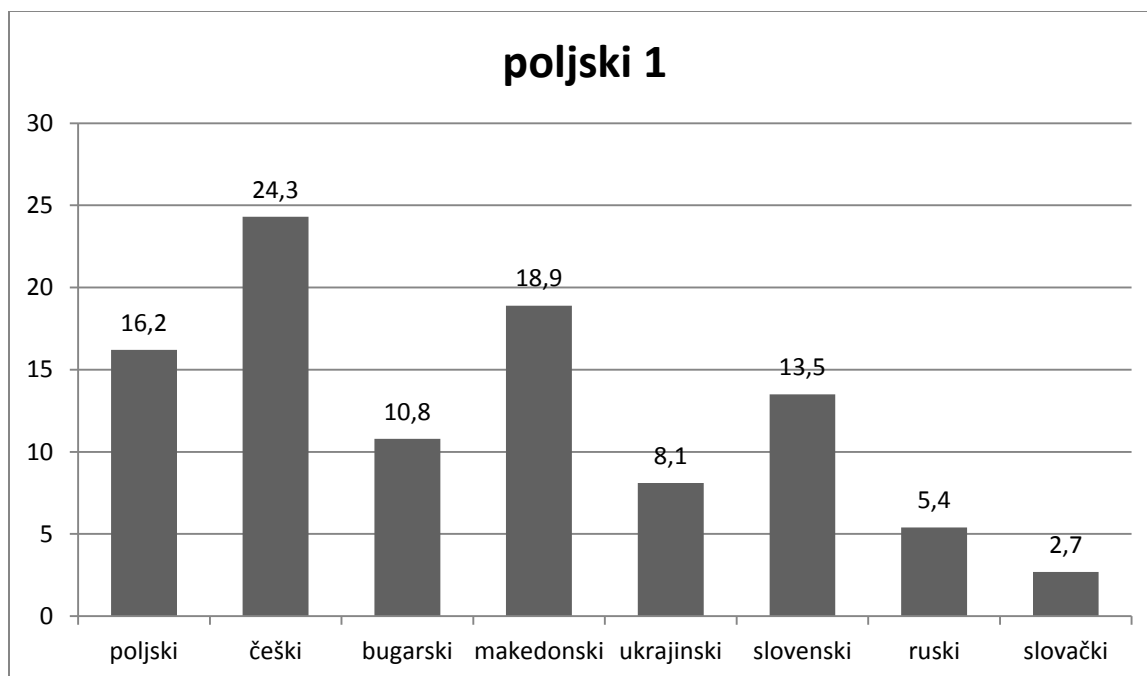
Ukupni podaci o prepoznavanju istočnoslavenskih jezika (v. tablicu 10) pokazuju da se ruski i ukrajinski akcent kod većine govornika iznad praga slučajnog odabira prepoznaje kao istočnoslavenski (osim kod druge govornice ukrajinskog gdje postotak točnog prepoznavanja porijekla ukazuje na slučajni odabir). Podaci također ukazuju na to da hrvatski slušači uglavnom ne razlikuju jasno ruski i ukrajinski akcent što se vidi iz prikaza rezultata za pojedinačne govornike. Govornicama se u sličnom postotku pripisuju zapadnoslavenski i južnoslavenski akcent (za ruski posebno bugarski i slovački). Akcent druge govornice ukrajinskog jezika je u najvećem postotku prepoznat kao istočnoslavenski akcent s najvećom ocjenom sigurnosti slušača.

Tablica 10. Ukupni postotak procjene porijekla govornika istočnoslavenskih jezika

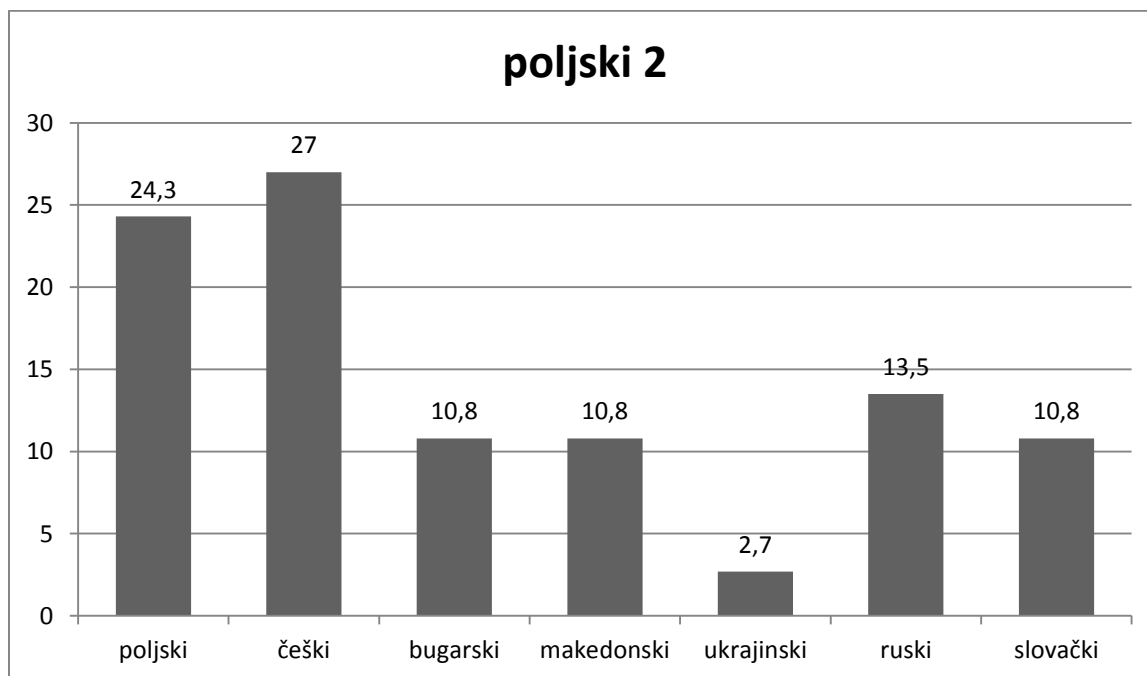
Materinski jezik snimljenih govornika	Istočnoslavenski akcent	Zapadnoslavenski akcent	Južnoslavenski akcent	Ocjena sigurnosti
ruski 1	51,3	24,3	24,3	2,57
ruski 2	43,2	32,4	24,3	3,00
ukrajinski 1	70,2	13,5	16,2	3,70
ukrajinski 2	29,7	37,8	32,4	3,00

4.3.2. Zapadnoslavenski jezici

Kod prepoznavanja prve govornice poljskog jezika dominiraju odgovori češki s 24,3%, makedonski 18,9% i poljski 16,2%, s prosječnom ocjenom sigurnosti 3,03. Ostali jezici u većem postotku su slovenski (13,5%) i bugarski (10,8%). Kod prepoznavanja druge govornice dominiraju odgovori češki s 27%, poljski 24,3%, te ruski 13,5%, s prosječnom ocjenom sigurnosti 3,05, što je podjednako s prepoznavanjem prve govornice. Od ostalih odgovora u većem postotku za drugu govornicu su slovački, makedonski i bugarski (10,8%). Pod prepoznavanjem slušači su najčešće navodili naglasak (na zadnjem i predzadnjem slogu, trećem slogu odozda, melodičnost), općenito umekšan izgovor, mekoća izgovora /š/, /ć/, /č/, /đ/, /dž/, /l/, /nj/, /lj/ (posebno u kombinaciji /ni/ i /li/), zamjena /n/ sa /nj/, nesliveno /lj/, tvrdo /č/, /đ/ i /dž/, nerazlikovanje /ć/ i /č/, dodavanje glasa /j/, pojava šva [ə,] otvorenost vokala /o/, izostanak zanaglasnih dužina, uzlazna intonacija, gramatičke greške poput „onoma“ umjesto „onome“, /ć/ umjesto /c/.

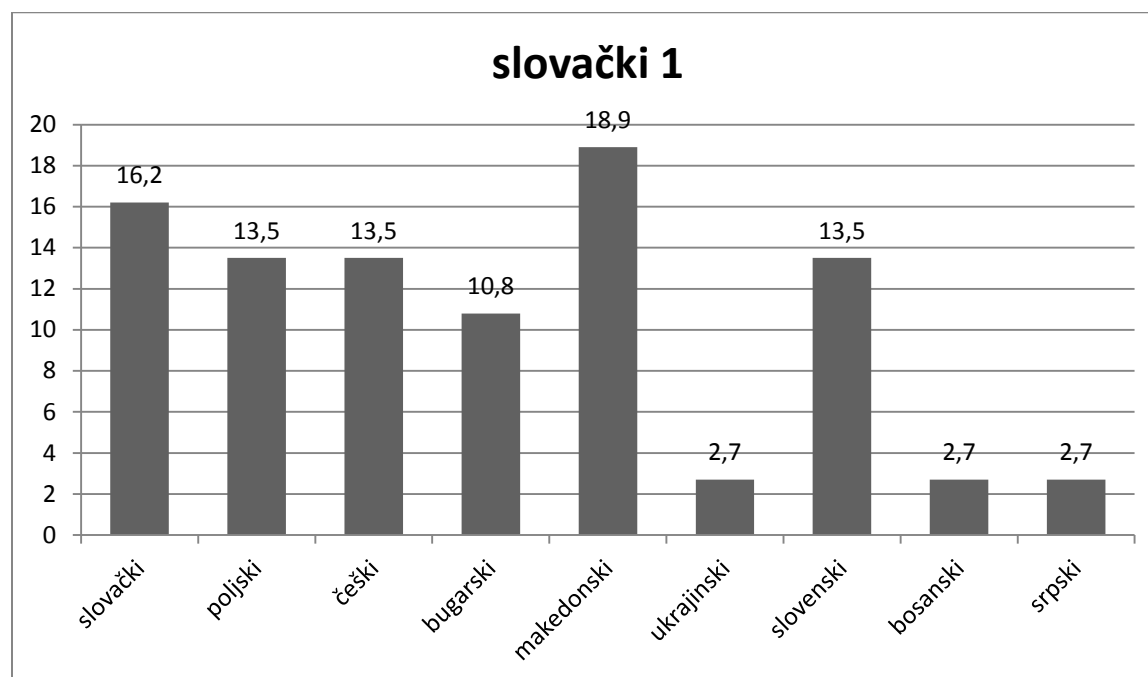

Dijagram 5. Rezultati u postocima za prvu govornicu poljskog jezika

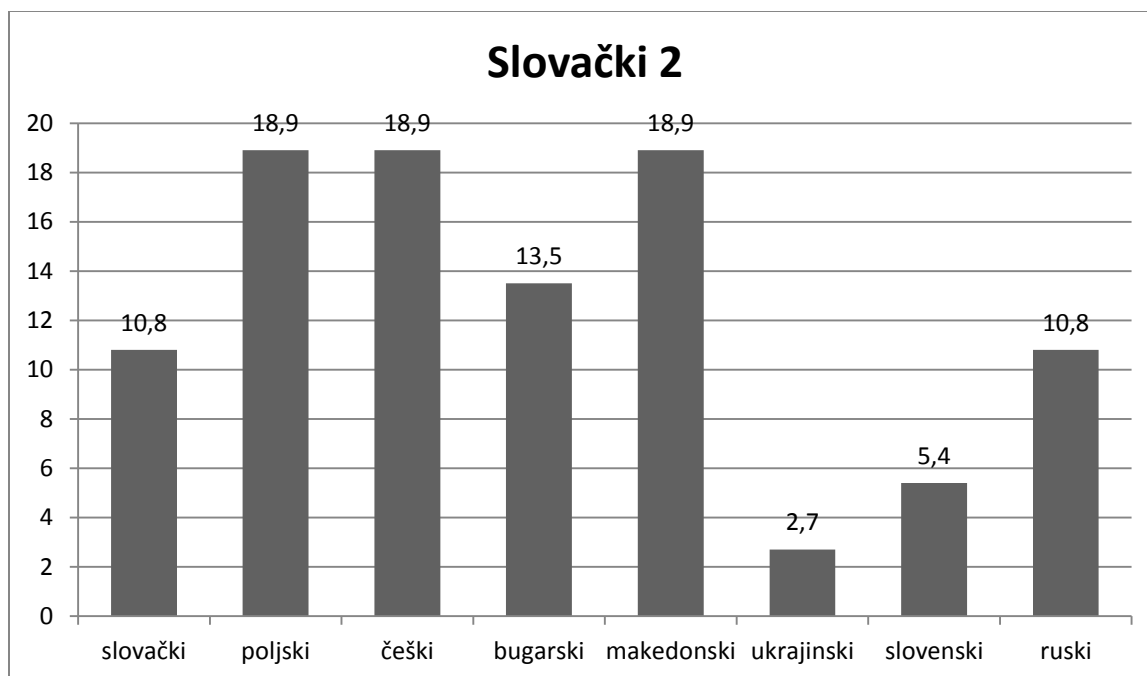

Dijagram 6. Rezultati u postocima za drugu govornicu poljskog jezika

Za prvu govornicu slovačkog jezika odgovori s najvećim postotkom su makedonski 18,9%, slovački 16,2%, te poljski, češki i slovenski 13,5%, s prosječnom ocjenom sigurnosti 2,62, što ukazuje na manju sigurnost slušača pri procjeni stranog akcenta. Bugarski je izabran kao odgovor u 10,8% slučajeva. Za drugu govornicu u najvećem postotku su odgovori poljski, češki i makedonski s 18,9%, bugarski 13,5%, te slovački i ruski 10,8%, s prosječnom ocjenom sigurnosti 2,73, što također ukazuje na nižu sigurnost kod slušača. Pod prepoznavanjem slušači su najčešće navodili naglasak (na prvom, drugom i zadnjem slogu), prebacivanje naglaska, ritam, umekšan izgovor, meko /č/, /l/, /n/, /d/, /t/ (posebno ispred vokala /i/ i /e/), nesliveno /lj/, ozvučavanje bezvučnih suglasnika [jož jače], obezvučavanje glasova na kraju riječi [muš].

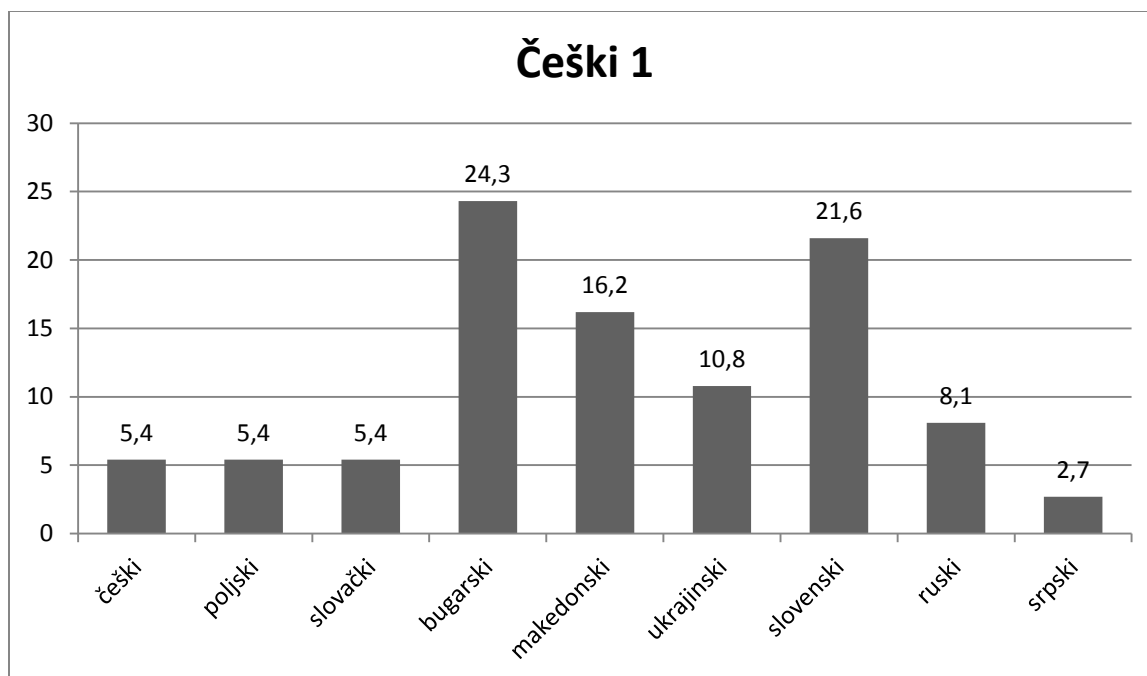

Dijagram 7. Rezultati u postocima za prvu govornicu slovačkog jezika

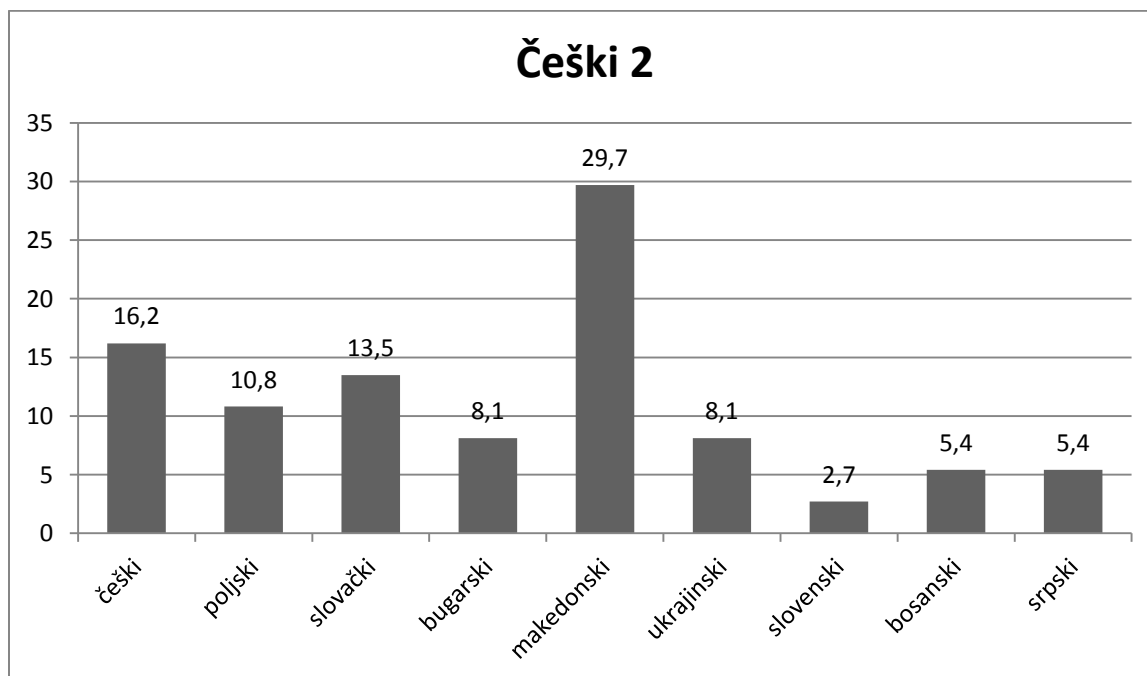

Dijagram 8. Rezultati u postocima za drugu govornicu slovačkog jezika

Za prvu govornicu češkog jezika u najvećem su postotku odgovori bugarski s 24,3%, slovenski 21,6% i makedonski 16,2%, s prosječnom ocjenom sigurnosti 2,70, što ukazuje na nižu sigurnost kod slušača. Ostali veći postoci su ukrajinski 10,8% i ruski 8,1%. Češki je odgovoren u samo 5,4% slučajeva. Za drugu govornicu su u najvećem postotku odgovori makedonski 29,7%, češki 16,2%, te slovački 13,5%, s prosječnom ocjenom sigurnosti 2,24, što je još niže od prvog primjera. Ostali odgovori s većim postotkom su poljski 10,8%, te ukrajinski i bugarski 8,1%. Pod prepoznavanjem su slušači navodili naglasak (na prvom slogu), prebacivanje naglaska, jače naglašavanje riječi, ritam, melodičnost, umekšan izgovor, mekani izgovor /č/, /ć/, /š/, /ž/, /l/, /đ/, ponekad tvrdo /l/, nesliveno /lj/ i /nj/, ali i sliveno /nj/, nerazlikovanje /č/ i /ć/, zatvorenost vokala (/i/), duljenje vokala.

Dijagram 9. Rezultati u postocima za prvu govornicu češkog jezika

Dijagram 10. Rezultati u postocima za drugu govornicu češkog jezika

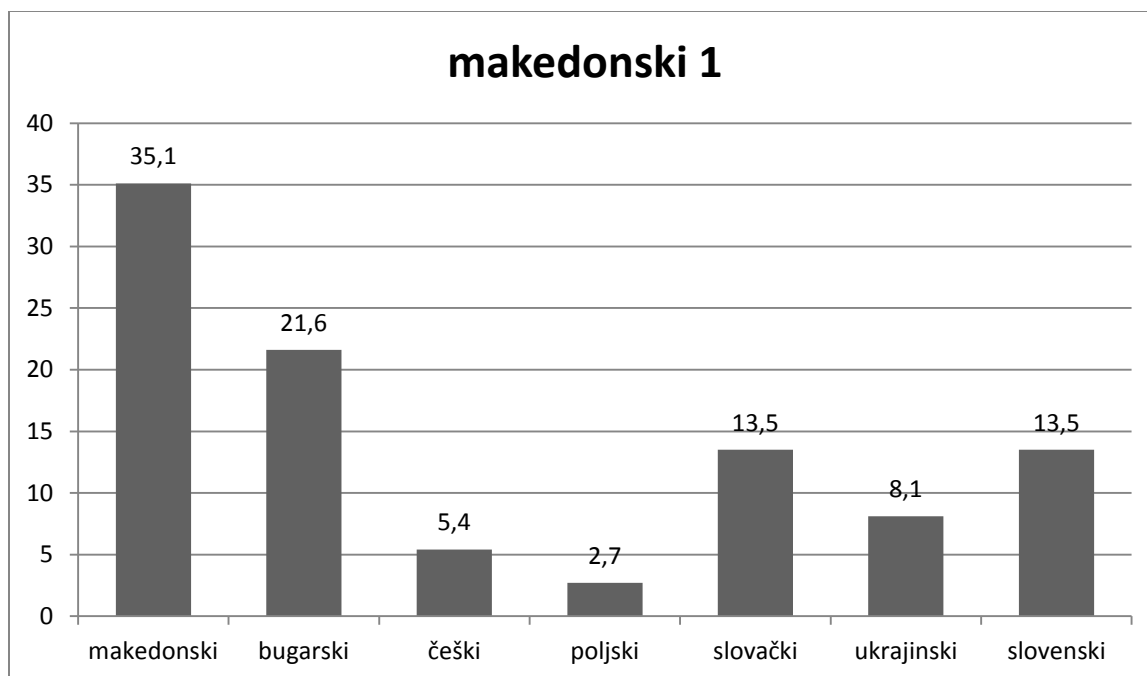
Ukupni podaci o prepoznavanju zapadnoslavenskih jezika (v. tablicu 11) pokazuju da se poljski, slovački i češki akcent kod većine govornika iznad praga slučajnog odabira prepoznaje kao zapadnoslavenski (osim kod prve govornice češkog gdje postotak točnog prepoznavanja porijekla ukazuje na slučajni odabir). Podaci također ukazuju na to da hrvatski slušači uglavnom ne razlikuju jasno poljski, slovački i češki akcent, te ih u većini slučajeva zamjenjuju i s južnoslavenskim akcentom, posebno makedonskim i slovenskim (što se vidi iz prikaza rezultata za pojedinačne govornike). Prva govornica češkog jezika je iznimka time što su njezin akcent slušači u najvećem postotku prepoznavali kao južnoslavenski.

Tablica 11. Ukupni postotak procjene porijekla govornika zapadnoslavenskih jezika

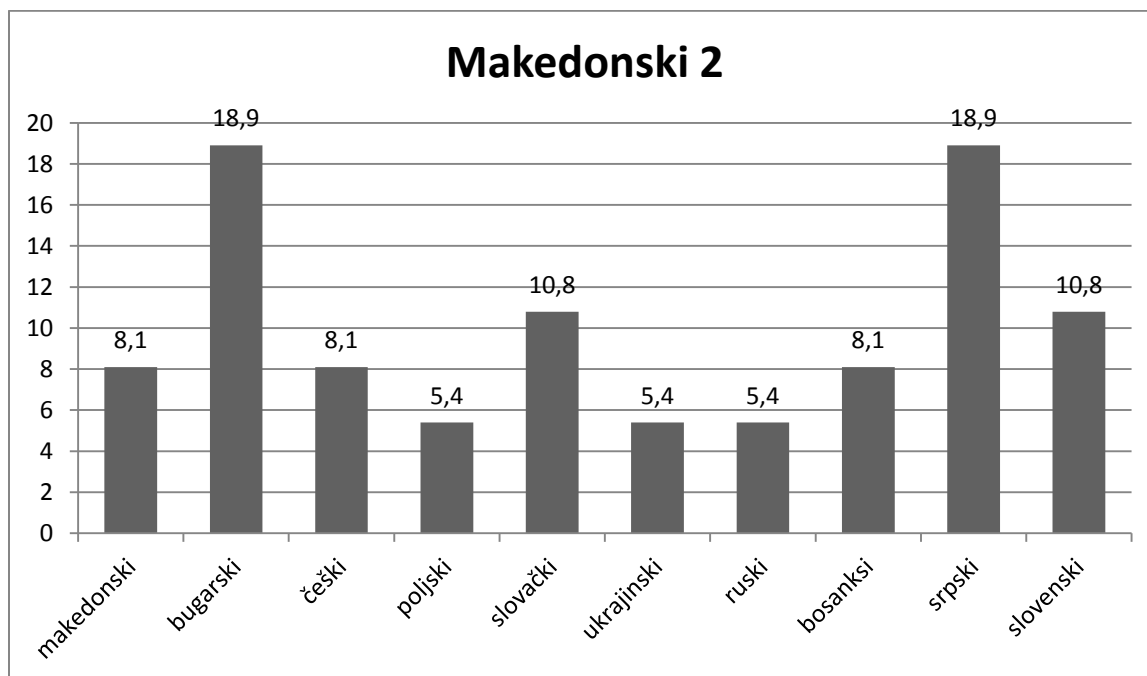
Materinski jezik snimljenih govornika	Istočnoslavenski akcent	Zapadnoslavenski akcent	Južnoslavenski akcent	Ocjena sigurnosti
poljski 1	13,5	43,2	43,2	3,03
poljski 2	16,2	43,2	21,6	3,05
slovački 1	2,7	43,2	48,6	2,62
slovački 2	13,5	62,1	37,8	2,73
češki 1	18,9	16,2	64,8	2,70
češki 2	8,1	40,5	51,3	2,24

4.3.3. Južnoslavenski jezici

Za prvu govornicu makedonskog jezika u najvećem postotku je bio točan odgovor makedonski 35,1%, zatim bugarski 21,6%, te slovenski i slovački 13,5% s prosječnom ocjenom sigurnosti 2,83. Za drugu govornicu dominiraju odgovori bugarski i srpski sa 18,9%, ostali slovenski i slovački 10,8%; makedonski je odgovoren tek u 8,1% slučajeva s prosječnom ocjenom sigurnosti 2,78, što je bilo za očekivati jer je druga govornica manje reprezentativnija od prve. Najčešće odgovore pod prepoznavanjem su slušači naveli naglasak (na prvom, zadnjem slogu, četiri naglasaka kao u hrvatskom), ritam, mekoća izgovora, umekšani izgovor /l/, /ć/, /lj/, tvrdo /l/, /č/, nerazlikovanje /č/ i /ć/, nesliveno /lj/ i /nj/, tamniji vokali, produljenje vokala, korištenje ekavice, teže čitanje, obezvučavanje glasova na kraju riječi.

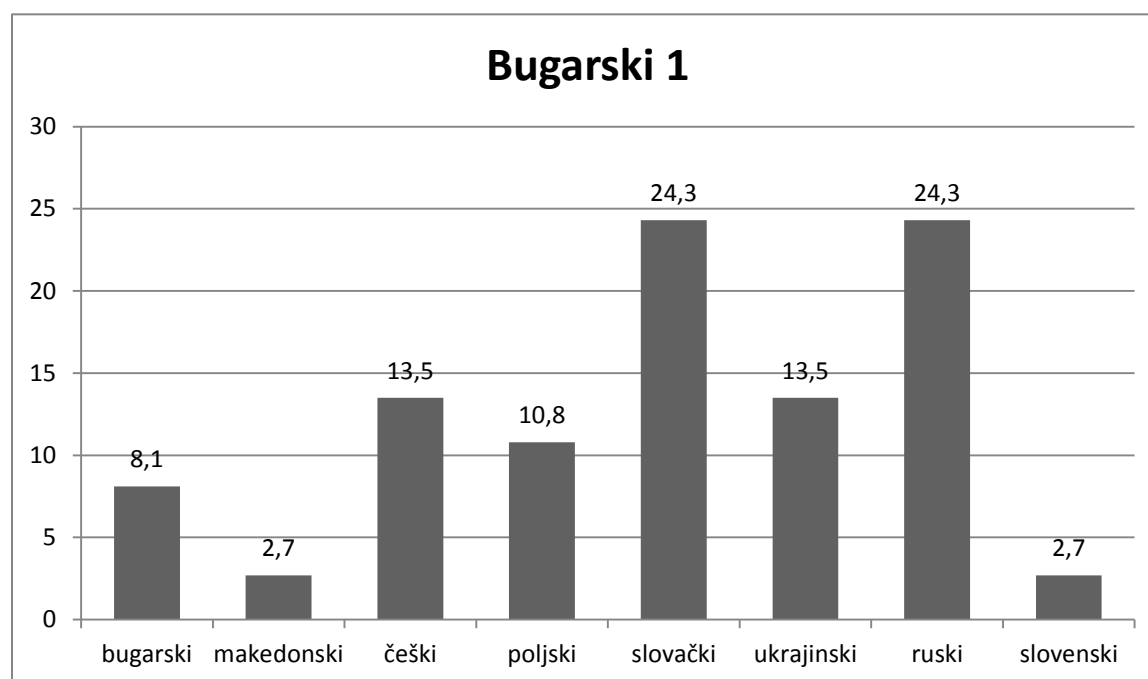

Dijagram 11. Rezultati u postocima za prvu govornicu makedonskog jezika

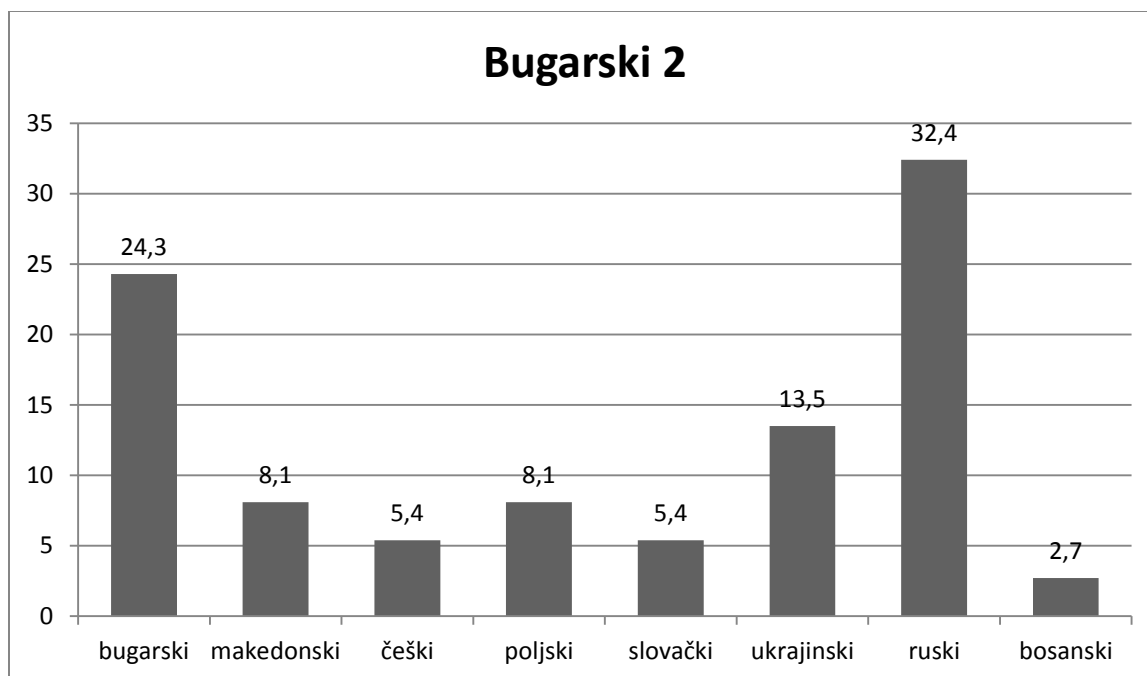

Dijagram 12. Rezultati u postocima za drugu govornicu makedonskog jezika

Za prvu govornicu bugarskog jezika u najvećem su postotku odgovori ruski i slovački s 24,3%, zatim ukrajinski i češki 13,5%, te poljski s 10,8%, dok je bugarski pogođen u tek 8,1% slučajeva s prosječnom ocjenom sigurnosti 3,00. Za drugu govornicu najveći postotak ima odgovor ruski s 32,4%, bugarski 24,3%, te ukrajinski s 13,5%, makedonski i poljski 8,1%, s prosječnom ocjenom sigurnosti 2,56, što je neočekivano, jer je druga govornica bila manje reprezentativnija od prve. Pod prepoznavanjem su slušači navodili naglasak, melodičnost, mekoća izgovora (/nji/, /ti/), umekšan izgovor /č/, /š/, /t/, /l/, alveolarno /t/, zamjena /nj/ sa /n/, te /lj/ sa /l/ i nesliven izgovor, nerazlikovanje /č/ i /ć/, stražnje /y/, otvoreno /e/, upotreba ekavice, ozvučavanje glasova.

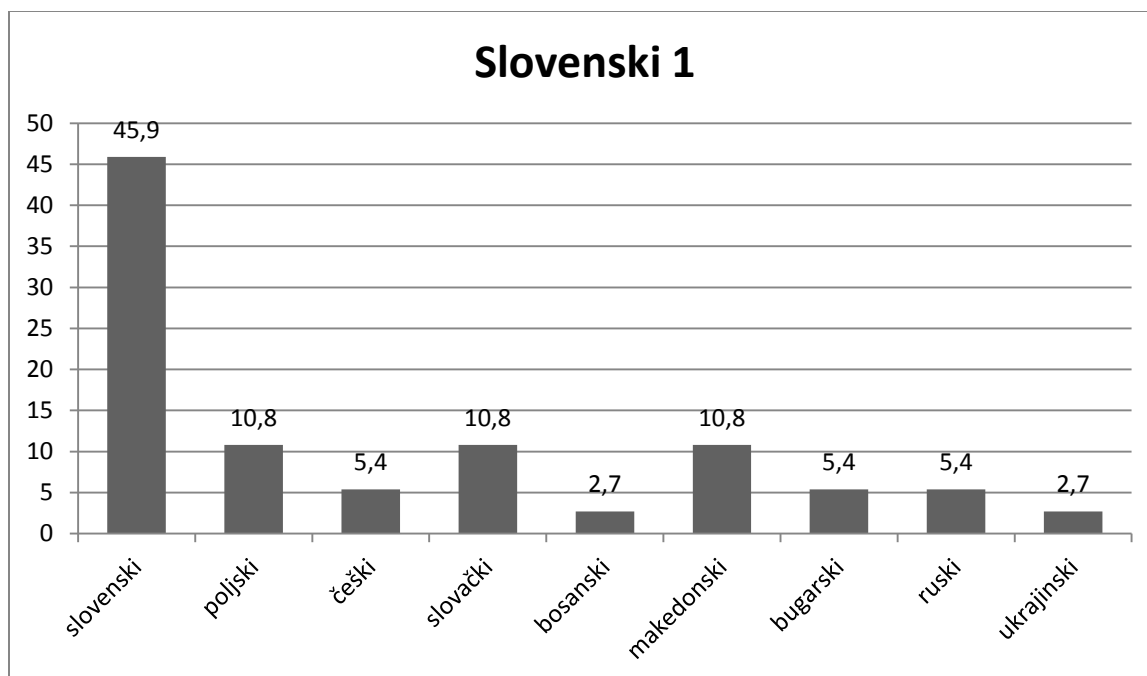

Dijagram 13. Rezultati u postocima za prvu govornicu bugarskog jezika

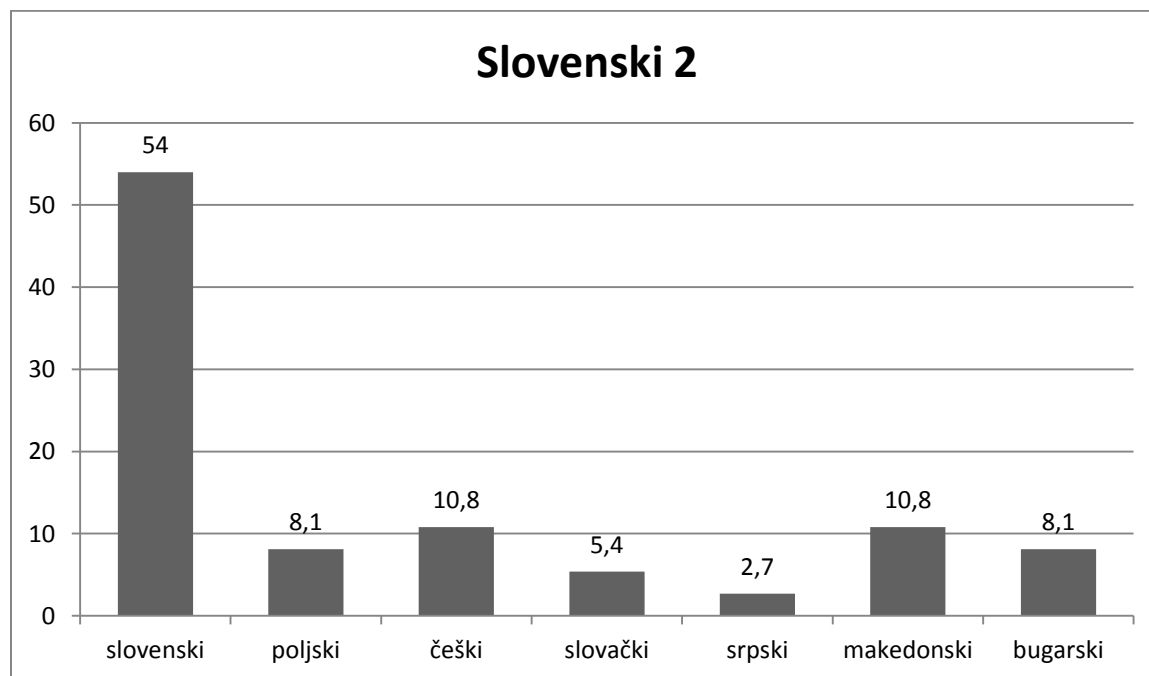

Dijagram 14. Rezultati u postocima za drugu govornicu bugarskog jezika

Za prvu govornicu slovenskog jezika veliki je postotak prepoznavanja slovenskog s 45,9% s ukupnom prosječnom ocjenom sigurnosti 3,13, dok su akcenti makedonski, poljski i slovački odgovoreni u 10,8% slučajeva, a svi drugi u sličnim omjerima. Prepoznavanje druge govornice je u još većem postotku točno odgovoreno s 54% s prosječnom ocjenom sigurnosti 2,65; ostali odgovori su češki i makedonski s 10,8%, te bugarski i poljski s 8,1%. Pod prepoznavanjem su slušači navodili naglasak („tipični slovenski“, poput zagorskog, uzlazni, kratkosilazni, na zadnjem slogu), umekšano /l/, /š/, izgovaranja /č/ umjesto /ć/, nesliveno /lj/ i /nj/, svjetliji vokali, stražnji vokali, obezvučavanje glasova na kraju riječi, ponegdje ekavica (čovjek).

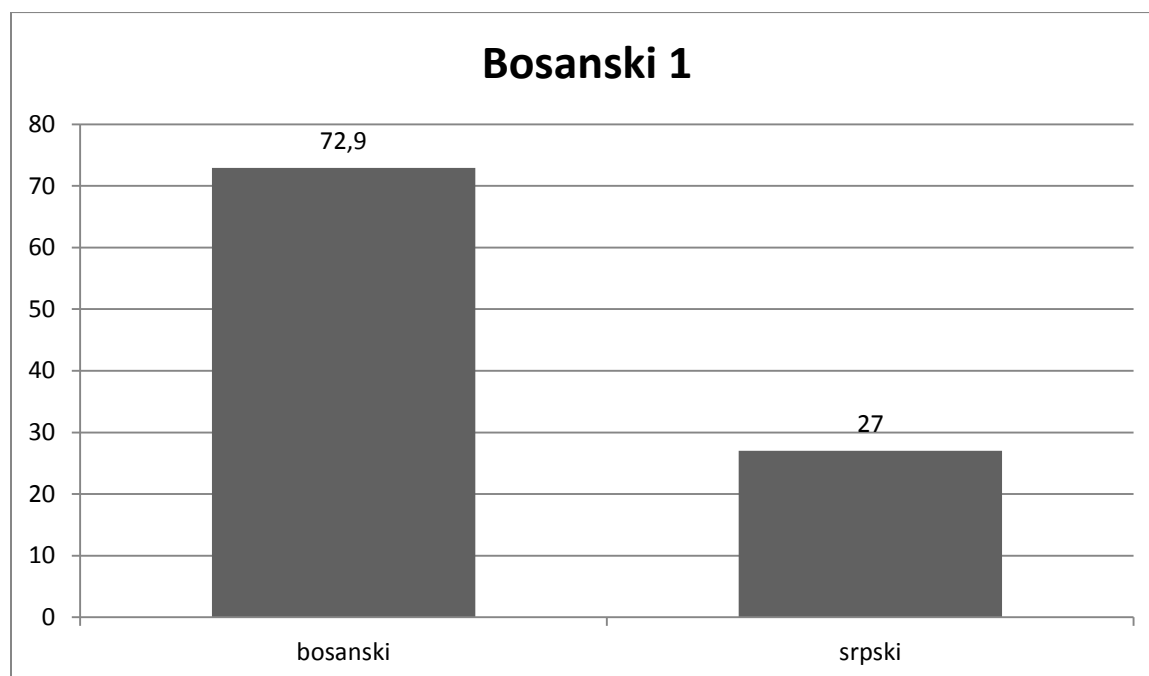

Dijagram 15. Rezultati u postocima za prvu govornicu slovenskog jezika

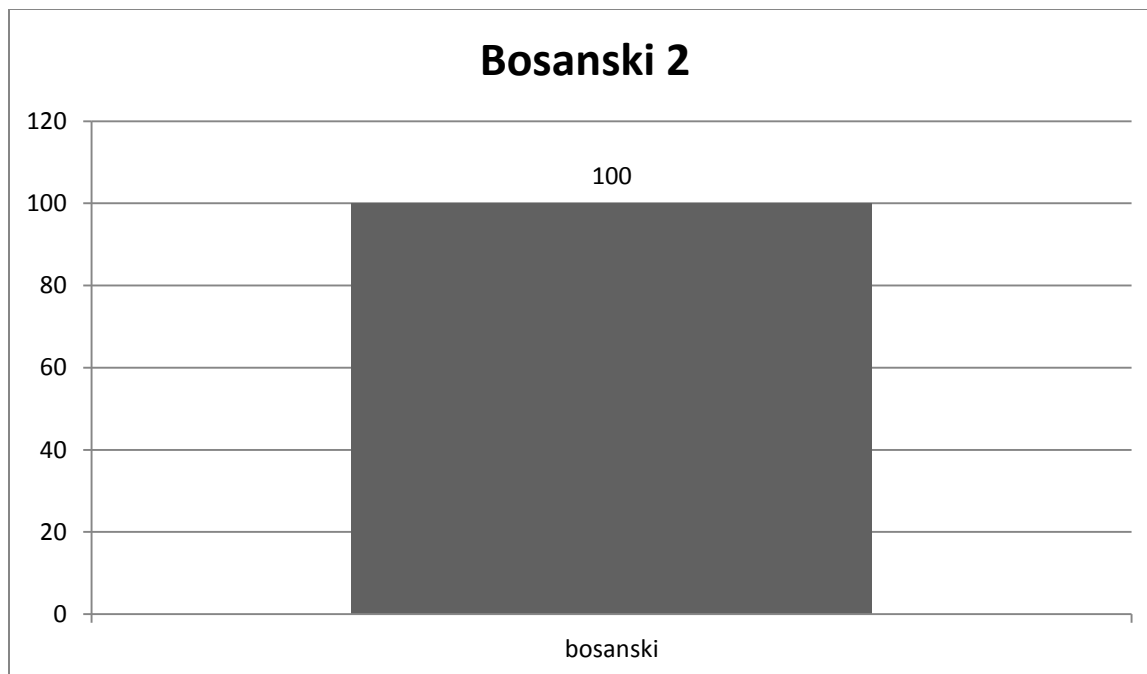

Dijagram 16. Rezultati u postocima za drugu govornicu slovenskog jezika

U slučaju prve govornice bosanskog jezika najviše je točnih odgovora s 72,9%, dok srpski kao odgovor ima 27% s prosječnom ocjenom sigurnosti 4,24, što ukazuje na visoki stupanj sigurnosti slušača pri procjeni. Za drugu govornicu točan odgovor je pogođen u 100% slučajeva s prosječnom ocjenom sigurnosti 4,62, što ukazuje na još veću sigurnost nego u slučaju prve govornice. Pod prepoznavanjem su slušači najčešće navodili naglasak (štokavski, sva četiri naglaska, na drugom slogu), zanaglasna dužina, tvrdi suglasnici, razlikovanje /č/ i /ć/, razlikovanje /dž/ i /đ/, centralni vokali, tamniji vokali, stražnje /e/, zatvoreni i otvoreni vokali, produljenje samoglasnika, blisko je hrvatskom.

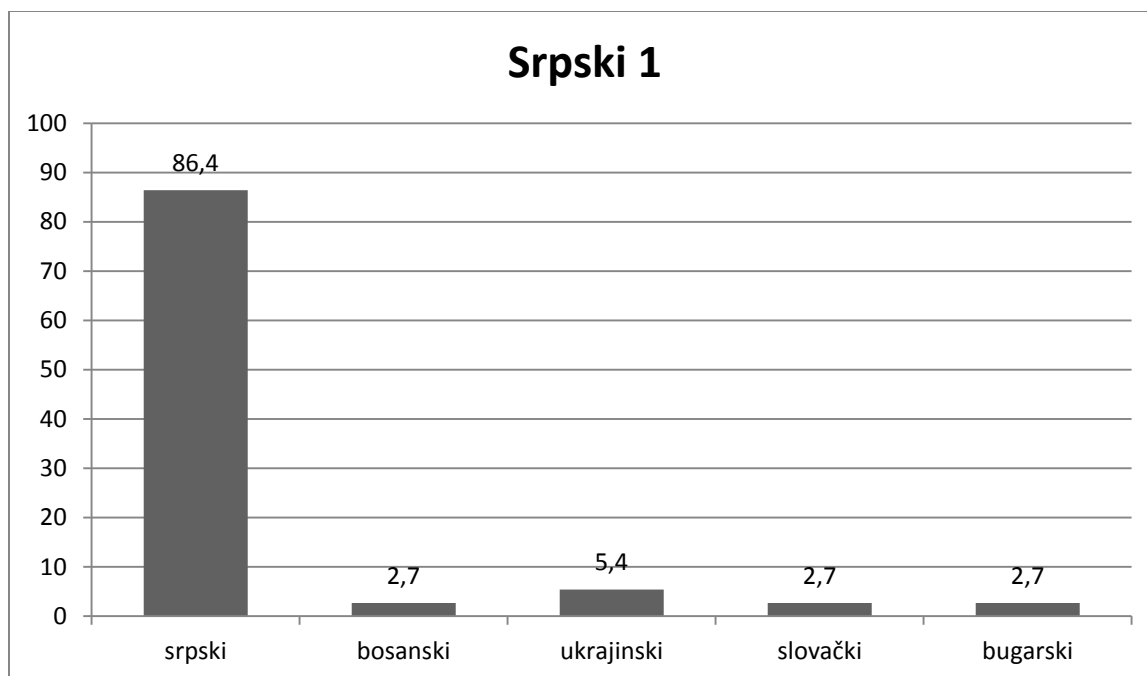

Dijagram 17. Rezultati u postocima za prvu govornicu bosanskog jezika

Dijagram 18. Rezultati u postocima za drugu govornicu bosanskog jezika

Za prvu govornicu srpskog jezika točan odgovor je pogođen u 86,4% slučajeva, dok su ostali jezici navedeni kao odgovor u jednakim manjim omjerima s prosječnom ocjenom sigurnosti 4,35, što ukazuje na visoku sigurnost pri procjeni stranog akcenta kod slušača. Za drugu govornicu točan odgovor je pogođen u 78,3% slučajeva, dok je bosanski kao odgovor naveden u 13,5% slučajeva. Ostali jezici su navedeni kao odgovor u jednakim manjim omjerima s prosječnom ocjenom sigurnosti 4,24. Pod prepoznavanjem slušači su navodili naglasak (srpski, vojvođanski, na prvom slogu, prebacivanje naglaska na negaciju), razlikovanje /č/ i /ć/, izrazito meko /ć/, /š/, tvrdi, stražnji vokali, stražnje, centralno, otvoreno /e/, ekavica.

Dijagram 19. Rezultati u postocima za prvu govornicu srpskog jezika

Dijagram 20. Rezultati u postocima za drugu govornicu srpskog jezika

Ukupni podaci o prepoznavanju južnoslavenskih jezika (v. tablicu 12) pokazuju da se makedonski, bugarski, slovenski, bosanski i srpski akcent kod većine govornika iznad praga slučajnog odabira prepoznaje kao južnoslavenski (osim kod prve govornice bugarskog gdje postotak točnog prepoznavanja porijekla ukazuje na slučajni odabir). Podaci također ukazuju na to da hrvatski slušači uglavnom ne razlikuju jasno makedonski i bugarski, te bugarski i ruski akcent što se vidi iz prikaza rezultata za pojedinačne govornike. Makedonskom akcentu se uz bugarski većinom pripisuje slovenski i slovački akcent, za drugu govornicu i srpski akcent. Bugarski akcent je za prvu govornicu prepoznat u najvećem postotku kao zapadnoslavenski akcent, dok je za drugu govornicu u najvećem postotku prepoznat kao istočnoslavenski akcent. Podaci također ukazuju da se slovenski akcent u manjoj mjeri zamjenjuje zapadnoslavenskim akcentom, a srpski i bosanski se u još manjoj mjeri zamjenjuju međusobno. Bosanski akcent je za razliku od ostalih južnoslavenskih akcenata u najviše slučajeva točno prepoznat.

Tablica 12. Ukupni postotak procjene porijekla govornika južnoslavenskih jezika

Materinski jezik snimljenih govornika	Istočnoslavenski akcent	Zapadnoslavenski akcent	Južnoslavenski akcent	Ocjena sigurnosti
makedonski 1	8,1	21,6	70,2	2,83
makedonski 2	10,8	24,3	64,8	2,78
bugarski 1	37,8	48,6	13,5	3,00
bugarski 2	45,9	18,9	35,1	2,56
slovenski 1	8,1	27,0	64,8	3,13
slovenski 2	0,0	24,3	75,6	2,65
bosanski 1	0,0	0,0	100	4,62
bosanski 2	0,0	0,0	100	4,24
srpski 1	5,4	2,7	91,8	4,24
srpski 2	2,7	5,4	91,8	4,35

Tablica 13. Ukupni pregled rezultata u postocima (zasjenčani su točni odgovori)

Materinski jezik snimljenih govornika	Istočnoslavenski akcent		Zapadnoslavenski akcent			Južnoslavenski akcent				
	ruski	ukrajinski	poljski	slovački	češki	makedonski	bugarski	slovenski	bosanski	srpski
ruski 1	21,6	29,7	10,8	10,8	2,7	5,4	16,2	2,7		
ruski 2	27	16,2	10,8	16,2	5,4	5,4	18,9			
ukrajinski 1	45,9	24,3	8,1	5,4		5,4		10,8		
ukrajinski 2	16,2	13,5	10,8	13,5	13,5	10,8	5,4	16,2		
poljski 1	5,4	8,1	16,2	2,7	24,3	18,9	10,8	13,5		
poljski 2	13,5	2,7	24,3	10,8	27	10,8	10,8			
slovački 1		2,7	13,5	16,2	13,5	18,9	10,8	13,5	2,7	2,7
slovački 2	10,8	2,7	18,9	10,8	18,9	18,9	13,5	5,4		
češki 1	8,1	10,8	5,4	5,4	5,4	16,2	24,3	21,6		2,7
češki 2		8,1	10,8	13,5	16,2	29,7	8,1	2,7	5,4	5,4
makedonski 1		8,1	2,7	13,5	5,4	35,1	21,6	13,5		
makedonski 2	5,4	5,4	5,4	10,8	8,1	8,1	18,9	10,8	8,1	18,9
bugarski 1	24,3	13,5	10,8	24,3	13,5	2,7	8,1	2,7		
bugarski 2	32,4	13,5	8,1	5,4	5,4	8,1	24,3		2,7	
slovenski 1	5,4	2,7	10,8	10,8	5,4	10,8	5,4	45,9	2,7	
slovenski 2			8,1	5,4	10,8	10,8	8,1	54		2,7
bosanski 1									72,9	27
bosanski 2									100	
srpski 1		5,4		2,7			2,7		2,7	86,4
srpski 2		2,7	2,7	2,7					13,5	78,3

4.4. ZAKLJUČAK

Ovim istraživanjem se dokazalo da se zapadnoslavenski jezici međusobno teško raspoznaju kod primjera izvornih govornika koje čitaju hrvatski tekst. Najviše se međusobno zamjenjuju, dakle češki, slovački i poljski, te s južnoslavenskim jezicima u najviše slučajeva makedonskim i slovenskim, zatim bugarskim i u najmanje slučajeva istočnoslavenskim jezicima ruskim i ukrajinskim. Istočnoslavenski jezici se najviše zamjenjuju jedan s drugim, dakle ukrajinski s ruskim i obrnuto, zatim u najviše slučajeva bugarskim, slovenskim i u manjem broju slučajeva zapadnoslavenskim jezicima, te makedonskim. Makedonski jezik se više zamjenjuje s bugarskim nego obrnuto, također u većem broju slučajeva i srpskim, slovenskim te slovačkim. Bugarski jezik se u najviše slučajeva zamjenjuje ruskim, ukrajinskim i zapadnoslavenskim jezicima.

Slovenski, bosanski i srpski su jezici koji imaju najveći postotak točnih odgovora. Slovenski se još zamjenjuje sa zapadnoslavenskim jezicima, te makedonskim i bugarskim. Srpski i bosanski jezik se zamjenjuju samo jedan s drugim. Prosječna ocjena sigurnosti određivanja jezika iz kojeg potječe „strani akcent“ je 3,15. Pod prepoznavanjem slušači su kod svih jezika primjećivali drugačiji naglasak od hrvatskog, neslivenost /lj/ i /nj/, nerazlikovanje /č/ i /ć/, te /dž/ i /đ/, palataliziranost pojedinih glasova, u najvećoj mjeri afrikata i frikativa, nazala /n/, te laterala /l/, zatim izgovor vokala, obezvučavanje i ozvučavanje glasova, trajanje vokala, te na kraju gramatičke i leksičke pogreške.

5. SAŽETAK

Iz praslavenskog jezika, koji je rekonstruiran pomoću današnjih slavenskih jezika, te jezika iz praindoeuropske jezične zajednice, zatim iz staroslavenskog, kojeg imamo i u pisanim spomenicima, vidimo poveznice sa svim današnjih slavenskim jezicima prema fonetskom i fonološkom sustavu, te pismu. Neki jezici pokazuju više ostataka starih obilježja, dok su se kod nekih sustavi izgovora i pisanja u nekim dijelovima promijenili. Na to su utjecale i političke situacije u pojedinim državama, poput prevlasti ruskog nad ukrajinskim, srpsko-hrvatskim na područjima bivše Jugoslavije, itd. Neki jezici i danas vode bitku za svoja prava i postojanje, poput makedonskog, kojeg smatraju dijalektom bugarskog ili kao dio grčke kulture, te bosanskog, koji se dugo nije isticao kao jedinstveni jezik, te ga pojedinci i danas smatraju ili hrvatskim ili srpskim.

Vokalski sustavi slavenskih jezika se razlikuju prema otvorenosti, o okomitom i vodoravnom pomicanju jezika, pa su stoga otvoreni/zatvoreni, prednji/srednji/stražnji. Neki jezici, poput ruskog, ukrajinskog i bugarskog se ističu po redukciji, tj. neutralizaciji vokala u nenaglašenom položaju u riječi, što znači da kvalitativno oslabljuju, dok u nekim jezicima uopće ne dolazi do redukcije. Poljski se ističe svojim nosnim vokalima, te neslogotvornim [ɤ]. Češki i slovački su posebni po svojim dugim i kratkim vokalima, označenim diakritičkim znakovima, te mnogobrojnim diftonzima. Slovenski ima također duge i kratke varijante vokala, s time da su duge uvijek naglašene. Hrvatski, srpski i bosanski imaju najmanji i najsličniji vokalski sustav.

Slavenski konsonanti se dijele na zvučne i bezzvučne, od toga neki čine parove. Najistaknutiji su jezici koji imaju razliku između mekih (palataliziranih) i tvrdih suglasnika. Takva pojava se u najvećem slučaju događa kod ruskog, ukrajinskog, bugarskog i poljskog. Ostali za takve glasove imaju palatalnu realizaciju poput hrvatskih /nj/, /lj/, /đ/, /ć/. /lj/ i /nj/ se u većini jezika izgovara nesliveno ili palatalizirano, osim u hrvatskom, srpskom, bosanskom, makedonskom i slovačkom. Suglasnici koji u svim slavenskim jezicima imaju isto mjesto i način izgovora su: dvousnjeni praskavci /p/ i /b/, te velarni praskavci /k/ i /g/, dvousnjeni nosni glasnik /m/, zubnousnjeni frikativ /f/ i velarni frikativ /h/, te djelomično palatalni aproksimant /j/. Praskavi /t/ i /d/, nosni /n/, frikativi /s/ i /z/, afrikata /c/, lateralni aproksimant /l/, te vibrant /r/ variraju od dentalnih prema alveolarnima i postalveolarnima. Suglasnik /v/ je kod većine jezika zubnousnjeni frikativ [v], dok je u hrvatskom, slovenskom, srpskom i bosanskom usnenozubni

apksimant [v]. Neki suglasnici su specifični za određene jezike, poput češkog /ř/, glotalnog /h/ u ukrajinskom, slovačkom i češkom, itd. Neki suglasnici se realiziraju u nekim jezicima kao alofoni, kao npr. [ɖ], dok u nekim jezicima predstavljaju pravu inačicu. Ozvučavanje i obezvučavanje glasnika se pojavljuje u svim slavenskim jezicima, osim u ukrajinskom, koji uglavnom ne provodi obezvučavanje. U nekim se jezicima, poput ruskog i ukrajinskog, pojavljuju dugi suglasnici.

Slavenski jezici se prema naglasnim sustavima dijele na dinamičke i ograničene tonske jezike s pomičnim slobodnim ili fiksnim mjestom naglasaka. Ruski, ukrajinski i bugarski su dinamički jezici sa slobodnim pomičnim naglaskom, dok u makedonskom naglasak ovisi o broju slogova. Češki i slovački jezik su dinamički s nepomičnim naglaskom, koji uvijek pada na prvi slog. Poljski je dinamički jezik s naglaskom koji je uvijek na predzadnjem slogu. Hrvatski, bosanski, srpski i slovenski su ograničeni tonski jezici s pomičnim naglaskom, kod kojeg ton pada ili raste.

Istraživanjem se dokazalo da prepoznavanje određenih slavenskih jezika izvornih govornica, koje čitaju hrvatski tekst, varira od primjera do primjera. Bitno je prethodno poznavanje jezika kod slušača, kojima su strani jezici u ovom istraživanju bili uglavnom germanski i romanski, te je nepoznavanje drugih slavenskih jezika vjerojatno otežalo procjenu. Rezultati eksperimenta su dokazali da se jezici zapadnoslavenske skupine najviše zamjenjuju međusobno (češki, slovački i poljski), i s južnoslavenskom skupinom, u najviše slučajeva makedonskim, slovenskim i bugarskim. Jezici iz istočnoslavenske skupine se najviše zamjenjuju jedan s drugim, dakle ukrajinski s ruskim i obrnuto, zatim i u najviše slučajeva bugarskim i slovenskim. Makedonski se više zamjenjuje s bugarskim nego obrnuto, također u većem broju slučajeva i srpskim, slovenskim te slovačkim. Bugarski se u najviše slučajeva zamjenjuje ruskim, ukrajinskim i jezicima iz zapadnoslavenske skupine. Slovenski, bosanski i srpski su jezici najpoznatiji hrvatskim slušačima, slovenski zbog geografske blizine, a bosanski i srpski zbog najveće sličnosti na segmentalnoj i suprasegmentalnoj razini, te najveće mogućnosti dodira s tim jezicima. Slovenski se još zamjenjuje s jezicima iz zapadnoslavenske skupine, te makedonskim i bugarskim. Srpski i bosanski se zamjenjuju samo jedan s drugim. Prosječna ocjena o sigurnosti prepoznavanja jezika iz kojeg potječe „strani akcent“ je 3,15. U odgovorima na otvoreno pitanje „po čemu su prepoznali jezik“, tj. zaključili iz kojeg jezika potječe strani akcent, slušači su

najviše naglašavali naglasak, izgovor pojedinih glasova, zatim u rjeđim slučajevima ritam, gramatičke i leksičke greške i intonaciju. Sve to ukazuje na veliku sličnost slavenskih jezika i na njihovo teško raspoznavanje kao stranog jezika na temelju stranog akcenta.

6. LITERATURA

1. Barić, E., Lončarić, M., Malić, D., Pavešić, S., Peti, M., Zečević, V., Znika, M. (1997). Hrvatska gramatika. 4. izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 39-93.
2. Berreta, C. (2003). Studies of vowel reduction in Russian. Linguistics Senior Thesis. http://www.swarthmore.edu/SocSci/Linguistics/Papers/2004/berretta_camilla.pdf (3.8.2013).
3. Berger, T. (2011). Ruski. U: Peter Rehder (ur.). *Uvod u slavenske jezike*. preveo Ivan Jurčević, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, Osijek.
4. Bieder, H. (2011). Bjeloruski. U: Peter Rehder (ur.). *Uvod u slavenske jezike*. preveo Ivan Jurčević, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, Osijek.
5. Birnbaum, H., Molas, J. (2011). Poljski. U: Peter Rehder (ur.). *Uvod u slavenske jezike*. preveo Ivan Jurčević, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, Osijek.
6. Clark, J., Yallop, C., Fletcher, J. (2007) *An Introduction to Phonetics and Phonology*. 3. izdanje, Blackwell publishing, Malden, Oxford, Victoria.
7. Cvrček, V. (2010). Psací soustava (pravopis, ortografie). U: Václav Cvrček (ur.) *Mluvnice současné češtiny*. Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha.
8. Čedić, I. (2001) Osnovi gramatike bosanskog jezika. DD Štamparija „Fojnica“, Sarajevo, 11-68.
9. Damjanović, S. (2004). Slovo iskona: staroslavenska/starohrvatska čitanka. 2. izdanje, Matica Hrvatska, Zagreb.
10. Damjanović, S. (2005). Staroslavenski jezik. 5. izdanje, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
11. Damjanović, S. (2010). Hrvatski srednjovjekovni tekstovi: tri pisma i tri jezika. http://www.hrvatskiplus.org/index.php?option=com_content&view=article&id=867%3Ahrvatski-srednjovjekovni-tekstovi-tri-pisma-i-tri-jezika&catid=38%3Ajezik-lingvistika&Itemid=72 (2.10.2013).
12. Dankovičová, J. (2009). Czech. U: *Handbook of the International Phonetic Association*, Cambridge University Press, Cambridge, 70-73.
13. Feuderer, T. (2011). Jezična situacija u Ukrajini: pogled izvana. U: Dubravka Sesar (ur.). *Slavenski jezici u usporedbi s hrvatskim II.*, FF Press, Zagreb, 85-96.

14. Friedman, V. A. (2002). Macedonian. U: Combrie, B., Corbett, G. G. (ur.) *The Slavonic languages*, Routledge, London, New York, 249-260.
15. Garde, P. (1993). Naglasak. preveo Dragutin Raguž, Školska knjiga, Zagreb.
16. Gounaris, B. C. (2002). Macedonian Questions. *Journal of Southeast European & Black Sea Studies*, 2, no. 3, 63-94.
17. Grčević, M. (2011). Suvremena jezična situacija u slavenskim zemljama. U: Dubravka Sesar (ur.). *Slavenski jezici u usporedbi s hrvatskim II.*, FF Press, Zagreb, 143-159.
18. Hamm, J. (1958). Staroslavenska gramatika. Školska knjiga, Zagreb.
19. Handbook of the International Phonetic Association (2009), Cambridge University Press, Cambridge.
20. Hanulíková, A., Hamann, S. (2010). Slovak. *Journal of the International Phonetic Association*, 40, no.3, 373-378.
21. Hill, P. (2011). Bugarski. U: Peter Rehder (ur.). *Uvod u slavenske jezike*. preveo Ivan Jurčević, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, Osijek.
22. Hock, W. (2011). Praslavenski. U: Peter Rehder (ur.). *Uvod u slavenske jezike*. preveo Ivan Jurčević, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, Osijek.
23. Hock, W. (2011). Starocrkvenoslavenski. U: Peter Rehder (ur.). *Uvod u slavenske jezike*. preveo Ivan Jurčević, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, Osijek.
24. Horga, D. (2012). Strani akcent u izgovoru hrvatskih studenata ruskoga jezika. U: Željka Fink Arsovski (ur.) *Stručak riječima ispunjen: zbornik radova posvećen Antici Menac o njezinu 90. rođendanu*. FF Press, Filozofski fakultet sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 63-75.
25. Isaković, A. (1995). Rječnik bosanskoga jezika, 4. izdanje, Bosanska knjiga, Sarajevo, 11-26.
26. Ivšić, S., Kravar, M. (1955). Srpsko-hrvatski jezik na pločama: izgovor i intonacija s recitacijama, Epoha i Jugoton, Zagreb.
27. Ivšić, S. (1970). Slavenska poredbena gramatika, Školska knjiga, Zagreb.
28. Jahić, Dž., Halilović, S., Palić, I. (2000). Gramatika bosanskoga jezika, Dom štampe, Zenica.

29. Jassem, V. (2003). Polish. *Journal of the International Phonetic Association*, 33, no. 1; 103-107.
30. Jelaska, Z. (2004). Fonološki opisi hrvatskoga jezika: glasovi, oblici, naglasci. Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
31. Jones, D., Ward, D. (1969). The Phonetics of Russian. Cambridge University Press, Cambridge. <http://books.google.hr/books?id=A9rrVMQ-PxsC&printsec=frontcover&dq=russian+phonetics&hl=hr&sa=X&ei=0d0IUoDXBaq54AT3kYHgBg&ved=0CCsQ6AEwAA#v=onepage&q=russian%20phonetics&f=false> (15.7.2013).
32. Klajn, I. (2005). Gramatika srpskog jezika. Zavod za udžbenike i nastava sredstva, Beograd, 13-40.
33. Kusar, M., Sesar, D. (2005). Slovačko-hrvatski i Hrvatsko-slovački praktični rječnik s gramatikom. Školska knjiga, Zagreb, 273-276.
34. Landau, E., Lončarić, M., Horga, D., Škarić, I. (2009). Croatian. U: *Handbook of the International Phonetic Association*, Cambridge University Press, Cambridge, 66-69.
35. Lunt, H. G. (1952). Grammar of the Macedonian Literary Language. Skopje, 9-12. <http://www.scribd.com/doc/35335469/Macedonian-Grammar-Horace-Lunt> (11.8.2013).
36. MacKay, I. R. A., Flege, E. J., Imai, S. (2006). Evaluating the effects of chronological
37. age and sentence duration on degree of perceived foreign accent. *Applied Psycholinguistics* 27, 157-183.
38. Major, C. R. (2007). Identifying a Foreign Accent in an Unfamiliar Language. *Studies in Second Language Acquisition* 29, no. 4, 539-556.
39. Matasović, R. (2008). Poredbenopovijesna gramatika hrvatskoga jezika. Matica Hrvatska, Zagreb.
40. Menac, A. (2005). Hrvatski u dodiru s ruskim jezikom. U: Lelija Sočanac, *Hrvatski jezik u dodiru s europskim jezicima: prilagodba posuđenica*. Nakladni zavod Globus, Zagreb.
41. Mihaljević, I. (2002). Slavska poredbena gramatika: 1. dio, Školska knjiga, Zagreb.
42. Mildner, V. (1999). Strani akcent u hrvatskom jeziku. U: Lada Badurina, Nada Ivanetić, Boris Pritchard, Diana Stolac (ur.), *Teorija i mogućnosti primjene pragmatolingvistike*. Hrvatsko društvo za primjenjenu lingvistiku, Zagreb, Rijeka.
43. Moguš, M. (1971). Fonološki razvoj hrvatskoga jezika. Matica Hrvatska, Zagreb.

44. Moguš, M., Pintarić, N. (2002). Poljsko-hrvatski rječnik. Školska knjiga, Zagreb, 1117-1118.
45. Ondrejovič, S. (ur.) (2000). Pravidlá slovenského pravopisu. Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra, Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie ved, Bratislava.
46. Panjkov-Karpa, S., Lasek, T., Panjkov, I. (1999). Ukrajinsko-hrvatski i hrvatsko-ukrajinski priručnik za svakoga i u raznim prigodama. Тернопіль – Lipovljani, 8-22.
47. Pletikos, E. (2005). Percepcija sličnosti prozodije riječi stranih jezika s hrvatskim naglascima. *Govor* 22, 2 Odjel za fonetiku hrvatskog filološkog društva, Zagreb, 89-119.
48. Poljanec, F. R. (1975). Ruska gramatika za svakoga. 3. izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 7-23.
49. Poljanec, F. R., Madatova-Poljanec, S. M. (2002). Rusko-hrvatski rječnik. Školska knjiga, Zagreb, 1027-1031.
50. Popović, M., Trostinska, R. (2011). Principi pravopisa hrvatskoga, ruskoga i ukrajinskoga. U: Dubravka Sesar (ur.). *Slavenski jezici u usporedbi s hrvatskim II.*, FF Press, Zagreb, 163-168.
51. Prošev-Oliver, B. (2011). Makedonski jezik iz sociolingvističke perspektive. U: Dubravka Sesar (ur.). *Slavenski jezici u usporedbi s hrvatskim II.*, FF Press, Zagreb, 97-117.
52. Rehder, P. (2011). Slovenski. U: Peter Rehder (ur.). *Uvod u slavenske jezike.* preveo Ivan Jurčević, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, Osijek.
53. Rehder, P. (2011). Srpski. U: Peter Rehder (ur.). *Uvod u slavenske jezike.* preveo Ivan Jurčević, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, Osijek.
54. Rehder, P. (2011). Makedonski. U: Peter Rehder (ur.). *Uvod u slavenske jezike.* preveo Ivan Jurčević, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, Osijek.
55. Sawicka, I. (2010). Recognizing National Origin by Means of Phonetic Data. U: Vesna Mildner i Marko Liker (ur.) *Proizvodnja i percepcija govora.* Odjel za fonetiku Hrvatskoga filološkog društva, FF Press, Zagreb, 247-251.
56. Sesar, D. (2002). Češko-hrvatski i Hrvatsko-češki praktični rječnik. Školska knjiga, Zagreb, 275-277.
57. Shevelov, G. Y. (2002). Ukrainian. U: Combrie, B., Corbett, G. G. (ur.) *The Slavonic languages*, Routledge, London, New York, 947-955.

58. Short, D. (2002). Slovak. U: Combrie, B., Corbett, G. G. (ur.) *The Slavonic languages*, Routledge, London, New York, 533-540.
59. Siquan, M. (2004). Jezici u Europi. prevela Janja Kelava, Školska knjiga, Zagreb.
60. Stefanija, D., Pavlovski, B., Požgaj Hadži, V. (2006). Mali makedonsko-hrvatski i hrvatsko-makedonski rječnik. Zavičajna naklada „Žakan Juri“, Pula, 24-25.
61. Šaur, V. (2004). Pravidla českého pravopisu s výkladem mluvnice. Ottovo nakladatelství, Praha.
62. Škarić, I. (1991). Fonetika hrvatskoga književnog jezika. U: R. Katičić (ur.), *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*. HAZU, Globus, Zagreb.
63. Škarić, I. (2009). Hrvatski izgovor. Nakladni zavod Globus, Zagreb.
64. Šuštaršič, R., Komar, S., Petek, B. (2009). Slovene. U: *Handbook of the International Phonetic Association*, Cambridge University Press, Cambridge, 135-139.
65. Ternes, E., Vladimirova-Buhtz, T. (2009). Bulgarian. U: *Handbook of the International Phonetic Association*, Cambridge University Press, Cambridge, 55-57.
66. Težak, S., Babić, S. (1996). Gramatika hrvatskoga jezika, priručnik za osnovno jezično obrazovanje. 11. izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 37-59.
67. Vintr, J. (2011). Češki. U: Peter Rehder (ur.). *Uvod u slavenske jezike*. preveo Ivan Jurčević, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, Osijek.
68. Vintr, J. (2011). Slovački. U: Peter Rehder (ur.). *Uvod u slavenske jezike*. preveo Ivan Jurčević, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, Osijek.
69. The International Phonetic Association (2005). Consonants (pulmonic). *Alphabet*.
<http://www.langsci.ucl.ac.uk/ipa/pulmonic.html> (18.8.2013).
70. The International Phonetic Association (2005). Vowels. *Alphabet*.
<http://www.langsci.ucl.ac.uk/ipa/vowels.html> (18.8.2013.).
71. Volín, J. (2010). Fonetika a fonologie. U: Václav Cvrček (ur.) *Mluvnice současné češtiny*. Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha.
72. Žagar, M. (2007). Glagoljica i ćirilica – povijesna hrvatska pisma. Zagrebačka slavistička škola.
http://www.hrvatskiplus.org/index.php?option=com_content&id=522%3Aglagoljica-i-irilica-povijesna-hrvatska-pisma&Itemid=72 (3.9.2013).

Prilog 1. Tekst koji su čitali govornici kojima hrvatski nije materinski jezik

Sjeverni ledeni vjetar i Sunce su se prepirali o svojoj snazi. Stoga odluče da onome od njih pripadne pobjeda koji svuče čovjeka putnika. Vjetar započne snažno puhati, a budući da je čovjek čvrsto držao odjeću, navali on još jače. Čovjek pak, još jače od studeni pritisnut, navuče na sebe još više odjeće, dok se vjetar ne umori i prepusti ga tada Suncu. Ono u početku zasija umjereno. Kad je čovjek skinuo suvišak odjeće, povisi ono još jače žegu dok se čovjek, u nemogućnosti da odoli sunčevoj toplini, ne svuče i ne pođe na kupanje u rijeku tekućicu. Priča pokazuje da je često uspješnije uvjeravanje negoli nasilje.

Evo nježna dunja s moje njive.

Kaplje kiše pljušte po biljkama.

Lani smo radili na selu.

Leptir polako leti.

Šef Franjo voli filmove.

Večeras tiho cvrče cvrčci.

Ćiro ne će voća.

Vođe se svađaju na lađi.

Ovaj džinovski džemper ima džep.

Nešto šušti u šašu.

Muž i žena se slažu.

Lovac cilja na zeca.

Sve se smrzlo u zoru od mraza.

Nad hladnom juhom leti muha.

Ne mogu se sagnuti ni nogom pomaknuti, jer imam gips.

Brate, ne buči u sobi!

Prilog 2. Anketni upitnik koji su ispunjavali slušači

Istraživanje u okviru izrade diplomskog rada, Valentina Vočanec, 2013.

Slavenski strani akcent u hrvatskom jeziku

Ime i prezime: _____

Materinski jezik: _____

Strani jezici: _____

Nakon poslušane snimke u kojoj osoba čita hrvatski tekst, zaokružite jezik za koji mislite da je toj osobi materinski. Zatim zaokružite brojku koja pokazuje koliki vam je stupanj sigurnosti 1-5 (1 - uopće nisam siguran/na, 5 - u potpunosti sam siguran/na), te na praznu liniju nadopišite po čemu ste taj jezik prepoznali:

PRIMJER 1.	
materinski jezik	a) ukrajinski f) bugarski b) ruski g) makedonski c) češki h) slovenski d) slovački i) bosanski e) poljski j) srpski
stupanj sigurnosti	1 – 2 – 3 – 4 – 5
prepoznavanje	

PRIMJER 2.	
materinski jezik	a) ukrajinski f) bugarski b) ruski g) makedonski c) češki h) slovenski d) slovački i) bosanski e) poljski j) srpski
stupanj sigurnosti	1 – 2 – 3 – 4 – 5
prepoznavanje	
PRIMJER 3.	
materinski jezik	a) ukrajinski f) bugarski b) ruski g) makedonski c) češki h) slovenski d) slovački i) bosanski e) poljski j) srpski
stupanj sigurnosti	1 – 2 – 3 – 4 – 5
prepoznavanje	
PRIMJER 4.	
materinski jezik	a) ukrajinski f) bugarski b) ruski g) makedonski c) češki h) slovenski d) slovački i) bosanski e) poljski j) srpski
stupanj sigurnosti	1 – 2 – 3 – 4 – 5
prepoznavanje	

PRIMJER 5.	
materinski jezik	a) ukrajinski f) bugarski b) ruski g) makedonski c) češki h) slovenski d) slovački i) bosanski e) poljski j) srpski
stupanj sigurnosti	1 – 2 – 3 – 4 – 5
prepoznavanje	
PRIMJER 6.	
materinski jezik	a) ukrajinski f) bugarski b) ruski g) makedonski c) češki h) slovenski d) slovački i) bosanski e) poljski j) srpski
stupanj sigurnosti	1 – 2 – 3 – 4 – 5
prepoznavanje	
PRIMJER 7.	
materinski jezik	a) ukrajinski f) bugarski b) ruski g) makedonski c) češki h) slovenski d) slovački i) bosanski e) poljski j) srpski
stupanj sigurnosti	1 – 2 – 3 – 4 – 5
prepoznavanje	

PRIMJER 8.	
materinski jezik	a) ukrajinski f) bugarski b) ruski g) makedonski c) češki h) slovenski d) slovački i) bosanski e) poljski j) srpski
stupanj sigurnosti	1 – 2 – 3 – 4 – 5
prepoznavanje	
PRIMJER 9.	
materinski jezik	a) ukrajinski f) bugarski b) ruski g) makedonski c) češki h) slovenski d) slovački i) bosanski e) poljski j) srpski
stupanj sigurnosti	1 – 2 – 3 – 4 – 5
prepoznavanje	
PRIMJER 10.	
materinski jezik	a) ukrajinski f) bugarski b) ruski g) makedonski c) češki h) slovenski d) slovački i) bosanski e) poljski j) srpski
stupanj sigurnosti	1 – 2 – 3 – 4 – 5
prepoznavanje	

PRIMJER 11.	
materinski jezik	a) ukrajinski f) bugarski b) ruski g) makedonski c) češki h) slovenski d) slovački i) bosanski e) poljski j) srpski
stupanj sigurnosti	1 – 2 – 3 – 4 – 5
prepoznavanje	
PRIMJER 12.	
materinski jezik	a) ukrajinski f) bugarski b) ruski g) makedonski c) češki h) slovenski d) slovački i) bosanski e) poljski j) srpski
stupanj sigurnosti	1 – 2 – 3 – 4 – 5
prepoznavanje	
PRIMJER 13.	
materinski jezik	a) ukrajinski f) bugarski b) ruski g) makedonski c) češki h) slovenski d) slovački i) bosanski e) poljski j) srpski
stupanj sigurnosti	1 – 2 – 3 – 4 – 5
prepoznavanje	

PRIMJER 14.	
materinski jezik	a) ukrajinski f) bugarski b) ruski g) makedonski c) češki h) slovenski d) slovački i) bosanski e) poljski j) srpski
stupanj sigurnosti	1 – 2 – 3 – 4 – 5
prepoznavanje	
PRIMJER 15.	
materinski jezik	a) ukrajinski f) bugarski b) ruski g) makedonski c) češki h) slovenski d) slovački i) bosanski e) poljski j) srpski
stupanj sigurnosti	1 – 2 – 3 – 4 – 5
prepoznavanje	
PRIMJER 16.	
materinski jezik	a) ukrajinski f) bugarski b) ruski g) makedonski c) češki h) slovenski d) slovački i) bosanski e) poljski j) srpski
stupanj sigurnosti	1 – 2 – 3 – 4 – 5
prepoznavanje	

PRIMJER 17.	
materinski jezik	a) ukrajinski f) bugarski b) ruski g) makedonski c) češki h) slovenski d) slovački i) bosanski e) poljski j) srpski
stupanj sigurnosti	1 – 2 – 3 – 4 – 5
prepoznavanje	
PRIMJER 18.	
materinski jezik	a) ukrajinski f) bugarski b) ruski g) makedonski c) češki h) slovenski d) slovački i) bosanski e) poljski j) srpski
stupanj sigurnosti	1 – 2 – 3 – 4 – 5
prepoznavanje	
PRIMJER 19.	
materinski jezik	a) ukrajinski f) bugarski b) ruski g) makedonski c) češki h) slovenski d) slovački i) bosanski e) poljski j) srpski
stupanj sigurnosti	1 – 2 – 3 – 4 – 5
prepoznavanje	

PRIMJER 20.	
materinski jezik	a) ukrajinski f) bugarski b) ruski g) makedonski c) češki h) slovenski d) slovački i) bosanski e) poljski j) srpski
stupanj sigurnosti	1 – 2 – 3 – 4 – 5
prepoznavanje	